

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ՝ ՀԱՅ ՅԵՂԱՓՈՒՆԱԿԱՆ ԴԱՆՆԱԿՑՈՒԹԵԱՆ

ԱՐԴԱՐՈՒԹԵԱՆ ՄԱՏԵՆԱԶԱՐ

1

Սեպտեմբեր 2002, Երևան

ԵՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ՝ ԸԱՅ ՅԵՂԱՓՈՒՆԱԿԱՆ ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹԵԱՆ

ԱՐԴԱՐՈՒԹԵԱՆ ՄԱՏԵՆԱԶԱՐ

Սեպտեմբեր 2002, Երեւան

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

- «ԱՐԳԱՐՈՒԹԵԱՆ ՄԱՏԵՆԱՇԱՐ»Ը Էջ 2

- Վարանդ Փափազեան, «ԳԱՇՆԱԿՅՈՒԹԵԱՆ ԸՆԿԵՐՎԱՐԱԿԱՆ ԳՈՐԾԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՄԷՋ» Էջ 4

- Վիզլն Բաղդասեան, «ԸՆԿԵՐՎԱՐԱԿԱՆ ՇԱՐԺՄԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՅ ՈՒՂՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ» Էջ 11

- Արմինե Առաքելեան, «ԸՆԿԵՐՎԱՐ ԳԱՂԱՓԱՐԱԽՕՍՈՒԹԵԱՆ ԿԻՐԱՐԿՈՒՄԸ Հ.Հ. ՊԵՏԱԿԱՆ-ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՈԼՈՐՏՈՒՄ» Էջ 18

- Աղասի Թադևոսեան, «ԸՆԿԵՐՎԱՐ ԳԱՂԱՓԱՐԱԽՕՍՈՒԹԵԱՆ ԵՆԹԱՀՈՂԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ» Էջ 31

- Արա Խանճեան, «ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ԸՆԿԵՐՎԱՐԱԿԱՆ ԼՈՒԾՈՒՄՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՄԷՋ» Էջ 36

- Խաչիկ Տեր-Ղուկասեան, «ԸՆԿԵՐԱՅԻՆ ՀԱՐՅԵՐԸ... ՀԱՄԱՇԽԱՐՀԱՅՆԱՑՄԱՆ ՓՈՒԼԻՆ» Էջ 44

- Ասողիկ Միրզախանեան, «ԱՂՔԱՏՈՒԹԵԱՆ ՅԱՂԹԱՀԱՐՄԱՆ ՈՒՋՄԱՎԱՐՈՒԹԵԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԹԻՐԱԽՆԵՐԸ» Էջ 60

- ՍԵՄԻՆԱՐԻ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՄՏՔԵՐՈՒՆ ԱՄՓՈՓՈՒՄԸ Էջ 65

«ԱՐԴԱՐՈՒԹԵԱՆ ՄԱՏԵՆԱՇԱՐ»Ը

Մտահոգիչ չափերու հասած բաց մը գոցելու նպատակին կը ծառայէ Հ.Յ.Դ. Բիւրոյի նախաձեռնած «Արդարութեան Մատենաշար»ի հրատարակութիւնը, որուն առաջին պրակը ահա կը յանձնուի ընթերցողի ուշադրութեան:

Ընդհանրապէս հայ քաղաքական-գաղափարաբանական միտքը զարգացնելու եւ յատկապէս Հ.Յ.Դ. գաղափարաբանութիւնը մերօրեայ մարդկութիւնը յուզող հարցերու եւ հորիզոններու բանալու առաջադրանքէն կը ներշնչուի այս նախաձեռնութիւնը: Կոչուած է դառնալու պարբերական հրատարակութիւն մը, որ ի մի պիտի բերէ թէ՛ օտար գաղափարաբանական գրականութենէ թարգմանութիւններ կամ համադրուած նիւթեր, թէ՛ հայ հեղինակներու կողմէ պատրաստուած համապատասխան ուսումնասիրութիւններ:

Այդ առումով լուրջ բաց մը գոյութիւն ունի հայ իրականութեան մէջ. ժամանակին հետ քայլ պահելու եւ վերանորոգուելու հրամայականին կը վերաբերի խօսքը: Փաստօրէն գաղափարներու քառսի մատնուած է ողջ աշխարհը այսօր: 20րդ դարու վերջին տասնամեակի արմատական վերիվայրումները եւ դարակազմիկ փոփոխութիւնները մեծ հարցականներու առջեւ դրած են մտածող մարդկութիւնը: Երկրեւեռ կամ բազմաբեւեռ աշխարհի փոխարէն հաստատուած է ամերիկեան միա-հեծանութեամբ յատկանշուող աշխարհակարգ մը, որ համաշխարհայնացման իր հարթիչ գլանին կ'ուզէ ենթարկել անխտիր բոլորը՝ ամէնուրեք յառաջացնելով մտահոգութեան եւ բողոքի հակազդեցութիւններ, երբեմն ալ պայթումավտանգ հակադրութիւններ:

21րդ դարու գլխաւոր մարտահրաւերը դարձած է գաղափարական կողմնորոշման ու վերանորոգման այս հրամայականը՝ սեփական ուղին ճշդելու եւ հունատրելու խնդիրը:

Մտածող մարդկութեան հետ նաեւ հայ քաղաքական միտքը կը դիմագրաւէ համընդհանուր այդ մարտահրաւերը: Մանաւանդ որ Հայաստանն ու հայութիւնը ոչ միայն մաս կը կազմեն յետ-խորհրդային տարածաշրջանին եւ կը կրեն անխուսափելի հետեւանքները հասարակափոխութեան մեծ ցնցումին, այլեւ՝ յայտնուած են մեծապետական ուժերու վերադասաւորման ամենէն բռնկուն կիզակէտներէն մէկուն՝ Անդրկովկասի եռեւեփող քուրային մէջ: Հայաստանի պարագան խօստուն է 21րդ դարու նոր աշխարհակարգին առընչուող գաղափարական մեծ հարցականներուն նորովի պատասխանելու դիտանկիւնէն:

Հարցականներ՝ որոնց հիմքին կան թե՛ ազգերու ինքնորոշման անբըն-
նաբարելի իրատունքին պահպանման խնդիրը, թե՛ քաղաքակրթական
ինքնուրոյն միատրոներու պահպանումն ու անկաշկանդ զարգացումը
երաշխատելու անհրաժեշտութիւնը, թե՛ հետզհետէ ամրապնդուող հա-
մաշխարհային մէկ եւ մեծ շուկային մէջ փոքր, թոյլ կամ նոր զարգացող
ժողովուրդներուն իրատեսաւ մասնակցութիւնը ապահովելու կըն-
ճիւղը եւ թէ - վերջապէս, բայց ոչ վերջինը - աշխատանքի շահագործ-
ման բոլոր դրսեւորումներուն յաղթահարումն ու մարդ անհատի եւ հա-
սարակութեանց ազատ զարգացումը ապահովող ընկերային արդար
կարգերու հաստատումը: Մեր ժամանակներն ու աշխարհը յուզող այս
բոլոր հարցականներուն պատասխան գտնելու առումներով՝ Հայաս-
տանի իրականութիւնը կը շեշտէ հայ քաղաքական մտքի ու մանաւանդ
դաշնակցական մտաւորականութեան աշխուժացման եւ վերանորոգ-
ման հրամայականը:

«Արդարութեան Մատենաշար»ը ծնունդ է ճիշդ այս մարտահրաւե-
րին:

Մատենաշարի ներկայ՝ առաջին պրակը կը մէկտեղէ գլխաւոր գե-
կոյցները եւ հիմնական մտքերու ամփոփումը այն սեմինարին, որ վե-
րոյիշեալ առաջադրանքով նախաձեռնուած էր Հ.Յ.Դ. Բիւրոյի կողմէ
ու տեղի ունեցաւ 14 եւ 15 Յուլիս 2002ին, Երեւանի մէջ: «Դաշնակցու-
թեան ընկերվարական գործը Հայաստանում» նշանաբանով գումար-
ած սեմինարին իրենց մասնակցութիւնը բերին, Հայաստանէն թէ ար-
տերկրի տարբեր շրջաններէն, աւելի քան 50 հրաւիրեալներ: Ինչպէս
որ սեմինարի բացման իր խօսքին մէջ կը շեշտէր Հ.Յ.Դ. Բիւրոյի ներ-
կայացուցիչ ընկեր Հրանտ Մարգարեան, «Ազգը չի կարող կայանալ,
քարգաւաճել անարդարութեան, համատարած անհաւասարութեան
պայմաններում: Եթէ չկայ արդարութիւն, ժողովուրդը կորցնում է հաւա-
տը սեփական ապագայի հանդէպ, թերահաւատութեամբ լցում իշխա-
նաւորի, վերջին հաշուով՝ պետութեան հանդէպ: Ժամանակն է ընկեր-
վարական գաղափարների նորացման ու վերաիմաստաւորման, քան-
զի հին բանաձեւումներով այսօր Հայաստանի առջեւ դրուած խնդիր-
ները լուծել հնարաւոր չէ»: Ընդհանրապէս Հ.Յ.Դ. գաղափարաբանու-
թիւնը եւ որոշապէս ընկերվարական մեր աշխարհայեացքը վերաթար-
մացնելու առումով շահեկան սկիզբ մը եղաւ սեմինարը, որու ընթացքին
արծարծուած հարցերուն, արտայայտուած տեսակէտներուն եւ դրսե-
ւորուած հիմնական ուղղութիւններուն հակիրճ պատկերը կը փոխանցէ
«Արդարութեան Մատենաշար»ի այս պրակը:

Խմբագրութիւն

ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹԵԱՆ ԸՆԿԵՐՎԱՐԱԿԱՆ ԳՈՐԾԸ ՇԱՅԱՍՏԱՆԻ ՄԷՋ

Վարանդ Փափազեան*

Հայաստանը կը դիմագրաւ տնտեսական եւ ընկերային սուր հարցեր, որոնք կրնան վտանգել երկիրը եւ ժողովուրդը: Հարցերը մասամբ հետեանք են խորհրդային վարչակարգի քայքայումէն ժառանգ մնացած երեւոյթներու եւ շուկայական տնտեսութեան ներմուծումին, իսկ մասամբ կը թխին իշխանաւոր խաւի հակասութիւններէն՝ հատուածական-կլանային շահախնդրութիւն, կոռուպցիա, մաֆիոզ գործելաձեւ եւ անաշառ օրէնքի բացակայութիւն: Հայաստանի բնակչութեան խոշոր մեծամասնութիւնը աղքատ, անգործ կամ իրաւագրկեալ է, գրեթէ չի մասնակցիր հասարակական-քաղաքական կեանքին եւ, հետեալաբար, անուղակիօրէն կ'ամրապնդէ իշխող խմբաւորումներուն դիրքերը եւ տնտեսական-ընկերային թերի համակարգը: Անդին փոքրամասնութիւն մը կը չարաշահէ իր դիրքերը եւ պետական լծակները, կ'օգտուի շուկան կարգաւորող իր հաստատած օրէնքներէն եւ կ'իրացնէ շուկայի շահերը. ան իր տնտեսական առաւելութիւնը կը վերածէ քաղաքական ուժի եւ աւելի կ'ամրապնդէ իր դիրքերը ի հեճուկս ժողովրդավարութեան եւ ընկերային արդարութեան: Այս փոքրամասնութիւնը նաեւ կը դառնայ մէկ մասնիկը համաշխարհայնացումի ալիքին հետ թաւալող շուկայական սպառողներու զանգուածին, կ'ենթարկուի միջազգային շուկայի ապագային չափանիշներուն եւ դրամատիրական քաղաքականութեան կայսերական թելադրանքներուն ու կը վտանգէ ազգային շահը, անկախ պետականութեան կողմէ ազգային քաղաքականութեան կիրառումը եւ ժողովրդավարութեան ամրապնդումը:

Արեւմտեան, դրամատիրական ռազմավարութիւնը երբեմն ուղղակի միջամտութեամբ, բայց ընդհանրապէս տնտեսական լծակներով կը հակակշռէ թերաճ կամ զարգացող երկիրներու, մասնաւորաբար նախկին Խորհրդային հանրապետութիւններու տնտեսութիւնները եւ կը կառուցէ իր շահերուն ենթակայ կառավարման նոր համակարգեր: Քաղաքական եւ տնտեսական նոյն նպատակին համար կը չարաշահուին

*) Հեղինակը Հ.Յ.Գ. Բիւրոյի Լիքսնանի Վերլուծական Կեդրոնի տնօրէնն է:

նաեւ մարդկութեան գաղափարական արժէքները՝ մարդկային իրաւունքներ, օրէնքի առջեւ հաւասարութիւն, ազատութիւններ, ժողովրդավարութիւն եւ մարդկայնական օգնութիւն: Ենթակայ երկիրները եւ ժողովուրդները կը դառնան պատանդ կամ գործիք դրամատիրական կեդրոններու կայսերապաշտ ռազմավարութեան պահանջներուն եւ կը կորսնցնեն իրենց որոշումի անկախութիւնը թէ՛ տնտեսական-ընկերային եւ թէ քաղաքական իմաստով: Դրամատիրական եւ կայսերական ծաւալումի տնտեսական լծակները՝ Համաշխարհային Դրամատուն, Միջազգային Դրամական Ֆոնտ եւ Առեւտուրի Համաշխարհային Կազմակերպութիւն, իրենց պայմանաւորուած ներդրումներով, օժանդակութիւններով եւ կապերով կ'աշխատին հակակշռել տուեալ երկրի տնտեսութիւնը եւ ընկերային քաղաքականութիւնը ու զայն առաջնորդել դէպի դրամատիրական համակարգ, իսկ արտաքին քաղաքականութիւնը կցել Մ. Նահանգներու եւ, մասամբ, Եւրոպայի շահերուն: Այս ուղղութեամբ կը գործեն նաեւ Արեւմուտքի ռազմաքաղաքական միւս գործիքները՝ ՆԱԹՕն, Եւրախորհուրդը, Ե.Ա.Հ.Կ.ը եւ շրջանային տարբեր կազմակերպութիւններ, ուր անպայմանօրէն ներկայ կ'ըլլան Մ. Նահանգները եւ յաճախ անոնց սերտ գործակից՝ Թուրքիան ու Իսրայէլը: Դրամատիրական այս համակարգը կը վերահսկուի եօթը ամենազարգացած երկիրներու համաժողովին (G7) կողմէ. Մ. Նահանգներու ազդեցութեան տակ գտնուող այս խմբաւորումը (որուն միացաւ նաեւ Ռուսիա) կը գերազանցէ նոյնիսկ Մ.Ա.Կ.ի հեղինակութիւնը:

Տնտեսական եւ քաղաքական այս համակարգը երեւութապէս կը նպաստէ ենթակայ երկիրներու բարօրութեան, բայց միայն ժողովուրդի փոքրամասնութեան համար. խոշոր մեծամասնութիւնը կը մնայ պատանդ իր աղքատութեան եւ կը ծառայէ իր նոր տերերուն իբրեւ աժան մարդուժ եւ սպառումի շուկայ: Կը խորանան անարդարութիւնը եւ շահագործումը, աւելի կ'ամրանան իշխող խմբաւորումին եւ դրամատիրութեան կեդրոններուն յարաբերութիւնները եւ փոխադարձ շահերը, կը բազմանան կայսերական ծաւալումի կարելիութիւնները: Ծաւալումին զուգահեռաբար կը զարգանան ռազմաքաղաքական միջամտութիւնները հիմնաւորող եւ շուկայական սպառողներու բազմութիւնները հոգեմտաւոր ենթակայութեան մէջ պահող քարոզչական համակարգը եւ ամոր միջոցները՝ տեղեկատուական թեքնոլոճին (IT) ու զայն պարունակող համաշխարհայնացումի գաղափարախօսութիւնը:

Հայաստանը եւս ենթակայ է այս հզօր յարձակումին, բայց ան ունի նաեւ ընկերային ու քաղաքական այլ բարդ հարցեր, որոնք կը դժուարացնեն ինքնուրոյն քաղաքականութեան կիրառումը: Հայաստանը ենթակայ է յետ-խորհրդային տագնապներու եւ հակասութիւններու, որոնք կը նպաստեն ապաքաղաքական մտայնութեան տարածումին եւ արտագաղթի աճին: Միւս կողմէ՝ հայ ժողովուրդը իր պատմութեան,

իր նկարագրին եւ իր հայրենիքի դիրքին պատճառով կը դիմագրաւ գոյութենական նշանակութիւն ունեցող ռազմաքաղաքական մարտահրաւերներ. Արցախի ազատագրումը արգելակող միջազգային եւ շրջանային ճնշումներ, Հայ Դատի հետապնդման սպառնացող թրքական ծաւալողական նկրտումներ, միջազգային քաղաքականութեան թրքանպաստ եւ վրացանպաստ թեքում եւ մրցակցութիւն Հայաստանի դիրքը եւ դերը հակակշռելու համար: Այս ճնշումներուն դիմադրելու, հայրենիքը հզօրացնելու եւ ազգը ամրապնդելու համար պէտք է գործի լծել փոքրաթիւ եւ աշխարհացրիւ ազգին բոլոր անդամներն ու խմբատրումները եւ Հայաստանի ու Սփիտքի մէջ կերտել ազգային միասնութիւն: Այս հրամայականը կը պայմանաւորէ նաեւ Հայաստանի ներքին քաղաքականութիւնը. առաջնահերթ կը դառնայ որդեգրումը ներքին այն քաղաքականութեան, որ չի տարանջատեր, այլ կը մէկտեղէ, չի պառակտեր, այլ կը համախմբէ. հետեւաբար, հիմնական կարելորութիւն կը ստանան՝ ազգային միասնութեան պատուանդանին՝ ընկերային համերաշխութեան կայացումը եւ պահպանումը:

Այս իրականութեան դէմ յանդիման է, որ այսօր կը քննարկուի Հ.Յ. Դաշնակցութեան ընկերվարական գործի կարելիութիւնները Հայաստանի մէջ: Հաւանաբար ճիշդ է ըսել, թէ այսօր Դաշնակցութեան համար հարցը պէտք չէ ըլլայ այն, թէ ինչպէ՞ս կամ ի՞նչ չափով Հայաստանի մէջ կիրառել ընկերվարական սկզբունքները, այլ այն՝ թէ Հ.Յ.Դ. ինչպէ՞ս պիտի կարենայ բարելաւել ժողովուրդին տնտեսական եւ ընկերային վիճակը՝ առանց սրելու ընկերային բեւեռացումները եւ վտանգելու ազգային միասնութիւնը, եւ թէ ինչպէ՞ս պիտի ամրապնդէ ազգային միասնութիւնը՝ առանց, թէկուզ ակամայ, նպաստելու ընկերային անարդարութեան եւ տնտեսական շահագործումի խորացումին ու կոռուպցիայի եւ աղքատութեան աճին եւ, հետեւաբար, արտագաղթի զարգացումին ու երկրի մարդկային ուժի որակական եւ քանակական հիւծման: Հ.Յ.Դ. առաջադրանքներու եւ նպատակներու իրականացման ձգտող ռազմավարութեան ծիրին մէջ պէտք է յատկապէս քննարկել ընկերային պահանջատիրութեան եւ ազգային միասնութեան, ընկերային համերաշխութեան եւ ընկերային շահագործման յարաբերութիւնները: Բայց նախ եւ առաջ պէտք է ճշդել Հ.Յ.Դ. դէմքը յաչս հայ ժողովուրդին:

Հ.Յ.Դ. արժէք է իր անցեալով եւ իր ներկայով, իր գաղափարախօսութեամբ եւ իր գործով, իր ժողովուրդին հարազատ՝ իր բարոյական արժեչափերով: Հ.Յ.Դ. արդիւնաւետ համադրութիւնն է գաղափարապաշտ սկզբունքին եւ իրապաշտ գործին: Անոր պատմութիւնը, գործիչները, մարտիկները, ժողովուրդը, խօսքը եւ գործը կ'ընթանան զուգահեռաբար հայ ժողովուրդի կեցութեան հողվոյթին. Օսմանեան Կայսրութեան մէջ ստրկական վիճակէն՝ զարթօնք եւ ազատագրական կռիւ, ցարական Ռուսիոյ բռնութիւններէն՝ աշխատատրական պայքար, ինք-

նապաշտպանական տարբեր կոիմերեն եւ հերոսամարտերեն՝ անկախ պետութեան հիմնում, սփիւռքեան գաղթականութեան կազմակերպումէն՝ Հայ Դատի հետապնդում, ցուցական պահանջատիրութենէն՝ Արցախի ազատագրական պայքար, եւ անկախութեան վերականգնումէն՝ ժողովուրդի շահերու պաշտպանութիւն եւ պետականութեան հզօրացում: Իր պատմութեան տարբեր հանգրուաններուն Դաշնակցութիւնը շահած է հայ ժողովուրդին վստահութիւնը, որուն ամրութեան գաղտնիքը պէտք է փնտռել այն իրողութեան մէջ, որ Հ.Յ.Դաշնակցութիւնը եղաւ ոչ թէ ի՛ր տեսութիւնը եւ ի՛ր շահերը ժողովուրդին պարտադրող կուսակցութիւն, այլ՝ ամէնուրեք եւ բոլոր պայմաններու մէջ ժողովուրդի շահերու պաշտպանութեան ձգտող ազգային կազմակերպութիւն:

Հակառակ այն, այլապէս բնական երեւոյթին, որ Հ.Յ.Դ. նաեւ սխալներ գործեց եւ երբեմն չունեցաւ արդիւնաւէտ գործունէութիւն. հակառակ նաեւ այն, դարձեալ բնական երեւոյթին, որ անհատ դաշնակցականներ երբեմն մեղանշեցին հասարակական կամ ազգային բարոյականին դէմ եւ սայթաքեցան, հայ ժողովուրդը շարունակեց վստահիլ Դաշնակցութեան՝ անոր գաղափարախօսութեան եւ կազմակերպութեան մէջ տեսնելով առաքինի ու ազգասէր գործի կամքը եւ որոշումը, եւ զայն արժեւորելով իբրեւ հայ մարդու վերականգնումին ու հայ հաւաքականութեան կազմակերպման եւ հզօրացման համար անսակարկ զոհաբերող: Այս վստահութեան հիմքը եղաւ Դաշնակցութեան անկեղծութիւնը եւ բարոյականութիւնը, որոնք արտայայտութիւն գտան նաեւ Հ.Յ.Դ. գաղափարախօսութեան բանաձեւումին եւ գործելաոճին մէջ:

Մարդու եւ աշխատանքի շահագործման հասկացութենէն մեկնող ընկերվարական տեսութիւնը կը պատկերացնէր ընկերատնտեսական վիճակներու եւ համակարգերու հերթափոխութիւն մինչեւ շահագործումը բացառող ընկերվարական հասարակութեան եւ պետութեան գոյացումը: Այս գործընթացը ունէր երկու ուղի. իշխանութեան գրաման ճամբով ընկերվարական հողվոյթի արագացման եւ հանգրուաններու շրջանցումի փորձը յանգեցաւ խորհրդային ամբողջատիրութեան, փոքրամասնութեան բռնատիրութեան, մարդոց եւ ժողովուրդներու յաւելեալ շահագործման եւ ազգերու ոտնակոյսման. երկրորդ ուղին՝ ժողովրդավարական հողվոյթով ընկերային արդարութեան հաստատումը ենթարկուեցաւ դրամատիրական համակարգի ճնշումներուն եւ մարտավարական խուսանաւումներուն. Արեւմուտքի մէջ աշխատատիրութեան վիճակը բարելաւուեցաւ, բայց դրամատիրական համակարգը շարունակեց ընկերութեան կեանքը վարել ի նպաստ իր շահերուն. արեւլին, դրամատիրութեան կեղոյններու տնտեսութիւնները եւ անոնց աշխատատիրութեան վիճակը համեմատական բարելաւում գտան շնորհիւ կայսերական ծաւալման եւ ծայրամասային թերաճ, տկար երկիրներու եւ ժողովուրդներու հարստութեան եւ աշխատանքին շահագործման:

Անդրադառնալով վերոյիշեալ հակասութիւններուն, զգուշանալով տեսական անուկ կեցուածքներէ եւ գործելով հայ ժողովուրդի ազգային ու քաղաքական հրամայականներու ծիրէն ներս, Հ.Յ.Դաշնակցութիւնը իր ընկերվարական ըմբռնումները բանաձեւած է ըստ կեանքի պայմաններուն՝ ձգտելով արդարութեան, բայց առանց վերջնական տարազներ առաջադրելու յաւակնութեան: Հ.Յ.Դաշնակցութեան Ծրագիրը կը ներկայացնէ թէ՛ ամբողջատիրութեան վտանգը, թէ՛ դրամատիրութեան կայսերապաշտ էութիւնը եւ քաղաքականութիւնը, թէ՛ ընկերային շահագործումի եւ ազգերու իրաւազրկումի յարաբերակցութիւնը: Հ.Յ.Դ. Ծրագիրը կը յայտարարէ իր ընկերվարական դիմագիծը՝ շեշտելով ընկերվարութեան եւ ժողովրդավարութեան անքակտելի կապը եւ ընդգծելով ընկերային համերաշխութեան հիմնական կարեւորութիւնը հաւաքական եւ անհատական բարօրութեան համար: Միս կողմէ՝ ան կը զգուշանայ ընկերային բեւեռացումէն եւ կը շեշտէ ընկերային արդարութեան կայացման անհրաժեշտութիւնը ազգի տնտեսական եւ քաղաքական հզօրացման համար:

Հ.Յ.Դ. Ծրագիրը կ'ըսէ՝

- «**Ընկերվարութիւնը կ'առաջադրէ, ժողովրդավարութեան կիրարկումով, ապահովել բոլոր քաղաքացիներու մասնակցութիւնը՝ ընկերային համերաշխութեան ի խնդիր տնտեսական յարաբերութիւններու կանոնակարգումին**... «**Ճարտարարուեստը եւ երկրագործութիւնը կը կազմակերպուին աշխատաւոր ընդհանրութեան բաժնեկցութեամբ եւ արտադրութեան կառավարման մէջ ազատ եւ լիարժէք մասնակցութեամբ, ինչպէս նաեւ՝ ինքնակառավարումով, տնտեսավարման ապակեղորնացումով եւ արհմիութիւններու ազատ գործունէութեամբ**»:

Ընկերային համերաշխութեան եզրը կրնայ ունենալ տարբեր մեկնաբանութիւններ, ա) ընկերվարական դրական մեկնաբանութիւն՝ աշխատատեղի հակակշիռ դրամատիրական քաղաքականութեան եւ որոշումներուն վրայ եւ ընկերային պաշտպանութեան ապահովում, բ) ընկերվարական բացասական մեկնաբանութիւն՝ աշխատատեղի պահանջատիրութիւնը սանձող եւ «ընտելացնող» դրամատիրական նախաձեռնութիւն, որ կը նպաստէ շահագործման հեզասահ ընթացքին, գ) զարգացած երկիրներուն մէջ այս եզրը կը վերաբերի նաեւ տնտեսական պատճառներով ներգաղթած բազմութիւնները հակակշռելու միտող մասնակցումի եւ մերումի պետական քաղաքականութեան, կամ՝ մեծ քաղաքներու ծայրամասային, աղքատ եւ բազմամարդ թաղամասերու բնակչութեան հակաօրինական եւ քրէական միտումները կանխել փորձող տարբեր ծրագիրներու:

Հ.Յ.Դաշնակցութեան համար ընկերային համերաշխութիւն եզրը կը վերաբերի առաջին մեկնաբանութեան՝ տնտեսական յարաբերութիւններու կանոնակարգումին եւ կ'առաջադրէ արտադրութեան կառավար-

ման բաժնեկցություն, տնտեսավարման ապակեդրոնացում եւ ինքնակառավարում: «Այս տեսալականին իրականացումը, հակադրուելով հանդերձ իշխող դասակարգերու անմիջական շահերուն, կ'իրականանայ յօգուտ ոչ միայն աշխատատր ընդհանրութեան, այլեւ՝ համայն ազգի բնականոն զարգացման»։ այսպէ՛ս, Հ.Յ.Դ. Ծրագիրը կը յստակացնէ, թէ Դաշնակցութեան համար ընկերային համերաշխութիւնը ազգային ռազմավարական հասկացութիւն է, որ կը հիմնադրէ իշխող դասակարգի կատարելիք զիջումները աշխատատր ընդհանրութեան ու կը հաստատէ բոլոր խաւերու եւ դասակարգերու մասնակցութիւնը «մարդկային ընկերութեան զարգացման ամենակենսունակ միջավայրին»՝ ազգի բնականոն զարգացման:

Կարելի է հաստատել, թէ Դաշնակցութեան համար ընկերային արդարութեան կայացումը ունի ռազմավարական նշանակութիւն ազգի գոյապայքարի եւ լիարժէք զարգացման ճանապարհին: Աշխատատր ընդհանրութիւնը պէտք է ունենայ ուրոյն դեր եւ մասնակցութիւն ճշդելու համար իր տնտեսական-ընկերային կեցութիւնը եւ, միաժամանակ, ժողովրդավարութեան ճամբով պէտք է մասնակցի ազգային քաղաքականութեան կազմաւորումին եւ, ընդհանրապէս, պետութեան գործին:

Այսպէս, ընկերային համերաշխութիւնը կը վերաճի ազգային միասնութեան՝ այն պայմանաւ, որ «իշխող դասակարգերը» ընդունին այս հաւասարութեան պարտադրած զիջումները, իսկ «աշխատատր ընդհանրութիւնը» գիտակցի տնտեսական եւ քաղաքական համայնականներուն ու համաձայնի իր «պահանջատիրութիւնը» տեղադրել ազգային առաջնահերթութիւններու ճշդման սահմաններուն մէջ:

Անհրաժեշտ է անելի խորացնել քննարկումը Հայաստանի բնակչութեան տնտեսական եւ ընկերային կեանքին մէջ տիրող երեւոյթներուն՝ յստակացնելու համար այն գլխաւոր դերակատարները, որոնք կը խոչընդոտեն ընկերային համերաշխութեան կայացումը. պէտք է բանաձեւել եւ ճշգրտել յատկապէս որոշ եզրեր ու հասկացութիւններ, որոնց իսկական արժեւորումը ցարդ չէ կատարուած: Առ այս, պէտք է՝

ա.- Ուսումնասիրել եւ վերլուծել «իշխող դասակարգ»ին բնոյթը եւ շահերը, պետութիւն-դրամատիրութիւն յարաբերակցութիւնը, «իշխող դասակարգ»ին ազգային գիտակցութեան չափը եւ հաւանական հակազդեցութիւնները ընկերային արդարութեան եւ ընկերային համերաշխութեան կայացման առընչութեամբ:

բ.- Ի՞նչ է «աշխատատր ընդհանրութիւն» հասկացութիւնը, այսօր. կարելի՞ է գործազուրկները կամ արտասահմանէն ուղարկուած գումարներով ապրողները նկատել «աշխատատր». ի՞նչ է այսօր Հայաստանի մէջ աշխատանքի եւ աշխատուժի շահագործման երեւոյթին բնոյթը եւ չափը. կա՞յ «աշխատատրական գիտակցութիւն», կարելի՞ է այս ուղղութեամբ ժողովուրդը դաստիարակել:

գ.- Ի՞նչ է կլանային-հատուածական համակարգին բնոյթը, ի՞նչ ազդեցութիւն ունի ան աշխատատեղութեան, աշխատանքի եւ պետութեան - իշխանութիւն - յարաբերակցութեան վրայ: Ի՞նչ կրնայ ըլլալ անոր դերը ընկերային համերաշխութեան մէջ:

դ.- Ի՞նչ է կոռուպցիայի ազդեցութիւնը տնտեսական-ընկերային յարաբերութիւններուն վրայ. ի՞նչ չափով ան կրնայ խանգարել ընկերային համերաշխութեան կայացումը: Հաստատելով, որ դրամատիրութեան եւ արեւմտեան քաղաքականութեան տարբեր շրջանակներ ու լծակ-կազմակերպութիւնները շահագրգռած են կոռուպցիայի վերացումով եւ շուկայական «առողջ» յարաբերութիւններու հաստատումով, ի՞նչ կրնայ ըլլալ «աշխատատեղ ընդհանրութեան» քաղաքականութիւնը. կարելի՞ է իրականացնել կոռուպցիայի դէմ պայքարի ազգային ռազմավարութիւն եւ գործելաոճ, խուսափելով նպաստելէ արտաքին միջամտութիւններու աճին:

ե.- Կարելի՞ է կառավարման եւ ինքնակառավարման դրութիւնը անջատել իշխող համակարգէն կամ կոռուպցիայի ազդեցութենէն, առանց հիմնովին վտանգելու ազգային միասնութիւնը:

Հաւանաբար կարելի է յիշել նաեւ այլ հարցեր, որոնց քննարկումը անհրաժեշտ է յստակացնելու համար Հայաստանի տնտեսական-ընկերային իրավիճակը, օրինակի համար՝ արտագաղթի եւ արտագնայ աշխատանքի ազդեցութիւնը, Սփիտքի ներդրումներուն եւ նպաստներուն դերը, միջազգային բարեսիրական կամ այլ կազմակերպութիւններու օգնութեան դերը, երկրի արտաքին պարտքին դերը եւ անոր յարաբերակցութիւնը քաղաքական ոլորտին հետ, եւ այլն:

Հ.Յ.Դաշնակցութեան ընկերային քաղաքականութեան քննարկումը պէտք է կեդրոնանայ ընկերային համերաշխութեան կայացումը խանգարող կամ ուշացնող երեւոյթներուն դէմ պայքարի օրակարգին վրայ, առանձնաբար՝

ա.- Ուսումնասիրելով եւ վերլուծելով տնտեսական ու ընկերային իրավիճակը, երեւոյթները, դերակատարները՝ խաւեր եւ խմբաւորումներ, ինչպէս նաեւ ընկերային համերաշխութեան տարբեր գործօճներուն (տնտեսական յարաբերութիւններու կանոնակարգում, կառավարման մասնակցութիւն, ինքնակառավարում, տնտեսավարման ապակեդրոնացում) գործադրութեան կարելիութիւնները եւ դժուարութիւնները:

բ.- Մշակելով ընկերային համերաշխութիւնը խոչընդոտող երեւոյթներու եւ գործօճներու դէմ պայքարի ռազմավարութիւն եւ գործելաոճ, յատկապէս ինչ կը վերաբերի կլանային-ստուերային համակարգի դէպի ժողովրդավարական դրութիւն բարեփոխման, ինչպէս նաեւ կոռուպցիայի վերացման:

ԸՆԿԵՐՎԱՐԱԿԱՆ ՇԱՐԺՄԱՆ ԵՒ ՄՏԱԾՈՂՈՒԹԵԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ՈՒՂՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Վիզեն Բաղումեան*

Աւելի քան մի տասնամեակ է, որ աշխարհի բոլոր ընկերվարական ուժերը եւ, ընդհանուր առմամբ, ձախ շարժումները գտնուում են դեգերումների ու շփոթի մէջ:

Առարկայական ու ենթակայական մղիչներով շարժուող բազմապիսի նոր հոլովոյթներ անմախընթաց արագութեամբ արմատապէս փոխել են հին իրադրութիւնը եւ ստեղծել նորը: Նոր իրադրութեան դրսեւորումները ակնյայտ են միջազգային յարաբերութիւնների ամենատարբեր ոլորտներում: Դրանցից կարելի է յիշատակել՝

Առաջին.

Նոր աշխարհակարգի ստեղծած սահմանափակումները՝ թերաճ կամ զարգացման ուղին բռնած երկրների նկատմամբ, վերջիններիս քաղաքական ու տնտեսական նախասիրութիւնների հետ կապուած: Համաշխարհային Բանկի, Միջազգային Առեւտրի Կազմակերպութեան, Միջազգային Դրամական Ֆոնդի, ՆԱՏՕի եւ այլ հաստատութիւնների միջոցով, որոնք արտայայտում են զարգացած յետ-ճարտարարուեստական կապիտալիզմի հեգեմոնիան՝ որպէս նոր աշխարհակարգի հիմքի:

Երկրորդ.

Գեր-զարգացած երկրների եւ թերաճ կամ նոր զարգացման ուղին մտած երկրների կենսամակարդակների միջեւ օրըստօրէ աճող տարբերութիւնը:

Երրորդ.

Տնտեսական համաշխարհայնացումի (գլոբալիզացիայի) եւ նոր-ազատականութեան (նէօ-լիբերալիզմի) անարգել արշաւանքը ընդդէմ ընկերային արդարութեան հետ աղերս ունեցող անցեալից մնացած ժառանգութեան:

**) Հեղինակը Հ.Յ. Գ. Հրախային Իրանի Կեդրոնական Կոմիտէի ներկայացուցիչն է:*

*
* *

1989-ին, համայնավարական ճամբարի անվառունակ անէացումը, հակառակ այն ճշմարտութեան, որ ստալինականութիւնն ու լենինականութիւնը գրեթէ ոչ մի յորջ առընչութիւն չէին ունեցել իսկական ընկերվարութեան հետ, այնուամենայնիւ, իր հետ վարկաբեկեց նաեւ ընկերվարական արժէքային համակարգը՝ դուռ բացելով նոր-ազատականութեան ինքնավատահ գրոհների առջեւ: Ստեղծուած հոգեբարոյական պայմաններում ընկերվարական միտքը այսօր գտնուում է պաշտպանողական եւ ինքնարդարացման դիրքերում՝ գաղափարական խարխափումների մէջ:

Այսպէս, դեռ 1990-ին Իւրգեն Հաքերմասը տուեց մի հարցում. «Ի՞նչ է ընկերվարութիւնը այսօր»: Իսկ այսօր, ատելի քան մի տասնամեակ յետոյ, դեռեւս վճռական պատասխան չկայ: Թէեւ անցնող տասնամեակում մի քանի ընկերվարական կուսակցութիւններ Արեւմտեան Եւրոպայում իշխանութեան հասան, բայց ոչ մէկին չյաջողուեց, իրենց փորձից ելնելով, ձեռակերպել ընկերվարական ընդհանրատարած հաւատամք (credo):

Ի հարկէ պէտք է նշել, որ դանդաղօրէն կազմաւորւում է ընկերային նոր շարժում: Ի սարբերութիւն մօտիկ անցեալի փորձին, ներկայ շարժումը գուրկ է գաղափարական կենտրոնացումից: Թէեւ գործնական դաշտում միաձայն է՝ յատկապէս համաշխարհայնացմանը (գլոբալիզացիայի) նկատմամբ, սակայն իրականում կազմուած է ամենատարբեր հետաքրքրութիւններ ցուցաբերող մասնակիցներից՝ արձատական ձախերից մինչեւ կանաչներ, մինչեւ ուտեստեղէնի կենսածինային (generic) փոխակերպման կամ AIDS-ի հարցերով մտահոգ շրջանակներ եւ այլն: Այնուամենայնիւ, սրանք բոլորն էլ ընկերվարական օրակարգի հիմնական կամ ամանցեալ կէտերն են առաջ քաշում:

Անցնող տասնամեակից սկսեալ, ընկերվարական թեքումով բազմաթիւ քաղաքական գործիչներ, գաղափարախօսներ եւ հասարակական գիտութիւնների մասնագէտներ, գործունէութեան փորձով կամ սեփականական աշխատութիւնների միջոցով փորձել են գաղափարախօսական կենտրոնացում առաջացնել ընկերվարական ուսմունքի մէջ: Դրժւար է ասել ի՞նչ տոկոսով է նրանց յաջողուել հասնել այդ նպատակին: Բայց վստահ կարելի է ասել, որ դեռեւս նպատակը ամբողջացուած չէ, եւ արդի ժամանակներին համապատասխանող ընկերվարական համապարփակ դպրոց չկայ:

Այս ուղղութեամբ գիտաշխատողների մէջ աչքի են ընկնում Իւրգեն Հաքերմասը, Անդրէ Գորզը, Քոնրադ Լոպզիակը, Ադրիան Լիթելը, Բաք Ջէսօպը եւ ուրիշներ:

Քննարկուող նիւթերում, թերեւս, ամենաշատ ընդունելութիւն գտածը նոր-ազատականութեան սահմանումն է, որը կատարում է ընկերային-տնտեսական ֆոնի վրայ: Այդ սահմանման հիմքում ընկած են ֆորդիզմով (Fordism) եւ յետ-ֆորդիզմով (post-Fordism) յատկանշուող երեւոյթները:

Ըստ ներկայացուող մեկնաբանութեան, ֆորդիզմից դէպի յետ-ֆորդիզմ անցումը որակական փոփոխութիւններ է մտցրել տնտեսական, քաղաքական եւ ընկերային յարաբերութիւններում:

Ֆորդիզմը բնորոշում է զանգուածային արտադրութեան (mass production) աշխատակարգով, կիսամասնագիտացուած աշխատուժով, որը աշխատում է արտադրանքի մասերի հաւաքման մեթոդով (Assembly line technic): Ֆորդիզմի պայմաններում յաճախ սեփականատէրը չի միջամտում արտադրութեան ղեկավարման գործում: Դրանք անջատուած են միմեանցից: Իսկ պետութիւնը հանդէս է գալիս դրամագլխի եւ աշխատուժի միջեւ առաջացող հակամարտութիւնները մեղմացնողի, լուծողի կամ տնօրինողի դերում:

Ֆորդիզմին զուգակցուած է Քէյնզեան բարեխնամ պետութիւնը՝ Welfare Stateը, որը ի ինդիր դրամագլխի ռեժիմի պահպանման ձեւակերպուել է դրամագլխի եւ աշխատուժի հակասական շահերի համադրումից, մի շարք ծրագրերի կիրառումով, ինչպիսիսն են ամբողջական զբաղուածութիւն (կամ գործազրկութեան վերացում), ընկերային սլաշտպանուածութիւն, բնակարանով ու տրանսպորտի միջոցներով ապահովելու պետական հոգածութիւն եւ այլն:

Իսկ յետ-ֆորդիզմը, որպէս ֆորդիզմին յաջորդող իրադրութիւն, բնորոշում է դիրափոփոխ ու ճկուն արտադրական պրոցեսներով ու նպատակայարմարեցուած դիրափոփոխ աշխատուժով, հիմնուած նորագոյն միկրո-էլէկտրոնային ու հաղորդակցութեան արհեստագիտութեան վրայ: Յետ-ֆորդիզմում կարեւորում է մասնագիտացուած աշխատուժը եւ հետեւաբար աճում նրա եկամուտը: Ընդհակառակը, կիսամասնագիտացուած ու յատկապէս չմասնագիտացուած աշխատուժը ենթարկում է երկարժամեայ կամ պարագայական գործազրկութեան ու, բնականաբար, եկամուտի նուազեցման:

Յետ-ֆորդիզմում արտադրութիւնը կապուած է համաշխարհային սպառման հետ: Այն քիչ է առընչում տեղական կամ պետութեան սահմաններից ներս գոյութիւն ունեցող պահանջարկին:

Այս փոփոխութեան պատճառները երկու են՝

ա - Նոր արհեստագիտութեան (տեխնոլոգիայի) կիրառում

Որն արդիւնք է զարգացած դրամատիրական երկրների ու նոր ճարտարարուեստականացող երկրների մրցակցութեան (օրինակ՝ Գերմանիան ընդդէմ Հնդկաստանի) եւ կիրառում է առաջինների կողմից:

բ - Միջազգայնացում

Միջազգային Առեւտրի Կազմակերպության կողմից պարտադրուած բաց-շուկայական յարաբերութիւնների եւ տնտեսական պաշտպանողականութեան (protectionism) խափանման պայմաններում, անհրաժեշտ է միջազգային շուկայում մրցունակ լինել եւ, ուրեմն, կրրճատել արտադրական ծախսերը:

Յետ-ֆորդիզմի եւ վերոնշեալ իրավիճակի արդիւնքը բերում է երկու հիմնական հետեւանքների՝

ա - գործազրկութիւն եւ աշխատանքի անապահովութիւն,

բ - պետական տուրքերի նուազեցում եւ ընկերային նպաստների կրճատում:

Սրանից ծագում է այսպէս կոչուած Շումփիթրեան աշխատանքային պետութիւնը (Workfare State), ի հակադրութիւն Քէյնզեան բարեխնամ պետութեան (Welfare State): Շումփիթրեան աշխատանքային պետութեան մէջ փորձ է արւում ապահովել միջազգային մրցակցութիւն, տեղական գործազրկութեան գնով, կիրառել տնտեսական աճին նպաստող քաղաքականութիւն՝ չքատրութեան դէմ պայքարի ծրագրերի դադարեցման գնով:

Եթէ տնտեսական յետ-ֆորդիզմը ընկերային մակարդակում արտացոլւում է Շումփիթրեան աշխատանքային պետութեամբ, ապա քաղաքական հարթութեան վրայ այն արտայայտւում է նոր-ազատականութեամբ, որի գլխատր նպատակն է պետական կարգը վերադասատրել մասնատր հատուածի (սեկտորի) պահանջների համեմատ:

Հարկ է նշել, որ յետ-ֆորդիզմի կիրառման ընթացքում, գործազրկութիւնից եւ չքատրութիւնից բացի, նաեւ առաջանում են բնապահպանական (էկոլոգիական) բարդութիւններ, որպէս հետեւանք տնտեսական աճի հաշուին առաջ տարուող անխնայ ծրագրերի:

*

* *

Ժամանակակից միտքը ամենաշատ մտատանջող հարցերից է «շուկայ» երեւոյթը, արդի դրամաախրութեան տնտեսական ուժերի բախման կէտի ուսումնասիրութիւնները:

Ընկերվարական մտածողները, չանտեսելով հանդերձ շուկայի կարեւոր դերը տնտեսական զարգացման հարցում, այնուամենայնիւ, այն դիտում են քննադատական ակնոցով: Բարոյական մակարդակում, անանձնականութեան փոխարէն, շուկան խրախուսում է ազահութիւն, հարեւանի նկատմամբ անտարբերութիւն:

Ունեցուածքի պաշտամունքն ու եսապաշտութիւնը դասւում են մարդկային առաքիւնութիւնների շարքին:

Ի հարկե, ընդհանրություններից դեպի որոշակի մասնող քննարկումների մեջ յայտնում են տարբերակներ եւ տարաբնոյթ մօտեցումներ:

Դրամատիրութիւնը առանց շուկայի անիմաստ է: Բայց ոմանց կարծիքով շուկան կարող է գոյատեւել առանց դրամատիրութեան: Այս մօտեցման կողմնակիցները առաջադրում են տնտեսական համակարգի մարդկայնացման (հումանիստացման) հարցը: Նրանք կոչում են «շուկայի ընկերվարականներ» (Market Socialists) եւ հաւատում, որ տընտեսութեան վերահսկման աշխատակարգերի (մեխանիզմների) կիրառումը կարող է սանձել ժամանակակից դրամատիրութեան չափազանցութիւնները եւ կանխել շուկայական ուժերի անզուսպ առաջընթացը: Սրա տարբերակներից մէկը բաժնետիրական դրամատիրութիւնն է, որտեղ աշխատողը նաեւ փոքրիկ բաժնետէրն է իր աշխատած ձեռնարկութեան եւ այս բաժինը ձեռք է բերել փոխ-յարաբերութիւնների ժողովրդավարացման (դեմոկրատացման) եւ հաւաքական-ղեկավարման կիրառման գործընթացում: «Շուկայի ընկերվարականների» համաձայն, սա ընկերվարական լուծում է, քանի որ ձեռնարկութիւնների ղեկավարման մէջ ժողովրդավարականօրէն մասնակից են աշխատատեղերը, խոշոր արտադրամիջոցները պատկանում են հասարակութեան, իսկ տնտեսութեան ընդհանուր ուղղութիւնը ծրագրաւորում է ժողովրդավարական ճամբով կեանքի կոչուած մարմինների միջոցով:

Չախ ընկերվար-ժողովրդավարները (սոցիալ-դեմոկրատները) կանգնած են դասական դիրքերում: Նրանք շուկան համարում են անխոսափելի, բայց եւ անցանկալի երեւոյթ, որը անհաւասարութեան աղբիւր է իր իսկ բնոյթով: Այն ոչ միայն սպառումը կենտրոնացնում է փոքրամասնութեան մօտ, այլ բեւեռացնում է նաեւ արտադրամիջոցների սեփականատիրութիւնը: Ուստի անհրաժեշտ է վերահսկողական գործառոյթ (ֆունկցիա), որը վերապահում է «հանրային իշխանութեան»՝ ի խնդիր ընկերային հաւասարակշռութեան եւ հասարակական ներքին հիւստածքի պահպանման:

Ընկերվար-ժողովրդավարների մօտ պետական վերահսկողութեան է յանձնում՝

- ա - տնտեսական աճի ապահովումը,
- բ - բոլորին աշխատանքով ապահովելը,
- գ - բնակչութեան բարօրութեան որոշակի մակարդակի երաշխաւորումը, հիմնուած հանրային ապահովագրութեան վրայ,
- դ - ապրանքի եւ սպասարկութեան գների կարգատրումը՝ ուղղակի եւ անուղղակի միջոցներով,
- ե - կենսական պահանջների (գիւղատնտեսական արտադրութեան, բնակարանի հայթայթման, առողջապահութեան, տրանսպորտի, կրթական համակարգի, գրադարանների, գիտահետազօտութեան, թանգարանների, թատրոնների) պետական նպաստաւորումը:

Եթե «շուկայի ընկերվարականները» հարցը լուծում են շուկայի մեջ աշխատատրուքեան համարկումով (ինտեգրացմամբ), ապա ձախ ընկերվար-ժողովրդավարները հանդես են գալիս խոռով դիրքերից եւ դիմում են վերահսկման միջոցների: Պէտք է աւելացնել, որ այսօր զարգացած երկրներում ձախ ընկերվար-ժողովրդավարական դասական մօտեցումները ենթակայ են աջակողմեան գրոհներին, առանց հիմնատր պաշտպանութեան: Այս երեւոյթը նոյնիսկ նկատելի է այնտեղ, ուր իշխանութեան վրայ են աշխատատրական կուսակցութիւնները:

Որպէս նախապայման, ազատ-շուկայական յարաբերութիւնների կարգաւորման ու չափաւորման գործում որոշ ընկերվարականներ մատնանշում են երկու կարեւոր հանգամանք.

ա) Տնտեսական համակարգի բոլոր բաժինների (պետական թէ մասնատր) թափանցիկութեան անհրաժեշտութիւնը՝ յաշս հանրութեան.

բ) Ապրանքների մասին լայն առարկայական տեղեկատրութիւն՝ ուղղուած սպառողներին:

Յիշատակութեան արժանի են նաեւ յետ-ճարտարարտեստական ընկերվարականները (Post-industrial socialists): Սրանց համոզմունքների հիմքում ընկած են՝

ա - երաշխատրուած եկամտտ բոլորին,

բ - աշխատանքի եւ աշխատավարձի (կամ աւելի ճիշտ՝ եկամտտի) միջեւ կապի խզում,

գ - աշխատաժամերի կրճատում:

Զգտումը զարգացած դրամատիրութեան դրական, յարմար եւ տրամաբանական իւրալատկութիւնների կիրառումն է ընկերվարական նպատակների համար:

Ի հարկէ, թէ՛ աշխատաժամերի կրճատման հարցը եւ թէ երաշխատրուած եկամտտի պահանջը կարող են իրագործուել միայն զարգացած երկրներում: Յետ-ճարտարարտեստական ընկերվարութեան գաղափարախօսների համաձայն, գործազրկութեան դէմ պայքարի լուծումը ոչ թէ արտացոլում է «Աշխատանք բոլորին» կարգախօսի մէջ, այլ «Եկամտտ բոլորին՝ անկախ աշխատանքից» կարգախօսում: Սրանց կարծիքով՝ աշխատուժի պահանջարկի անկման պատճառով գործազրկութեան ներկայ հարցը ապագայում աւելի սրուելու է, իսկ դրա լուծումը աշխատանքի ժամերի նուազեցումն ու աշխատանքից անկախ նուազագոյն եկամտտի երաշխատրումն է:

Երաշխատրուած նուազագոյն եկամտտի հարցով զբաղուել են նաեւ առանձին ընկերաբաններ: Մի դէպքում այն վերանուանել են «կենսական եկամտտ»: Այս եկամտտը պէտք է վճարուի բոլոր չափահասներին՝ առանց որեւէ խտրութեան, առանց հաշուի առնելու նրանց աշխատանքի (անցեալ կամ ներկայ), ունեցումների եւ այլ տուեալների

հանգամանքը: Առանց հաշուի առնելու, որ ցանկանո՞ւմ են աշխատել, թե ոչ: Չի սահմանափակում ակամայ գործազուրկներով:

Ըստ այս առաջադրանքի, «կենսական եկամուտ»ը մտատրայալես հասնում է անհրաժեշտ նուազագոյն ծախսերի կէսին: Սա կարելի է դարձնում կէսօրեայ (part-time) աշխատանքով ապրելը եւ օգնում գործազրկութեան կնճռոտ խնդրի լուծմանը:

«Կենսական եկամուտ»ի բիջէն կարելի է գոյացնել պետական տուրքերից՝ դրուած չխրախուսուող սպառումների՝ ծխախոտի, ալկոհոլի եւ նման ապրանքների վրայ:

Ի հարկէ, այս առաջադրանքը քննադատուած է բարոյական դիտանկիւնից՝ այն համարելով աշխատանքից խոյս տուող մակարոյծների ապրուստը ի հաշիւ աշխատատր խաւերի վճարելու մօտեցման օրինականացում:

Սակայն «կենսական եկամուտ»ի կիրառման կողմնակիցները եւս պատասխանում են բարոյական հարթութեան վրայ:

Նրանք զանազանում են իրական ազատութիւնը պաշտօնական ազատութիւնից: Վերջինս ազատ ընտրութեան եւ կենքում ազատօրէն շարժուելու իրաւունքն է: Բայց իրական ազատութիւնն աւելին է: Սա տալիս է այդ իրաւունքից օգտուելու կարելիութիւն: Պաշտպանների կարծիքով՝ «կենսական եկամուտ»ը հանդիսանում է պաշտօնականից իրական ազատութեան տանող միջոցը: «Կենսական եկամուտ»ը, նաեւ գործազրկութեան հարցին որոշակի լուծում բերելով, վերացնում է այդ հարցի լուծման միւս ձեւը, այսինքն՝ տնտեսական շեշտուած աճին կառչելը, ինչը սովորաբար զուգորդում է բնապահպանութեան քարոզութիւններով:

«Կենսական եկամուտ»ի կողմնակիցները մատնանշում են եւս մի այլ պատճառաբանութիւն: Դա իւրաքանչիւր քաղաքացու բնական իրաւունքն է համարում նրան բաժին ընկնող մասը երկրի պաշարներից, կամ մարդու իրաւունքը՝ երկրագնդի պաշարներից, որոնք արտադրուող ապրանքների գնի մի կարեւոր մասն են կազմում:

ԸՆԿԵՐՎԱՐԱԿԱՆ ԳԱՂԱՓԱՐԱԽՕՍՈՒԹԵԱՆ ԿԻՐԱՐԿՈՒՄԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ ՊԵՏԱԿԱՆ-ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՈԼՈՐՏՈՒՄ

Արմինե Առաքելյան*

Խօսելու համար այս թեմայի մասին, ես իբր ընկերվարական հասարակական-քաղաքական գործիչ, ինքս ինձ հետեւեալ հարցերն եմ տուել եւ փորձել եմ կարողացածիս չափ այս զեկոյցի ժամանակիս հատուածում դրանց պատասխանել: Բայց նաեւ կը ցանկանայի, որ սեմինարի քննարկումները եւ գրոյցները՝ հակաճառեն կամ եւ լրացնեն այս մտածումներս:

Առաջին. Կայ արդե՞օք անհրաժեշտութիւնը եւ պահանջարկը կիրառելու ընկերվարական գաղափարախօսութիւնը Հայաստանում եւ ինչո՞ւ:

Երկրորդ. Ընկերվարական ո՞ր ուղղութիւնը որդեգրել եւ ինչպե՞ս դա կիրառել Հայաստանում: Ռազմավարական հարցեր:

Առաջին հարցին, ես յստակ եւ վստահ կը պատասխանեմ՝ այո՛: Բոլոր ժամանակներից աւելի այսօր կայ ընկերվարական գաղափարախօսութեան անհրաժեշտութիւնը Հայաստանում: Իսկ ինչ վերաբերում է թէ արդե՞օք կայ այդ գաղափարախօսութեան պահանջարկը Հայաստանում, ես կ'ասեի դա դեռեւս ձեւաորոշում չէ:

Ինչո՞ւ:

- Հայաստանում ընկերվարութեան անհրաժեշտութիւնը կայ, քանզի մենք ողբալի քաղաքական, տնտեսական, հասարակական եւ մշակութային կեանք ու իրավիճակ ենք ապրում Հայաստանում: Կ'ասեմ **ողբալի** եւ **կ'ընդգծեմ** երկու անգամ:

- Այս ողբերգական իրավիճակի պատճառները համակարգային, կառուցուածքային եւ պատմամշակութային են. դրանք ունեն ներքին՝ ներազգային, բայց նաեւ միջազգային դրդապատճառներ եւ այդ գործօնների դերակատարութիւնը: Մեր հասարակութիւնը -պետութիւնը-

*) *Հեղինակը քաղաքագետ է, միջազգային իրաւաբան:*

տազնապ է ապրում եւ տառապում է լուրջ քրոնիկական հիւանդութիւնից:

Մենք չունենք եւ չենք ստեղծում առողջ, այսինքն՝ հաւասար, արդար եւ բարգաւաճ սոցիում (հասարակութիւն) եւ պետութիւն: Հայաստանում մարդ էակը չի արժեւորում եւ լիարժէք ապրելու հնարատրութիւններից բացարձակ զրկուած է: Նրան տրում է պարզ գոյատեւելու հնարատրութիւն - ի հարկէ, եթէ դա էլ տրում է - եւ հենց այդքան:

Հայ մարդուն Հայաստանում ունեզրկել են եւ շարունակում են ունեզրկել, արժեզրկել են եւ շարունակում են արժեզրկել: Այդ ամէնը մի ամբողջ քաղաքական նպատակադրութեան եւ քաղաքական-տնտեսական համակարգի դրսորումն է:

Հայաստանի ներկայ քաղաքական-տնտեսական համակարգի տիրապետող իրական արժէքներն են՝

- Միւսներին (հաւաքականութեանը) «ջնջխելով» ապահովի՛ր քո լոկ անհատական-անձնապաշտ շահերը:

- Շահագործի՛ր եւ հարստութիւնդ դիզի՛ր/կուտակի՛ր անարդարութեան վրայ - դա քեզ անելի բարձր հասարակական դիրք/ստատուս կ'ապահովի, ուժ եւ յարգանք:

- Նպատակը արդարացնում է միջոցները: Նպատակը նիւթական հարստութիւն կուտակելն է, հասարակական դիրք գրաւելը, սեփական «էզոն» շոյելը, բացարձակ անտարբեր լինելով, թէ լայն հասարակութիւնը, ուր ապրում է նա, սովի եւ դժբախտութեան մէջ է: Գա նկատում է բնական:

- Խմբակայինը, արիւնակցականը, թայֆականը եւ մաֆիականը գերակայում են հաւասար՝ հասարակական համագործակցութեանը:

- Օրէնքի նկատմամբ չկայ յարգանք եւ վստահութիւն: Հարցերը լուծում են ստուերային ձեւով:

- Գերակայում են ազգայնապաշտ եւ սեռապաշտ ասանդոյթները, որ յարիր են «պատրիարիալ» մեր հասարակութեանը:

Եւ այդպէս կարող են շարունակել: Այս է տիրականը մեր պետական քաղաքական-հասարակական համակարգում: Գա է տիրապետող քաղաքական մշակոյթը: Սա է կապիտալիստական համակարգը: Մեր մօտ - եւ կ'ասէի աշխարհի այսպէս կոչուած «զարգացող» երկրներում - դա երբեմն անտառային նախնական մակարդակների է հասնում:

Այդ քաղաքական համակարգի հետեւանք իրավիճակում՝

- Մեր հասարակութեան շուրջ 2/3ը ապրում է աղքատութեան մէջ եւ գնալով աղքատանում է, թէւ տնտեսական 6-9% աճ է արձանագրւում:

- Երեւանի 20% ամենահարուստ խաւը ունի եկամուտների 60%ը, իսկ 20% ամենաանապահովները՝ 3%ը:

- Ունեզրկուած եւ իրաւագրկուած հասարակական խմբերի քանակը գերակայում է եւ նրանց իրավիճակը օրէցօր վատթարանում է:
- Արտագաղթը քրոնիկական գործօնի է վերածուել:
- Ժողովրդագրական թուերը բացասական են:
- Անգրագիտութիւնը զարգանում է:
- Կոռուուպցիան մշակութային եւ կառուցուածքային է կառավարման եւ հասարակական համակարգերում:
- Արդարադատութիւնը ոչ-անկախ է եւ ոչ-վստահութեան արժանի:
- Իշխանութիւնը կենտրոնացուած է եւ խմբակային:
- Կրթական եւ մշակութային ոլորտները արքայիք են եւ կոռումպացւած:

Այս երեւոյթները մասնակի չեն, այլ համակարգային: Դրանք ճակատագրական կամ բնական չեն կարող համարուել, այլ հիմնականում մի քաղաքական տեսութեան/գաղափարախօսութեան նպատակադրումին եւ կիրառման պտուղներն/արդիւնքներն են: Դրանք թէ՛ ներագային դաշտում՝ մեր պետութեան սահմաններից ներս, թէ՛ միջազգային համընդհանուր մակարդակում կիրարկուող եւ պարտադրուող գաղափարախօսութեան եւ քաղաքականութեան հետեւանք են:

Այդ մեր մօտ «վայրագ կապիտալիզմ» է, իսկ միջազգային մակարդակում՝ չկանոնաւորուած քաղաքական-տնտեսական համակարգ, շնորհիւ «նոր-ազատականութեան» (neo-liberalizm):

1980ից փոխ-կապակցութիւնը անհատների, հասարակութիւնների եւ երկրների միջեւ այնքան է սաստկացել, որ տագնապի է մատնել «նացիոնալ (ազգային-պետական) քաղաքականութիւն» հասկացութիւնը եւ բոլոր քաղաքական կուսակցութիւններն ու գաղափարախօսութիւնները:

Գլոբալ տնտեսութեան մէջ, փոխ-կապակցութիւնը արտայայտում է իրեն մէկ կողմից միջազգային առեւտուրի հրաշալի աճով եւ, միւս կողմից, միջազգային դրամային շուկայի զարգացումով (առեւտրի կողմից պահանջուած զարգացումից 10 անգամ արեւի): Դա մղում է «գների» շարժումների անորոշութեան եւ շուկաների անկանոնութեան: Դա արդիւնք է կամ նացիոնալ քաղաքականութեանց կամ նրանց բացակայութեան.

- Իրեն անջատելով ազգ-պետութիւնից (Etat-Nation)՝ կապիտալիզմը կորցրել է իր հիմնական կանոնաւորող շրջանակը:

- Միայն կապիտալիզմը չէ, որ գլոբալիզացուել է: Նացիոնալ քաղաքականութիւնները պէտք է դիմակայեն նաեւ գլոբալիզացիայի միջազգային հետեւանքները: Անկարելի է դարձել պատկերացնել ինքնամփոփ «ազգային» խնդիրներ, որոնք շուտ կամ ուշ չեն ազդի ուրիշ երկրներին:

- Դրա պատասխանը եղել է բազմապատկումը միջազգային կազ-

մակերպութեանց, որոնք զբաղուծ են միջազգային խնդիրներով եւ համագործակցութեան հարցերով: Այդ բոլորը սակայն հաստատուած են ազգ-պետութեան վրայ: Հետեաբար պատասխանը՝ de facto ազգային ուժերի թուլացման գծով՝ եղել է ամրապնդել նացիոնալ կառավարութիւնները իբր ամենալաւ բանակցողները բովանդակ ազգի անունից: Դրա հետեւանքը այն է, որ նացիոնալ քաղաքականութիւնները դառնում են քաղաքական կուսակցութիւնների միջեւ մրցակցութեան խնդիր – թէ ո՛վ ամէնից լաւ կերպով կը պաշտպանի «ազգային շահը»:

Որեւէ քաղաքական հանրային բանավէճ, որ կարող է համադրել «գլոբալ կապիտալիզմը» եւ «նացիոնալիզմը», կը շնորհի այդ քաղաքական ուժին հսկայական քաղաքական առաւելութիւն:

Երբ դրամագլուխը (կապիտալը) եւ իր խնդիրները առաւել միջազգայնականացում են, քաղաքականութիւնը աւելի «նացիոնալիզացում» է: Բոլորին պարտադրում է ենթարկուել խաղի օրէնքներին, որ ճշտում են միջազգային մակարդակում - եթէ բացակայ ես, ամբողջովին տուժում ես: Նացիոնալ գործադիր ուժը ընդլայնում է իր լիազօրութիւնները ի վնաս օրէնադրական ուժին. հարցերը դառնում են նուազ առընչուող, քանի անդադար բանակցութեանց մթնոլորտում, ինչի արդիւնքները երբեւէ չես կարող ի սկզբանէ ապահովել, այն՝ ինչ աւելի կարելու է դառնում քաղաքական պետական ներկայացուցչի եւ ընտրողի միջեւ, դա պատուիրակելն է որոշումները մէկին՝ ոչ թէ իր խոստումների համաձայն, այլ այն համոզմամբ կամ այն համոզումների հիմունքով, թէ կարելի է այդ ներկայացուցչին «վստահել»:

Սա ստեղծում է քաղաքական մի հասկացութիւն, ուր ընտրողները, երբ արդէն ընտրել են իրենց կառավարողներին, մնում են կրատրական դիտողներ մի խաղի, որ խաղարկում է որոշ հեռաորութեամբ, աղքատացած ազգ-պետութիւններ, պարզ դերակատարները միջազգային բարդ կրկեսում, կառավարուած անցողակի անհատականութիւնների միջոցով, որոնք ընտրում են աւելի իրենց արտաքին տեսքի (lookի) բերումով ու նաեւ հեռուստատեսութեան եւ մամուլին ներկայանալի լինելու իրենց ընդունակութիւնների «շնորհի»:

Կապիտալիզմի՝ նոր-ազատական քաղաքական կառավարման օրակարգ-նշանաբանը՝ թէ՛ ներազգային, թէ՛ միջազգային ոլորտներում՝ «մարդկային տեսական զարգացումն է» եւ դրա հրամայականները՝ «լաւ կառավարում», «ժողովրդավարութիւն» եւ մարդու իրաւունքներ»:

Կապիտալիստական եւ նոր-ազատական տիրական մեկնաբանութիւնը, որ նաեւ Հայաստանում որդեգրում է իշխանութեան մակարդակով - եւ դա մասամբ պարտադրուած, մասամբ էլ պարզ անգիտութեամբ -, ամէն պարագայի օգտում է ժողովրդի մեծամասնութեան ոչ-գիտակից եւ ոչ-մասնակից լինելու մթնոլորտից:

Այդ մեկնաբանութիւնը եւ կիրարկումը նեղմիտ-սահմանափակ են եւ վերեւից ներքեւ պարտադրում են:

- Ժողովրդավարութիւնը մեկնաբանում է լոկ լաւ ու ազատ, բազմակուսակցական ընտրութիւններով:

- Մարդու իրաւունքների յարգումը սահմանափակում է միայն քաղաքական եւ քաղաքացիական իրաւունքների յարգումով՝ բացառելով կամ երկրորդական համարելով հասարակական ու մշակութային իրաւունքները:

- Լաւ կառավարումը հասկացում է միայն ֆինանսական տնօրինութեան, շուկայի օրէնքի ենթակայ ու նաեւ մասնաւոր դրամագլխի պաշտպան օրէնքի վրայ հիմնուած վարչաձեւերով. թէ՛ ներազգային եւ թէ՛ միջազգային լաւ կառավարումը խնդիր չունի պետական ծախսերի մէջ գերակայութիւն տալու հասարակական տարրական եւ հիմնական սպասարկութեանց մատուցումներին: Ընդհակառակը, դրանց կրճատումն ու վերացումն են պարտադրում: Ընկ բազմակուսակցութիւնը եւ ազատական վարչակարգի հաստատումը բաւարարում է լաւ կառավարման պահանջին: Քանզի ներկայ համաշխարհային տնտեսակարգի եւ համընդհանուր շուկայի հոլովոյթում աւելի ձեռնտու է ունենալ նմանօրինակ վարչակարգեր «նացիոնալ» քաղաքականութեան ոլորտում.- կառավարութիւններ, որոնք անկարող լինեն արմատական, յեղափոխական տնտեսակարգեր հիմնելու, եւ զարգացնելու՝ հասարակութեան բարոյքութեան նպաստող ծրագրեր, որոնք վերջին հաշուով կը խանգարեն նոր-ազատական համընդհանուր տնտեսակարգին, որ հիմնուած է շուկայական եւ նիւթապաշտ կարգերի վրայ:

Հայաստանում քաղաքական կառավարման ասպարէզում բազմաթիւ «ֆորմալ» (ձեւական) բարենորոգումներ են տեղի ունենում եւ այդ թէ՛ օրէնքների, թէ՛ գործընթացների իմաստով: Այդ բոլորը, սակայն, հիմնականում կատարում են տիրապետող ուղեգծի պահանջների համաձայն:

Հայաստանը, իր սահմանադրութեամբ, ժողովրդավարական եւ սոցիալական (ընկերային ուղղուածութեամբ) պետութիւն է: Բազմահազար են օրէնդրական ակտերը, ընտրութիւններից սկսած մինչեւ հասարակական կազմակերպութեանց, արհմիութիւնների եւ տեղական ինքնակառավարման բարեփոխութիւնները:

Այս բոլորը ողջունելի են այնքանով, որ Հայաստանում մտտք են գործում կամ վերածնունդ են համընդհանուր մարդկային արժէքները եւ սկզբունքները: Սակայն, երբ այդ բոլորը գերակշռաբար գալիս են վերեւից ներքեւ եւ դրսի ճնշումով՝ դրանց իրական արդիւնաւետ ձեւաւորումը եւ կիրառումը, ի շահ ժողովրդի մեծամասնութեան, մնում են մի հսկայական բաց: Դրանք գիտակցուած հաւաքական աշխատանքի արդիւնք չեն: Դրանք ներազգային հասարակական-քաղաքական

ձեւաւորուած պահանջարկի եւ պայքարի շնորհիւ չեն իրագործում, այդ պատճառով էլ աւելի «ֆորմալ» են դառնում, քան թէ իրական նուաճում:

Դրանք մնում են գեղեցիկ օրէնքներ, եթէ ի հարկէ լաւ ձեւակերպուած են, կազմուած են ներազգային ու միջազգային մասնագէտների մի խմբի՝ մի էլիտայի (ընտրանու) կողմից՝ շնորհիւ նրանց մասնագիտական գիտելիքների կամ արտագրութիւնների (յարգելով բացառութիւնները): Երբեմն այդ ֆորմալ, էլիտային, հասարակական մասնակցութիւններից կտրուած ձեւակերպումները դրսեւորում են անճոռնի եւ անբանական: Բայց կրկին խնդիրը նրանում է, որ երբ դա իրապէս չի հակասում տիրական խմբակային եւ կապիտալիստ ուժի մասնաւոր շահերին, այդ պարագային նկատող էլ չկայ եւ ոչ ոք մտահոգում է դրանք սրբագրելու:

Իսկ ընդհանրապէս օրէնքը անցնում է ի սպաս մասնաւոր դրամագլխի պաշտպանութեան եւ քաղաքական ուժի սենաշնորհման ու կենտրոնացման, եւ եթէ չկան կազմակերպուած հասարակական ու քաղաքական շահառու խմբեր, որոնք ներկայացնում եւ պաշտպանում են գիտակցուած շահերը այդ հաւաքականութեան՝ այդ օրէնքները հեշտութեամբ անցկացւում են եւ որդեգրւում: Իսկ քաղաքացին եւ բնակիչը, մանաւանդ ընչազօրկ մեծամասնութիւնը զօրկ է իր շահերը գիտակցուած ձեւաւորելու եւ պաշտպանելու հնարաւորութիւնից, ինստիտուտներից եւ մշակոյթից:

Ահա՛ հակիրճ այս իրավիճակում է, որ ընկերվարական գաղափարախօսութիւնը անհրաժեշտութիւն է Հայաստանում: Անհրաժեշտութիւն՝ այլանդակուած եւ քայքայուող հասարակութիւնը վերածեւակերպելու հէնց նոյն հասարակութեան ունեզօրկ մեծամասնութեան քաղաքական-հասարակական գիտակցութեան եւ հաւաքական կազմակերպուած պայքարի միջոցով:

Խօսքը բուն՝ էական ընկերվարութեան մասին է, եւ ոչ թէ բռնատիրական, պետական-քիւրկրատական իշխանութեան (խորհրդային փորձը) մասին, որ իր էութեամբ իսկ հակասում է բուն ընկերվարութեան: Նաեւ՝ արեւմտեան սոցիալ-դեմոկրատ-կապիտալիստական փորձերը լիովին չեն համընկնում ընկերվարութեան արմատական ու հիմնական արժէքներին հետ, որոնք կարելի չէ բացառել եւ հերքաւորել:

Հաւասարութիւնը, արդարութիւնը, ազատութիւնը եւ բարօրութիւնը

Ընկերվարութիւնը իր էութեամբ մի նոր տեսակ հասարակութեան գաղափար է՝ հիմնուած ինտեգրացուած (համարկուած) եւ անբաժա-

նելի այս արժեքների վրայ, ուր մարդիկ աշխատում են համագործակցաբար ու հաւասար իրաւունքներով՝ ամբողջ հասարակութեան հասարակաց բարօրութեան համար: Ուր աշխատանքը, սոսկ շահոյթ հետապնդելու փոխարէն, դառնում է մի հաւաքական գործունէութիւն՝ մարդկային պահանջներին ծառայելու համար:

Այդ իմաստով էլ, գոնէ ինձ համար, ընկերվարութիւնը դեռեւս մնում է չիրականացուած գաղափար՝ քաղաքական-կառավարման համակարգի իմաստով: Յաջողութիւններ եւ ձախողումներ կրած, միլիոնատոն մարդկանց ներշնչած եւ պայքարների ծնունդ տուած մի գաղափար, որ մնում է անհրաժեշտութիւն՝ թէ՛ Հայաստանի մեր հասարակութեան եւ թէ՛ մարդկութեան գերակշիռ մեծամասնութեան ազատազրկման ու մարդավայել ապրուստով եւ բարօրութեամբ ապահովելու համար:

Դա ուտոպիա չէ, ոչ էլ ժամանակավրէպ կամ պարտուած, մեռած գաղափարախօսութիւն, ինչպէս ոմանք Հայաստանում թէ արտերկրում համարում են նրան: Ես կ'ատէի՝ մման համարում մասամբ անգիտութեան ծնունդ է, բայց հիմնականում հետեւանք է նոր-ազատական աճող հեզեմոնիկ տիրապետութեան ու նրա ձեռնարկած համատարած քաղաքական եւ մշակութային քաղաքականութեանց:

Դժբախտաբար, կապիտալիզմը (դրամատիրութիւնը) կայ եւ տիրապետում է աշխարհը, ներառեալ՝ Հայաստանը: Մենք կառավարում ենք՝ թէ՛ ներազգային եւ թէ՛ միջազգային նոր-ազատական ժողովրդավարութեան տեսանկիւնից: Տառապում եւ տքնում՝ այդ տնտեսակարգի՝ քաղաքական-հասարակական եւ մշակութային ձեռնարկութիւնների լծի տակ (գիտակցուած կամ անգիտակցուած շահագործման եւ յարմարելիութեան լծին):

Իսկ գալով այն հարցին, թէ Հայաստանում կա՞յ արդէօք պահանջարկը ընկերվարական գաղափարախօսութեան, ես ասացի, որ դա դեռեւս ձեւաւորուած քաղաքական պահանջարկ չէ, ոչ էլ կազմակերպւած քաղաքական պայքար:

- Քաղաքական պայքարը կարող է լինել, եթէ կայ քաղաքական գաղափարը:

- Պայքարը կարող է լինել, երբ այդ գաղափարը, որ կազմաւորուած է սահմանափակ շրջանակի մէջ, մարտեցման պրոցեսի շնորհիւ ձեւաւորում է հասարակական լայն խմբերի մէջ:

Այդ քաղաքական-հասարակական աշխատանքի արդիւնաւէտութիւնը պայմանաւորուած է՝

1. Ընդհանուր կամ տիեզերական բանականացումովը այդ իրաւատուկ պահանջարկի, որ յատուկ է այդ պահանջարկին ծնունդ տուող շրջանակին:

2. Հեզեմոնիկ տարածումովը այդ համոզումների, շնորհիւ՝ ինստի-

նելի այս արժեքների վրայ, ուր մարդիկ աշխատում են համագործակցաբար ու հաւասար իրաւունքներով՝ ամբողջ հասարակութեան հասարակաց բարօրութեան համար: Ուր աշխատանքը, սոսկ շահոյթ հետապնդելու փոխարէն, դառնում է մի հաւաքական գործունէութիւն՝ մարդկային պահանջներին ծառայելու համար:

Այդ իմաստով էլ, զոնէ ինձ համար, ընկերվարութիւնը դեռեւս մնում է չիրականացուած գաղափար՝ քաղաքական-կառավարման համակարգի իմաստով: Յաջողութիւններ եւ ձախողումներ կրած, միլիոնատր մարդկանց ներշնչած եւ պայքարների ծնունդ տուած մի գաղափար, որ մնում է անհրաժեշտութիւն՝ թէ՛ Հայաստանի մեր հասարակութեան եւ թէ՛ մարդկութեան գերակշիռ մեծամասնութեան ազատագրման ու մարդավայել ապրուստով եւ բարօրութեամբ ապահովելու համար:

Դա ուտոպիա չէ, ոչ էլ ժամանակավրէյ կամ պարտուած, մեռած գաղափարախօսութիւն, ինչպէս ոմանք Հայաստանում թէ արտերկրում համարում են նրան: Ես կ'ասէի՝ նման համարում մասամբ անգիտութեան ծնունդ է, բայց հիմնականում հետեւանք է նոր-ազատական աճող հեգեմոնիկ տիրապետութեան ու նրա ձեռնարկած համատարած քաղաքական եւ մշակութային քաղաքականութեանց:

Դժբախտաբար, կապիտալիզմը (դրամատիրութիւնը) կայ եւ տիրապետում է աշխարհը, ներառեալ՝ Հայաստանը: Մենք կառավարում ենք՝ թէ՛ ներազգային եւ թէ՛ միջազգային նոր-ազատական ժողովրդավարութեան տեսանկիւնից: Տառապում եւ տքնում՝ այդ տնտեսակարգի՝ քաղաքական-հասարակական եւ մշակութային ձեռնարկութիւնների լծի տակ (գիտակցուած կամ անգիտակցուած շահագործման եւ յարմարութեան լծին):

Իսկ գալով այն հարցին, թէ Հայաստանում կա՞յ արդեօք պահանջարկը ընկերվարական գաղափարախօսութեան, ես ասացի, որ դա դեռեւս ձեւաւորուած քաղաքական պահանջարկ չէ, ոչ էլ կազմակերպուած քաղաքական պայքար:

- Քաղաքական պայքարը կարող է լինել, եթէ կայ քաղաքական գաղափարը:

- Պայքարը կարող է լինել, երբ այդ գաղափարը, որ կազմաւորուած է սահմանափակ շրջանակի մէջ, մարտեցման պրոցեսի շնորհիւ ձեւաւորում է հասարակական լայն խմբերի մէջ:

Այդ քաղաքական-հասարակական աշխատանքի արդիւնաւէտութիւնը պայմանաւորուած է՝

1. Ընդհանուր կամ տիեզերական բանականացումովը այդ իւրաւատուկ պահանջարկի, որ յատուկ է այդ պահանջարկին ծնունդ տուող շրջանակին:

2. Հեգեմոնիկ տարածումովը այդ համոզումների, շնորհիւ՝ ինստի-

տուտների, որոնք գործում են բացառելով կամ արժեզրկելով հակառակ համոզումները (միայն մտաուր-մշակութային ուժերի փոխ-յարաբերութեան գոյութիւնն է թոյլ տալիս այդ բացառումը):

Երբ մի հասարակութեան մէջ համոզումների միջեւ լեզուաբանական (օրինականացման) հիերարխիա (կարգապետութիւն) գոյություն ունի, նաեւ՝ դրանց արժեւորման ծառայող հասարակական տարածման ազդու միջոցներ, միայն այդ ժամանակ մենք կը տեսնենք գաղափարական գործունէութեան աշխուժութիւն:

Հայաստանում քաղաքական-հասարակական պահանջարկները ընկերվարական ձեւակերպումներով սաղմնային եւ հատ ու կտոր են: Իսկ գաղափարական գործունէութեան աշխուժութիւնը տեսանելի չէ:

Արեւմուտքում, որին Հայաստանը իր քաղաքական եւ տնտեսական համակարգով հետեւում է, գաղափարական գործունէութեան աշխուժութեան տեսանելիութիւնը նուազում է:

Պատճառները մի քանիսն են՝

- Կոնսենսիուսը (համախոհականութիւնը), որ քողարկում է շահերի եւ համոզումների հակադրութիւնը (անտազոնիզմը). Ջ.Լ.Մ.ների արդի միջոցների ուժեղացումը նպաստում է այդ տպաւորութեան զարգացմանը:

- Գաղափարակիր քաղաքական եւ հասարակական կազմակերպութիւնների չկայացումները կամ թուլութիւնը, նաեւ՝ նրանց ընդունակութեան պակասը ձեւաւորելու եւ կազմակերպելու աշխարհիկ այն հասկացութիւնները, որոնք հակադրում են տիրական արժեքներին:

- Համոզումների ձեւաւորման արդի պայմանները: Չափազանցաւած չէ այսօր խօսել՝ գաղափարախօսութիւնների մասին, որոնք առանց գաղափարակիրների եւ հակառակորդների են:

Այսօր արմատական քննադատական տեսութիւնները չեն հրապարակում մարդկանց:

Հայաստանի եւ միջազգային կապիտալիստական իշխանութիւնը, որ վտանգում է մարդուն իբր մարդ զարգանալու հնարաւորութիւնը, անհրաժեշտ է դարձնում ընկերվարական արժեքների վերաթմնացումը, գիտակցումը եւ կազմակերպումը մասսաների մօտ: Պահանջարկը իրական է, բայց դա չի գիտակցուած, չի ձեւաւորուած եւ չի կազմակերպուած իբր քաղաքական եւ հասարակական պահանջարկ:

Ընկերվարական գաղափարախօսութիւնը Հայաստանում կիրարկելու համար՝

- Նախ պիտի այդ գաղափարը կրող համոզուածներ լինեն, որոնք իրենց մէջ ձեւաւորել եւ մարտել են ընկերվարութեան արժեքները եւ որոնք գիտակցօրէն ձեւաւորել են քաղաքական կամք՝ իրագործելու այդ գաղափարները: Գաղափարակիրներ, որոնք յանձնառու են իրենք

իրենց եւ իրենց համոզմունքին ներշնչանքով, այլ ոչ թէ ձեռական (ֆորմալ) եւ ինստիտուցիոնալ (պաշտօնական) պարտադրանքի բերումով լծուելու լուրջ ու դժուարին եւ երկարատեւ հասարակական-քաղաքական պայքարին: Պայքար՝ զարգացնելու ընկերվարական խորքով քաղաքական եւ հասարակական գիտակցութիւնը հայ ունեզուրկ մասսաների մէջ եւ նպաստելու նրանց ինքնիրացմանն ու ինքնակազմակերպմանը՝ համապատասխան այդ գաղափարների հիմնական արժեքներին եւ սկզբունքներին:

Հայաստանում դա դեռեւս այդպէս չէ: Ընդհանրապէս ընկերվարական, քաղաքական-հաւաքական եւ համագործակցական գիտակցութիւնը, մշակոյթը տկար է, իսկ ձեռնարկումները եւ ինստիտուտները թոյլ կազմակերպուած կամ չկայացած:

Ո՛չ պետական եւ իրաւական կառոյցներն ու գործընթացներն են կայացած, ոչ էլ հասարակական-քաղաքական ինստիտուտները:

Հետեւաբար, հասարակութեան զանազան խմբերի՝ մանաւանդ 80% տոկոս կազմող ոչ-արտօնեալների շահերի քաղաքական-հասարակական ձեւաորումն ու ներկայացուցչութիւնը քաղաքական եւ հասարակական ոլորտում անգոյ են: Իսկ այդ չկայացած կամ թոյլ ինստիտուտների միջեւ համագործակցութիւնը դեռ շատ նուազ է, դա շատ սաղմնային հանգրուանում է Հայաստանում:

- Չուտ ֆորմալ բարեփոխումները եւ նեղմիտ, անձնաւորուած ու քաղաքականացուած դեկլարատիվ (ցուցադրական) բնոյթ կրող հռչակումները կամ ակցիաները չեն ծառայում հասարակական եւ քաղաքական դաշտի կայացմանը Հայաստանում եւ, հետեւաբար, արմատական հարցերի լուծմանը:

Իբրեւ ընկերվարական, ո՞ր ուղղութիւնը որդեգրել Հայաստանում (ընկերվարութիւն՝ ներքեւի՞ց, թե՞ ընտրանիի ընկերվարութիւն) եւ ինչպե՞ս կիրառել գործնականում

Եթէ խօսում ենք ընկերվարութեան մասին, որպէս իրականացուող տեսութիւն, դա կարելի է միայն ներքեւից՝ մասնակցային ժողովրդավարութեան միջոցով:

Էլիտար (ընտրանիի) ընկերվարութիւնը կամ վերածուել է այլանդակ խորհրդային բռնատիրական, պետական կապիտալիզմի կարգերի, կամ էլ դարձել է գերի արեւմուտքի կապիտալիստական համակարգին եւ այն կանոնաւորել փորձող սոցիալ-դեմոկրատ (ընկերվար-ժողովրդավար), վերեւից ներքեւ թելադրուող ժողովրդավարութեան:

Սա լուրջ մտածելու առիթ է տալիս եւ ես կ'ուզէի սեմինարում ընկերվարութեան տնտեսական-հասարակական երեսները քննարկելու ժա-

մանակ նաեւ տեսնել այդ երկու ուղղութիւնների ռազմավարական որոշումների մասին խորհրդակցութիւն:

Հետեւաբար, Քաղաքական եւ կառավարման հիմնական ձեւը, որը կը նպաստի ճնշուած, աղքատ, ունեզրկուած մասսաների մարդկային զարգացմանը եւ բարօրութեանը, դա այն քաղաքական արժէքների ու գործընթացների համակարգն է, որ կ'ապահովի նրանց լիարժէք մարդկային ինքնիրացումը, ինքնագիտակցումը, ինքնարժեւորումը, ինքնակազմակերպումը:

Այդ քաղաքական կառավարման նպատակադրումն է հաւաքական բարօրութիւնը եւ բարգաւաճումը: Առանցք ունի մարդու իբր մարդ արժեւորումը՝ նրան հաւասար ու արդար հնարաւորութիւններ ընձեռնելով, որպէսզի կարողանայ ինքն իր կեանքին տէրը դառնալ ու տնօրինել իր կեցութիւնը: Այդտեղ մարդկային ներուժը եւ իրաւական հաւասարութիւնը հիմնական արժէք են: Նոյնպէս հիմնական արժէք են արդարութիւնը, հաւաքականին մաս կազմելը, իրաւունքներ եւ պարտաւորութիւններ կրելը: Նոյնքան արժէք են համագործակցութիւնը եւ համերաշխութիւնը - solidariteն:

Ներքեւից վերեւ բարձրացող ընկերվարական քաղաքականութեան տեսութեան մէջ՝ կառավարման համակարգը կը պայմանաւորուի **մասնակցային** պրոցեսներով (գործընթացներով): Մասնակցութիւնը եւ հաւաքական համագործակցութիւնը բանալի նախադրեալներն են՝ մարդուն ընձեռնելու հնարավորութիւնը ինքն իր աշխատանքի իրաւունքին գիտակցելու եւ միջոցներն ու կարողութիւնները իրագործելու, ինքն իր արժէքը գիտակցելու եւ կախուածութիւնն ու ընկճուածութիւնը թօքափելու: Դա ապահովելու համար ապակենտրոն մասնակցային ինքնակառավարման ձեւն է հարկաւոր, սակայն համընդհանուր բարեկապատ քաղաքական համակարգի ներքոյ - հակառակ պարագային՝ դա կը դառնայ ձեւական, ինչն է պարագան Հայաստանում:

Գաղափարակիրները, թէ՛ իբր քաղաքական կուսակցութիւն, թէ՛ իբր հասարակական կազմակերպութիւն, թէ՛ իբր արհմիութիւն ու Չ.Լ.Մ.-ներ, իրենք իրենց էութեամբ պիտի կիրառեն միեւնոյն կառավարման սկզբունքները եւ գործընթացները ու, զուգահեռաբար, նոյնը որդէգրեն իրենց քաղաքական-հասարակական՝ կրթական ու հաւաքական ակցիաների եւ կազմակերպչական գործի ընթացքում: Գաղափարակիրները չպէտք է յաւակնեն, որ իրենց ժողովասրահներում առանձնացած՝ իրենց քննարկումներով եւ որոշումներով ինքնաբերաբար արտայայտողն են իրենց շահառու խմբերի շահերին, եթէ այդ շահառու անհատները եւ խմբերը գործնականում ու իրականում չեն պատրաստուում եւ չեն ներառուում խորհրդակցութիւններում ու իրենց վերաբերող որոշումների կայացման պրոցեսներում:

Ընկերվարական գաղափարակիր պետական կառավարողը, կու-

սակցական ղեկավարը, հասարակական կազմակերպութեան պատասխանատուն կամ Ջ.Լ.Մ.ի տնօրէնը՝ ներքեւից վերեւ բարձրանալու այս ուղեգիծը որդեգրող ռեւէ գործիչ իրեն թոյլ չպէտք է տայ նոյնիսկ մտածելու, որ ինքը կարող է շահառուի անունից հանդէս գալու կամ խօսելու կամ գործելու, եթէ շահառուն գիտակցօրէն, եւ կրկնում եմ ամենայն գիտակցօրէն չի մասնակցել, չի որոշել եւ չի փոխանցել այդ իրաւունքը:

Ժողովուրդը մասնակցելով է ինքնագիտակցութիւն ձեռք բերում, պայքարելով է նուաճում իր իրաւունքների թէ՛ գիտակցութիւնը, թէ՛ իրագործումը:

«Պատրաստի» ո՛չ լիարժէք ազատութիւն կայ, ո՛չ հաւասարութիւն եւ ոչ էլ արդարութիւն:

Հայաստանում քանի տեսանելի չեն քաղաքականօրէն ձեւաւորուած ընկերվարական գաղափարախօսութիւնը եւ ինստիտուտները, քանի տկար են քաղաքական պայքարը եւ քաղաքական հաւաքական ակցիայի մշակոյթն ու փորձառութիւնը՝ կլանուելով կամ տառապելով վայրագ կապիտալիզմից, ժողովուրդը ուրիշ տեղ է փնտրում իր բարօրութիւնը՝ պատրաստի երկրներում: Բայց նոյնիսկ այդ պատրաստի երկրներում նա կը տառապի, քանզի ինքնագիտակցուած եւ ազատագրուած մարդ չէ, իսկ եթէ հաւաքական պայքարի համոզումը ունի, ապա դա իր երկրում աւելի լաւ կարող է անել:

Ներքեւից վերեւ բարձրացող ընկերվարութիւնը կարելի է ձեւաւորել Հայաստանում միկրօ մակարդակում՝ Ընկերվարական-ժողովրդավարական առողջ եւ գիտակից բջիջներ կայացնել, դրանք իրար շղթայել ու, միաժամանակ, պետական խնդիրների վրայ ազդել եւ գործընթացները թէ՛ երկխօսութեամբ եւ թէ քաղաքական-հասարակական կազմակերպութեամբ փոխարինել:

Հայաստանում մեր հիմնական մարտահրավերները արդէն ճշեցի, իսկ այժմ փորձեմ արագ եւ հակիրճ ռազմավարական առաջարկներ ձեւաւորել

1. Հիմնական ռազմավարական նպատակ դնել կապիտալիզմի դէմ պայքարը եւ ոչ թէ դրա կանոնաւորումը կամ դրան յարմարուելը: (Հայաստանի արտաքին պարտքը 2000ին 904 միլիոն ամ. տոլար էր, որ 2001ին աւելցած է 45 միլիոն ամ. տոլարով):

2. Որդեգրել մասնակցային՝ ներքեւից վերեւ բարձրացող ժողովրդավարական ու ընկերվարական քաղաքական համակարգ եւ կառավարման սկզբունք՝ բոլոր մակարդակներում եւ ինստիտուտներում: Հիմքը դնել միկրօ մակարդակի եւ ապակենտրոնացման վրայ, բայց

համադրուած ամբողջ երկրի մակարդակով:

3. Ընկերվարական գաղափարախօսութիւնը եւ համապատասխան կառավարման սկզբունքները, առաջարկների եւ ծրագրերի ձեւակերպումով, վեր հանել եւ արծարծել շարունակական ձեւով հանրային-հասարակական ու քաղաքական դաշտում. դա դարձնել հանրային օրակարգ:

4. Կրթական եւ մշակութային համակարգի հիմնայատակ ձեւափոխումը եւ փոխակերպումը՝ ընկերվարական եւ ներքեւից վերեւ բարձրանալու ժողովրդավարական արժեքների դասաւանդումով:

5. Հետազօտութիւններ եւ վերլուծութիւններ ձեռնարկել ընկերվարական զանազան փորձերի եւ հայկական իրականութեան մասին:

6. Հայ (Հայաստանում թէ սփիւռքում) եւ օտար ընկերվարականների կանոնաւոր համագործակցութիւնը ապահովել թէ՛ տեսական եւ թէ գործնական դաշտում:

7. Ստեղծել ընկերվարական կառավարման դպրոց, պաշտօնապէս ճանաչուած եւ որակաւորուած:

8. Հասարակական կազմակերպութիւնների եւ քաղաքական կուսակցութիւնների գործառոյթների տարանջատում եւ կայացում: Հասարակական կազմակերպութիւնները պիտի լինեն գաղափարների եւ հասարակական շարժման գործօններ, իսկ քաղաքական կուսակցութիւնները այդ շարժումների պահանջարկը քաղաքական ոլորտում արծարծողներ:

9. Այդ ինստիտուտները կայացնել եւ նրանց միջեւ հորիզոնական համագործակցութիւնը ապահովել:

10. Արհմիութիւնները ոչ թէ աւանդական կարգով փոխ առնել արեւմուտքից, այլ մեր երկրի տնտեսական ոլորտին եւ աշխատանքի զանազան բաժինների համապատասխան զարգացնել:

11. Առկայ օրէնսդրութեանց եւ գործընթացների վերաբերեալ ընկերվարական քննադատական վերլուծում ու ընդհանրացում կատարել՝ համապատասխան ուղղութիւններով պահանջատիրութիւն ձեւակերպելով:

12. Վարկագրկել կապիտալիստական կառավարման արժեքները եւ գործելակերպը քարոզչական, բայց նաեւ հիմնական ձեռնարկումների միջոցով: Հանդէս գալ ընկերվարական այլընտրանքային գործնական փորձերով եւ ապահովել ժողովրդի քաղաքական զարթօնքը:

13. Աչալուրջ հետեւել, քննարկել եւ քողագերծել վնասարար խորքը միջազգային ֆինանսական կազմակերպութեանց միջոցով թելադրուող հարցերին: Փորձել Հայաստանը ներկայացնող պատուիրակութեանց եւ քաղաքականութեան ձեւաւորման մէջ դերակատար լինել՝ արծարծելով եւ պաշտպանելով ընկերվարական դիտանկիւնը: (Այնքան ատեն, որ պարտքի բեռը մնում է Երրորդ Աշխարհի ուսերին, նրանք չեն կա-

րող որեւէ բարեկեցութեան հասնել եւ ամէն առեւտրական յաւելում գնում է պարտքի փոխ-հատուցմանը):

14. Տարանջատել եւ գերծ պահել ընկերվարական ներկայացուցչութիւնը ազգայնապաշտ եւ սեռապաշտ սկզբունքներից եւ հոչակումներից: Շահառու խմբերը ձեւաւորել եւ կազմակերպել՝ ընչազուրկների այլազան ինքնութիւնները ի նկատի ունենալով, արթնացնելով գիտակցութիւնը եւ պահանջատիրութիւնը իրենց կողմից նշանակուած ինքնութեան հարցին վերաբերող առաջնահերթութիւններով՝ օրինակ, քաղաքացու, կնոջ, հայի, աշխատատրի, քրիստոնեայի ու այլք:

**Ներկայիս Հայաստանում եւ համամարդկային մակարդակում
հիմնական մարտահրաւերը այն չէ, թէ արդեօք կը լինե՞ն
փոփոխութիւններ ապագայ տարիներին, այլ այն՝ թէ Ո՞Վ է
այդ փոփոխութիւնները ձեւակերպելու, կազմակերպելու,
իրագործելու, վերահսկելու եւ ԻՆՉՊԵՍ**

Ընկերվարութեան համար դա ժողովուրդն է՝ աշխատատր, ընչազուրկ եւ շահագործուած, կին թէ տղամարդ: Քաղաքական դաշտում հաստատուած ներքեւից վերելի մասնակցային ժողովրդավարութիւնը անհրաժեշտ շրջագիծն է եւ նախապայամանը մարդկային բոլոր իրաւունքների ապահովման:

Պայքարը դժուարին է թէ՛ Հայաստանում, թէ՛ միջազգային մակարդակում ընկերվարութեան յառաջխաղացքի ու զարգացման համար: Ընկերվարականները մեծ մասով մղում են լքելու իրենց արժեքները այս տագնապալի իրավիճակում՝ մոռանալով Մաքիավելիի դասը՝

«Ճշմարիտ բարենորոգողները նրանք են, ովքեր փոխում են իրենց ռազմավարութիւնը եւ այն համապատասխանեցնում նոր իրականութեանը՝ դաշտին, այլ ոչ թէ նրանք, որոնք կորցնում են իրենց կողմնացոյցը, այսինքն՝ արժեքները, որ ուղղութիւն են տալիս իրենց քաղաքականութեանը»:

Վերջում, պիտի լինել գաղափարակիր համոզուած ընկերվարական՝ չառաջնորդուել՝ առօրեայում սեփական մասնաւոր շահերով, որոնք անյարիր են հասարակական հաւաքական շահերին: Սկսենք ինքներս մեզնից:

ԸՆԿԵՐՎԱՐԱԿԱՆ ԳԱՂԱՓԱՐԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆ ԵՆԹԱՆՈՂԸ ՇԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ

Աղասի Թաղետսեան*

Հայաստանում քաղաքական այս կամ այն գաղափարախօսութեան հիմնախնդիրներին եւ յատկապէս դրա կիրարկման տեսանկիւններին անդրադառնալու համար, առաջնային պայման է դրա հասարակական հիմքերի առկայութեան հարցի քննութիւնը: Մա կարելոք է այն պատճառով, որ առանց տուեալ գաղափարախօսութեան հասարակական ընդունելութեան եւ տարածուածութեան՝ այն կրող քաղաքական ուժը չի կարող ապահովել հանրային օրինականութեան (լեգիտիմութեան) անհրաժեշտ այն աստիճանը, որը նրան թոյլ է տալիս հասարակութեան անունից հանդէս գալու եւ մասնակցելու պետութեան քաղաքական համակարգի գործընթացներին: Իսկ քաղաքական ուժը, ինչպէս յայտնի է, դա միջնորդ դերակատարն է հասարակութեան համար իշխանութեան մատչելիութիւն ապահովելու տեսանկիւնից: Հակառակ դէպքում քաղաքական համակարգը ձեռք է բերում ատորիտար կամ խմբիշխանական բնոյթ, որը աչքի է ընկնում հասարակութեան այս կամ այն արտօնեալ շրջանակի համար իշխանութեան մատչելիութեան յատկանիշով:

Այսինքն, յստակեցնելով այս զեկոյցի դիրքորոշումը՝ կարելի է ասել, որ ընկերվարական գաղափարախօսութիւնը անհամատեղելի է ոչ-ժողովրդավարական սկզբունքների վրայ կառուցուած քաղաքական համակարգին եւ ընկերվարութեան առաջնային պայմաններից մէկն այստեղ համարում է ժողովրդավարական պետութեան եւ սկզբունքների առկայութեան անհրաժեշտութիւնը: Հետեւաբար, Հայաստանում ընկերվարական գաղափարախօսութեան կիրարկման հիմնահարցերը քննարկուելու են ժողովրդավարական պետութեան եւ քաղաքացիա-

**) Հեղինակը էթնօ-քաղաքագէտ է, Պապունական Գիտութիւններու թեկնածու:*

կան հասարակության կառուցման հիմնախնդրի համատեքստում:

Երկրորդ հարցադրումը վերաբերում է ընկերվարական գաղափարախօսութեան հասարակական հիմքերի քննարկմանը: Այս նպատակով հարկ է մի փոքր պատմական ակնարկով անդրադառնալ երրորդ հանրապետութեան ձեւաորման նախնական շրջանին: Ինչպէս ցոյց է տալիս նորագոյն շրջանի (1988 թ.ից մինչ օրս) հասարակական-քաղաքական գործընթացների վերլուծութիւնը, Հայաստանի հասարակութեանը համախմբող գաղափարական ամէնից կայուն գործօնները հիմնականում մի քանիսն են: Դրանց մի մասը ազգային-հայրենասիրական, իսկ մի մասն էլ հասարակական բովանդակութիւն ունի: Դեռեւս 1988 թ. եւ դրան յաջորդած տարիներին ազգային համախմբման աննախադէպ փորձը ցոյց տուեց, որ հայ ժողովրդի համար առաջնային նշանակութիւն ունեցող գաղափարների կարելիք մասն առընչում է ազգային գաղափարներին: Դրանք, մասնաւորապէս, կենտրոնացած են հայրենիքի եւ պատմական հայրենիքի, անկախ պետականութեան, ազգային մշակոյթի, ազգային լեզուի, ասանդոյթների եւ պատմական յիշողութեան շուրջ: Հետաքրքիր է սակայն նկատել, որ այդ տարիների ազգային զարթօնքի համատեքստում առաջադրուեցին նաեւ հասարակական համակեցութեանն առընչուող խնդիրները: Խօսքը մասնաւորապէս վերաբերում է ընկերային արդարութեան խնդրին: Ընկերային արդարութեան գաղափարը հայաստանեան հասարակութիւնում տարածուած ամէնից կայուն եւ հասարակայնօրէն պաշտպանուած գաղափարներից է: Հարկ է նկատել, որ հասարակական-քաղաքական բնոյթի որեւէ այլ գաղափար հայ իրականութիւնում այդքան հեշտ ընկալելի ու ընդունելի չէ, որքան նշուած գաղափարը: Հետաքրքիր է, որ թէ՛ նախկին եւ թէ՛ ներկայ իշխանութիւններից հասարակութեան հիասթափութեան հիմնական պատճառը դա ընկերային արդարութեան ժողովրդական պատկերացումներին իշխանութիւնների վարած քաղաքականութեան անհամապատասխանութիւնն է: Աւելորդ չէ նշելը, որ ոչ-վաղ անցեալում, համաժողովրդական աջակցութիւն վայելող եւ դրա շնորհիւ իշխանութեան եկած Հ.Հ.Շ.ին՝ հասարակութիւնը ընկալեց որպէս դաւաճաններ, յատկապէս այն բանից յետոյ, երբ վերջնականապէս համոզուեց, որ դրանք խախտում են ընկերային արդարութեան ամենատարրական սկզբունքները:

Խնդիրը նրանում է, որ ընկերային արդարութեան գաղափարը Հայաստանի հասարակութեան ընկալումներում խիստ միախիստուած է ազգային նուիրական գաղափարներից մէկի՝ անկախութեան գաղափարին: Անկախութեան ձեռք բերման սկզբնական շրջանում, երբ հասարակութիւնը միահամուռ կերպով իր կամքը դրսեւորեց այդ գաղափարը կեանքի կոչելուն, անկախութեան արժեւորման եւ իմաստաւորման երանգներից մէկն էլ այն էր, որ անկախ պետականութիւնը հնարա-

ւորութիւն կը տայ մեզ ապրել մէկ ընտանիքի նման, արդար ու ազնիւ, որտեղ պետութիւնը կը լինի արդարութեան երաշխատորը եւ ամէն մարդ իր երկրում կը ստանայ իր կարողութիւններն ու ունակութիւնները զարգացնելու եւ իրացնելու հաւասար հնարատրութիւններ ու իրաւունքներ: Հէնց այս գաղափարաբանական համատեքստում էլ ընթանում էին խորհրդային դիւանակալութեան (քիւրոկրատիայի) եւ դրա ձեւաւորած անարդարութիւնների ու խտրականութեան քննադատութիւնը 1988-1990 թթ. հանրահաւաքներում: Մարդիկ նոյնիսկ չէին էլ պատկերացնում, որ մի հայը կարող է մէկ այլ հայ ընտանիքի աղքատեցման կամ դարերով երազած անկախ պետութեան թալանի ու թուլացման հաշուին հարստութիւն կուտակել: Ընկերային առումով անարդար պետութիւնը չի համապատասխանում պետականութեան մասին հայկական արժեքային ընկալումներին եւ, հետեւաբար, դրանով պէտք է բացատրել անկախ պետականութեան նկատմամբ վերջին տարիներին նկատուող անտարբերութեան դրսեւորումները: Սա ինքին վտանգաւոր երեւոյթ է եւ այն պէտք է կանխուի դրան նպաստող գործօճների վերացման միջոցով:

Այս կարճ ակնարկից յետոյ, կը ցանկանայինք անդրադառնալ առկայ իրավիճակի համառօտ վերլուծութեանը:

Ըստ էութեան անդրադառնալով հանրային կառավարման ներկայ խնդիրներին, ապա պէտք է անկեղծօրէն խոստովանել, որ կառավարումը Հայաստանում ոչ միայն չունի հանրային բնոյթ, այլ այն զուրկ է նաեւ պետական բովանդակութիւնից: Խօսքը վերաբերում է նրան, որ կառավարման համակարգն այսօր խիստ կլանայնացուած է մի քանի պատճառներով: Դրա հիմքերը դրուեցին դեռեւս 1991 թուականին, երբ անկախ պետութեան ձեւաւորումը չուղեկցուեց անհրաժեշտութիւն հանդիսացող նոր խորհրդարանի եւ ծրագրային հիմքի վրայ ընտրութեան միջոցով Հ.Հ. նախագահի ինստիտուտի ձեւաւորմամբ: Հայաստանում մինչեւ անկախութեան ձեռք բերումը 1990 թ. կազմաւորուած խորհրդարանի պատգամաւորները չէին ընտրուած նոր պետականութեան ձեւաւորմանը եւ զարգացմանը վերաբերող ծրագրային առաջարկների հիման վրայ, ինչը փաստօրէն թոյլ տուեց երկրի զարգացման եւ նոր համակարգի ձեւաւորման խնդիրների վերաբերեալ որոշումների կայացման աշխատակարգերից հասարակութեան լայն զանգուածների օտարման իրագործմանը: Օտարմանը նպաստող միւս գործօճը դա նախագահի ընտրութիւնն էր՝ նախընտրական ծրագրային հիմքի բացակայութեան եւ բացառապէս զգացմունքային հաւատի գործօճի հիմքի վրայ: Կառավարման տեսանկիւնից սա հանրութեան օտարում էր ա) իշխանութեան ձեւաւորման գործընթացներից, բ) կառավարման ոլորտում վճիռների ու որոշումների կայացման գործընթացներին մասնակցութեան տեսանկիւնից: Օտարման այս երկու դըր-

սետրումները յանգեցրեցին ժողովրդավարութեան մի կարեւոր սկզբունքի՝ բազմակարծութեան խախտմանը եւ մէկ քաղաքական ուժի կողմից իշխանութեան մոնոպոլիզացմանը, ինչն էլ իր հերթին պատճառ դարձաւ իշխանութեան կլանայնացմանը եւ թոյլ տուեց շեղուել հասարակութիւնում առկայ ընկերվարական բովանդակութիւն ունեցող այնպիսի գաղափարներին հետեւելուց, ինչպիսիք են ընկերային արդարութիւնը, գործելու ու իրացուելու հնարաւորութիւնների ու պայմանների հաւասարութիւնը եւ համագործակցային սկզբունքի վրայ յենում հասարակական համակեցութիւնը:

Անցած տարիներին, իշխանութեան կամայական որոշումների հիման վրայ վարուած քաղաքականութեան հետեւանքում, երկրում իրականացուեց հարուստների ու աղքատների խաւերի ձեւատրմանը նպատակաւորուած քաղաքականութիւնը, ինչը կլանային քաղաքական համակարգի պայմաններում յանգեցրեց հասարակութիւնում փոքրաթիւ «արտօնեալների» եւ հասարակութեան հիմնական մասը կազմող մեծաթիւ «ոչ-արտօնեալների» խաւերի ձեւատրման: Ստեղծուած իրավիճակում հասարակական համակեցութիւնը առաւելապէս ձեռք է բերել հարկադիր ենթակայական եւ հակամարտային բնոյթ, ինչը թոյլ չի տալիս կառուցողական ներուժ ունեցող հասարակական շրջանակներին իրացուելու սեփական երկրում ու այդ միջոցով թէ՛ իրանց մարդկային զարգացումն ապահովելու, թէ՛ երկրի զարգացմանը նպաստելու: Պետութիւնը, փաստօրէն, հակադրուել է հասարակութիւնում առկայ համագործակցային համակեցութեան ստեղծման պահանջարկին, որը ենթադրում էր Հայաստանի բոլոր բնակիչների համար իրենց կարողութիւնների բացայայտմանը, զարգացմանը ու իրացմանը նպաստող հաւասար հնարաւորութիւնների ու պայմանների ձեւատրում: Ընկերվարութեան հէնց այս իմաստատրումն է յատկապէս բնորոշ Հայաստանի ժողովրդին: Ինչպէս անկախութեան ձեռք բերման շրջանում, այնպէս էլ վերջին տարիներին բնակչութեան միջավայրում իրականացուած որակական բնոյթի հետազօտութիւնները ցոյց են տալիս, որ պետութեան դերի ու գործառոյթների վերաբերեալ ամէնից տարածուած կարծիքը կայանում է նրանում, որ պետութիւնը պէտք է՝

- երաշխաւորի երկրի բոլոր բնակիչների համար ապահովութեան հաւասար պայմաններ,

- երաշխաւորի գործունէութեան (այդ թում եւ ձեռներէցութեան) եւ նախաձեռնութեամբ հանդէս գալու հաւասար հնարաւորութիւններ ու պայմաններ,

- երաշխաւորի օրէնքի մատչելիութեան հաւասար պայմաններ,

- կանխարգելի մարդու կեանքին ու զարգացմանը վտանգ սպառնացող ընկերային անապահովութեան հնարաւորութիւնը,

- կանխարգելի ընկերային անհաւասարութեան այնպիսի դրսեւո-

րումներ, որոնք կարող են պատճառ հանդիսանալ հասարակութիւնում խտրականութեան եւ աշխարհընկալման ու աշխարհաճանաչողութեան հնարաւորութիւնների անհաւասարութեան ձեւաւորմանը:

Կարելի է ասել, որ նշուած կէտերում ընդհանրացուած են պետութեան դերի մասին հայաստանեան հասարակութեան մեծամասնութեան պատկերացումները:

Ասուածից ելնելով՝ պէտք եզրակացնել, որ հայ հասարակութիւնը ունի ընկերվարութեան իր մօտեցումները, որը կազմում է պետական կառավարման եւ ինքնակառավարման հասարակական պահանջմունքի հիմքը: Եթէ փորձենք ընդհանուր գծերով ներկայացնել նաեւ կառավարման ոլորտում հասարակութեանը ներկայացրած պետութեան առաջարկը, ապա կարելի է ասել, որ հասարակութեան պահանջարկի եւ պետութեան առաջարկի միջեւ այս տարիներին ձեւաւորուել է խոր անջրպետ, ինչը հանդիսանում է պետութիւնից հասարակութեան հիասթափութեան հիմնական պատճառը: Կառավարման ոլորտում պահանջարկի եւ առաջարկի խոր անհամապատասխանութիւնը պետութեան նկատմամբ տիրոջ զգացումը հասարակութիւնում յանգեցրել է նուազագոյնի, ինչը եւ բացասաբար է անդրադարձել իրաքանչիւր առանձին վերցրած մարդու՝ պետութեան հանդէպ պատասխանատուութեան զգացումի ձեւաւորման վրայ:

Պէտք է եզրակացնել, որ կառավարման ոլորտում պետութեան առջեւ ծառայած հիմնախնդիրներից կարեւորների ու սկզբունքայինների շարքին է դասուում կառավարման պետական առաջարկի համապատասխանեցումը հասարակութեան մէջ առկայ պահանջարկի վերոթրվարկեալ ընկերվարական սկզբունքների բաւարարմանը:

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ԸՆԿԵՐՎԱՐԱԿԱՆ ԼՈՒԾՈՒՄՆԵՐԸ ՇԱՅԱՍՏԱՆԻ ՄԷՋ

Արա Խանձեան*

Մեր նիւթն է տնտեսական քաղաքականութեան, կառոյցներու եւ հարցերու ընկերվարական լուծումները Հայաստանի մէջ: Ուրեմն նիւթը գործնական է եւ ոչ թէ սկզբունքային: Մեզմէ, այս խորհրդածողովի մասնակցողներէս, կ'ակնկալուի տալ անմիջական լուծումներ: Սակայն պէտք է գիտակցիլ, թէ ինչ որ այսօր գործնական չէ, կրնայ գործնական ըլլալ մօտիկ ապագային: Հետեւաբար պէտք է, որ կեդրոնաճանաչ գործնական կէտերու վրայ, սակայն պէտք է յիշենք մեր բոլոր առաջադրանքները, նոյնիսկ եթէ դժուար են ոմանց իրականացումը այսօր եւ կարելի եղածին չափ աշխատինք անոնց իրագործումին համար:

Ընկերվարութեան տնտեսական գլխաւոր նպատակն է կերտել տրնտեսապէս արդար համակարգ: Այս նպատակը իրագործելու համար պէտք է, որ աղքատութիւնը ջնջուի ու ամբողջ ժողովուրդին ժամանակակից չափանիշերով տարրական պէտքերը գոհացուին (ինչպէս բնակարան, սնունդ, բժշկական խնամք, ուսում, եւայլն:) Նաեւ պէտք է ջնջել շահագործումը աշխատատեղի ընդհանրութեան, որ կ'ընդգրկէ աշխատատեղիները, փոքր ազարակապանները, արհեստատեղիները եւ մտատրականները: Միեւնոյն ժամանակ կարեւոր է, որ տնտեսութիւնը կազմակերպուի կարելի եղածին չափ արդիւնատու կերպով:

Դաշնակցութեան հանդուժմով՝ արդար տնտեսական համակարգ կարելի է կերտել ընկերվարութեան ճամբով: Եւ այդ արդար տնտեսական համակարգը իրագործելու համար պէտք է իրականացնել հետեւեալ կէտերը.

Ա.- Սեփականատիրութեան հարց

Երբ հաւասար կերպով բաշխուի երկրի մը հարստութիւնը, ինչպէս հող, գործարան, խանութ, բնակարան, երկրի եկամուտը եւս հաւասար կերպով կը բաշխուի, աղքատութիւնը եւ շահագործումը կը նուազին,

**) Հեղինակը Տնտեսական Գիտութիւններու փեկնածու է (Լոս Անձելէս, Ա.Մ.Ն.):*

միջին դասակարգը կը մեծնայ եւ երկիրը կ'ըլլայ աւելի կայուն ու կ'ունենանք աւելի արդար ընկերութիւն:

Ոմանք, ինչպէս ազատականները (liberals), կ'առարկեն, թէ հարըստութեան աւելի հաւասար բաշխումը անհրաժեշտ պայման չէ: Անոնց կարծիքով՝ յառաջատուական (progressive) հարկերու միջոցաւ կարելի է աւելի գանձել հարուստներէն եւ պետութեան ընկերային ծրագիրներուն միջոցաւ, ինչպէս աղքատութեան եւ անգործութեան նպաստ եւայլն, ստեղծել աւելի հաւասար կեանքի մակարդակ: Սակայն նման լուծում մը, ինչպէս Հ.Յ.Ռ. ծրագիրները նշած են, անփութիւն կը պահէ տնտեսական եւ քաղաքական ուժի համակարգը՝ իրականացնելով ժամանակաւոր որոշ բարելաւումներ միայն: Աւելին. ամէն անգամ, որ երկիրը կ'ունենայ տնտեսական տագնապ, կամ՝ ժողովուրդին միջին եւ միջինէն վար դասակարգերը կը գտնուին տկար վիճակի մէջ, հարուստները՝ ունենալով տնտեսական եւ քաղաքական ուժ՝ կրնան կրճատել պետութեան ընկերային ծրագիրները, ջնջելով եւ կամ տկարացնելով անցեալի իրագործուած բարելաւումները: Երբ երկրի հարստութիւնը մեծ չափով կեղորոնացած է փոքրաթիւ անձերու մօտ, աղքատ եւ միջին դասակարգի տնտեսական վիճակը բարելաւելու միտող բոլոր միջոցները կ'ըլլան մակերեսային եւ, լաւագոյն պարագային, ժամանակաւոր:

Եւրոպական երկիրներու մէջ, տասնամեակներ շարունակ, ընկերվարական կուսակցութիւնները որդեգրած են երկրի եկամտին հաւասար բաշխումը առաջադրող տնտեսական քաղաքականութիւններ, պայքարած են անոնց իրականացման համար, այդ հիման վրայ իշխանութեան գլուխ եկած են եւ, իբրեւ արդիւնք, երկրի հարստութիւնը աւելի արդար կերպով բաշխուած է: Օրինակ, Անգլիոյ պարագային, 1920ին երկրի ժողովուրդին ամէնէն հարուստ մէկ տոկոսին կը պատկանէր երկրի հարստութեան մօտաւորապէս 60 տոկոսը, մինչդեռ Շուէտի պարագային այդ տոկոսը 40% էր: Յաջորդ տասնամեակներուն, ընկերվարական կուսակցութիւններուն եւ աշխատաւոր ընդհանրութեան տարած պայքարներուն ու տնտեսական քաղաքականութիւններուն շնորհիւ, 1990ին, Անգլիոյ պարագային ժողովուրդին ամէնէն հարուստ մէկ տոկոսին կը պատկանէր երկրի հարստութեան մօտաւորապէս 18 տոկոսը միայն, մինչ Շուէտի մէջ այդ տոկոսը իջած էր մօտաւորապէս 20%ի (Stu՝ Edaward N. Wolff, Top Heavy: A Study of the Increasing Inequality of Wealth in America, The Twentieth Century Fund Press, New York, 1995, էջ 21-23):

Դժբախտաբար Հայաստանի մէջ մենք ունինք երկար ճամբայ մեր առջեւ: Հիմնուելով աղքատութեան վերաբերեալ հրապարակուած վիճակագրական տուեալներուն վրայ, կարելի է ըսել, թէ այսօր Հայաստանի մէջ հարստութեան ջախջախիչ մեծամասնութիւնը կը գտնուի փոքր թուով անձերու քով: Այս փոքրաթիւ անձերուն ձեռքն է նաեւ տըն-

տեսական եւ քաղաքական ուժը: Հետեւաբար, քաղաքականօրէն գործնական չէ կարճ ժամանակի ընթացքին փորձել այս զօրաւոր անձերուն տնտեսական շահերուն վնաս պատճառել՝ առնելով անոնց հարստութեան մէկ կարեւոր բաժինը եւ զայն տրամադրելով ժողովուրդի մնացած հատուածին: Սակայն ինչ որ կարելի է ընել, որդեգրելն է տնտեսական քաղաքականութիւն մը, որ երկար ժամանակի վրայ, Հայաստանի պարագային եւս, երկրի հարստութեան բաշխումի տոկոսային պատկերը կը մօտեցնէ Շուէտի կամ Անգլիոյ օրինակին:

Իսկ որո՞նք են քաղաքականօրէն ընդունելի տնտեսական այն քայլերը, որոնք կրնան նուազեցնել հարստութեան անհաւասար բաշխումը Հայաստանի պարագային:

ա) Զաջալերել փոքր տնտեսական ձեռնարկութիւնները: Օրինակ՝ պետութիւնը կրնայ հայթայթել անոնց ցած տոկոսներով պարտքի դրամ, կամ տեղեկութիւն՝ հարկերու եւ օրէնքներու վերաբերեալ: Իսկ դաշնակցական կոմիտէները կը ստանձնեն պաշտպանութիւնը տնտեսական այն փոքր ձեռնարկութիւններուն, որոնց նկատմամբ անարդարութիւններ կը գործուին:

բ) Գիւղատնտեսութեան մէջ քաջալերել համագործակցականներու ստեղծումը, որպէսզի փոքր ազարակապանները միասնաբար կարենան սերմացու, քարիղ, ջուր, պարարտացուցիչ եւ այլն գնել, կամ՝ կարենան միասնաբար արտադրել, վաճառել եւ այլն: Պէտք է որդեգրել այնպիսի օրէնքներ, որ գիւղացիներուն օգտագործած հողը տարիներու ընթացքին փոքրաթիւ մեծ հողատէրերու ձեռքը չանցնի եւ գիւղերը չպարպուին:

Պետութիւնը պէտք է ստեղծէ, իսկ եթէ գոյութիւն ունի քաջալերել ուսումնասիրական կեդրոնները, որոնց պարտականութիւնը պէտք է ըլլայ ազարակապաններուն փոխանցել նոր գիտելիքներ գիւղատնտեսական արտադրութեան բոլոր հանգրուաններուն առընչութեամբ, նաեւ՝ գործնական տեղեկութիւններ փոխանցել ազարակապաններուն կլիմայի եւ ուրիշ նիւթերու մասին: Պետութիւնը պարտի փոքր ազարակապաններուն հայթայթել ցած տոկոսներով պարտքի դրամ: Պետական այս քայլերով փոքր ազարակապանները տնտեսապէս աւելի երկար կեանք կրնան ունենալ:

գ) Անցնող տասնամեակին, սեփականաշնորհման գործադրութեան ընթացքին, սեփականաշնորհուող իւրաքանչիւր ձեռնարկութեան բաժնետոմսերուն որոշ տոկոսը երեսութապէս տրուեցաւ հոն գործող աշխատատեղերուն: Սակայն այդ փորձը ձախողեցաւ եւ այսօր կարելի չէ ըսել, թէ աշխատատեղերը սեփականատէրեր են: Այդ ձախողութիւնը չի նշանակեր, թէ ապագային կարելի չէ յաջողիլ: Պէտք է քաջալերել, որ տնտեսական ձեռնարկութեանց աշխատատեղերուն պատկանի անոնց աշխատած ձեռնարկութեան բաժնետոմսերուն մէկ մասը: Երբ

այս սկզբունքը իրականցուի, ոչ միայն երկրի հարստության բաշխումը աւելի հաւասար եւ արդար հիմունքով կը կատարուի, այլեւ արտադրութիւնը կ'ըլլայ աւելի արդիւնատու, քանի որ երբ աշխատատեղը զգայ ու համոզուի, թէ ձեռնարկութեան մէկ մասը իրեն կը պատկանի, շատ աւելի խանդավառութեամբ եւ բժախնդրութեամբ կ'աշխատի՝ բարձրացնելով աշխատանքին արդիւնատուութիւնը:

Այս քայլերը կրնան մեծ փոփոխութիւններ չառաջացնել: Սակայն այս հանգրուանին կարելոր է հաստատել, թէ արդար տնտեսական համակարգ ստեղծելու համար հարստության աւելի հաւասար բաշխումը կարելոր է եւ Հ.Յ.Դ.ի պէս ընկերվարական կուսակցութեան մը համար պէտք է ըլլայ նպատակ, որուն իրականացման համար հարկ է ճիգ քափել:

դ) Քաջալերել պետական սեփականատիրութիւնը: Պետական սեփականատիրութիւնը անհրաժեշտօրէն նուազ արդիւնատու չէ, քան անհատական սեփականատիրութիւնը: Պետական սեփականատիրութեան նպատակայարմար ըլլալը կախում ունի տնտեսական ճիւղերէն եւ երկրի տնտեսական պայմաններէն: Միացեալ Նահանգներու պարագային կարելի է ըսել, թէ անցնող երկու տարիներու ընթացքին պետական սեփականատիրութիւնը աւելի ընդունելի դարձած է բաղդատած մօտիկ անցեալին: Այս փոփոխութեան պատճառը նախ եօթը տարի առաջ Քալիֆորնիոյ նահանգին կողմէ նախաձեռնուած էլեկտրականութեան արտադրութեան եւ ցրումի սեփականաշնորհման քայլին արձանագրած ծանր ձախողութիւնն է, երբ նոր սեփականատէր ընկերութիւնները արհեստականօրէն էլեկտրականութեան տրամադրելիութեան պակաս ստեղծեցին՝ բարձրացնելով էլեկտրականութեան սակագիները բազմապատիկ անգամով: Այսօր այդ ընկերութիւններէն Էնրօնը պետութեան կողմէ դատարան կանչուած է: Այս բոլորին բերմամբ՝ Քալիֆորնիոյ նահանգի կառավարութիւնը պարտաւորուեցաւ էլեկտրականութեան հետ կապուած կարգ մը ճիւղեր վերստին պետականացնել: Իսկ ուրիշ նահանգներ, Քալիֆորնիոյ օրինակը տեսնելով, սեփականաշնորհման իրենց ծրագիրները առկախեցին:

Երկրորդ պատճառը պետական սեփականատիրութեան աւելի ընդունելի դառնալուն, Սեպտեմբեր 11ի դէպքերն են, որոնցմէ ետք պետութեան դերը տնտեսութեան մէջ ընդլայնեցաւ եւ պետական սեփականատիրութեան կարելորութիւնը բարձրացաւ՝ գլխատրաքար ապահովական նկատառումներով: Նահանգներ, որոնք նախապէս կը մտածէին օդակայաններ կամ ջուրի մատակարարման կեդրոններ սեփականաշնորհել, Սեպտեմբեր 11էն սաղին կեցուցած են այդ ընթացքը, քանի որ պետութիւնը աւելի լաւ կերպով կրնայ պաշտպանել օդակայան մը կամ ջուրի մատակարարման կեդրոն մը՝ ահաբեկչական արաքներու դէմ, քան անհատական ընկերութիւնները, որոնց գլխատուր

մտահոգութիւնը շահ ապահովելն է եւ ոչ թէ հանրութեան ապահովութիւնը:

Հետեւաբար հարկ է շեշտել, թէ տնտեսական կարգ մը ճիւղեր պէտք է մնան պետական սեփականութիւն:

Բ.- Շուկայի եւ պետութեան դերը տնտեսութեան մէջ

Պետութիւնը տնտեսութեան մէջ, գործունեայ մասնակցութեամբ, կրնայ բարձրացնել տնտեսական արդիւնաբերութիւնն ու աճը՝ միեւնոյն ժամանակ ստեղծելով տնտեսական գործունէութեան աւելի արդար պայմաններ:

ա) Պետութիւնը պէտք է պատրաստէ ընհանուր տնտեսութեան ծրագիր մը: Այս ընդհանուր ծրագրի մէկ կարեւոր բաժինը պէտք է մատնանշէ, թէ յաջորդ 4-5 տարիներուն պետութիւնը տնտեսութեան ո՞ր ճիւղերը պիտի քաջալերէ եւ որո՞նք պիտի չքաջալերէ, ո՞ր ճիւղերը զարգանալու կարելիութիւն ունին եւ որո՞նք չունին:

բ) Պետութիւնը բազմաթիւ մարզերու մէջ պէտք է կարգաւորէ տընտեսութիւնը. ինչպէս արտադրուած ապրանքներուն ապահով ըլլալը, բնութեան պահպանումը, աշխատավայրերու ապահով ըլլալը, եւայլն: Պետութիւնը պէտք է որդեգրէ գործող տնտեսական եւ դրամատնային օրէնքներ ու հսկէ անոնց գործադրութեան եւ յարգումին, որպէսզի ապահովէ գործող եւ վստահելի դրամատնային համակարգ: Երբ այս օրէնքները ժողովուրդին վստահութիւն ներշնչեն դրամատնային համակարգին հանդէպ, այդ պարագային աւելի մեծ թուով մարտիկ իրենց դրամը պահ կը դնեն դրամատուներու մէջ՝ ստեղծելով ներդրումներու եւ տնտեսական աճի կարելիութիւններ:

Պետութիւնը պէտք է որդեգրէ այնպիսի օրէնքներ, որոնց միջոցաւ ի վիճակի պիտի ըլլայ ապահովելու տնտեսական ներդրում, արտադրութեան խթանում, եկամտի արդար բաշխում եւ փոխանակում՝ այդ բոլորը պաշտպանելով պետական կամ ոչ-պետական չարաշահութեանց եւ կեղեքումներու դէմ:

Որպէսզի այս օրէնքները լաւ կերպով գործադրուին, պետութիւնը պէտք է ապահովէ անկախ եւ արհեստավարժ դատական համակարգ, ուր օրէնքը հաւասարապէս կը կիրարկուի բոլոր քաղաքացիներու նկատմամբ: Այս ծիրէն ներս պետութիւնը պէտք է պայքարի, որպէսզի քաղաքական անձեր եւ պետական պաշտօնեաներ իրենց դիրքերը չշահագործեն: Պետութիւնը պէտք է պայքարի կաշառակերութեան դէմ եւ վստահութեան մթնոլորտ ստեղծէ: Այս բոլորին իրագործումը կը նպաստէ տնտեսական զարգացումին եւ հարստութեան արդար բաշխումին:

գ) Պետութիւնը պէտք է ապահովէ երկրի ենթակառոցի (փոխադրամիջոցներ, հաղորդակցութեան միջոցներ, ջրամատակարարման

ցանց եւայլն) կամ անշարժ դրամագլուխի լաւ վիճակը, ինչպէս նաեւ աշխատատրութեան կամ աշխատուժի դրամագլուխին լաւ վիճակը: Այսօրինակ իրականացումներու շնորհիւ՝ տնտեսութեան արդիւնատրութիւնը կը բարձրանայ:

դ) Ընկերվարական կուսակցութիւնները կը պայքարին, որպէսզի պետութիւնը հետամուտ ըլլայ, որ ռեւէ անձ՝ անկախ իր եկամուտէն եւ հարստութենէն՝ ստանայ ժամանակակից չափանիշերով բժշկական խնամք, ուսում, սնունդ, բնակարան, ծերութեան խնամք եւայլն: Բնականաբար, այս բոլորը իրագործելու համար, պետութիւնը պէտք ունի եկամուտի, որուն գլխատր աղբիւրը հարկերն են: Հետեւաբար, պետութիւնը պէտք է գանձէ կարելի եղածին չափ շատ հարկ: Հարկ գանձելը կը հանդիսանայ ընկերվարական կուսակցութեան գլխատր մտահոգութիւններէն մէկը:

դ) Հարկային առողջ եւ արդար քաղաքականութիւնը կը պայմանաւորուի ժողովրդավարական հիմունքով: Բաղդատած միւս՝ նախկին խորհրդային երկիրներուն, Հայաստանի Հանրապետութիւնը յարաբերաբար քիչ հարկ կը հաւաքէ: Կարելոք է արդար, արդիւնատր եւ գործնական հարկային դրութիւն մը ունենալ: Արդար հարկերու դրութիւն մը ունենալու համար անհրաժեշտ է, որ բոլոր եւ ոչ միայն եկամուտի հարկերը ըլլան յառաջատուական: Դժբախտաբար այն երկիրներուն մէջ, ուր կաշառակերութիւնը եւ ապօրինի (ստուերային) տընտեսութիւնը լայն տարածում ունին, յառաջատուական հարկեր գանձելը գործնականօրէն դժուար է, որուն հետեւանքով պետութիւնը նուազ հարկ կը հաւաքէ եւ նուազ չափով ի վիճակի կ'ըլլայ աղքատներուն օգնելու: Հետեւաբար, պետութիւնը պէտք է ճիգ թափէ պակասեցնելու կաշառակերութիւնն ու ապօրինի տնտեսութիւնը եւ հաւաքէ աւելի հարկեր: Այս հանգրուանին ոչ-յառաջատուական հարկ մը, ինչպէս անլացուած արժեքի հարկը, կրնայ ընդունելի ըլլալ, եթէ շատ աւելի եկամուտ հայթայթէ պետութեան, քանի որ աւելի մեծ թուով մարդիկ կը վճարեն այդ հարկը: Այս հարկին միջոցաւ պետութիւնը կ'ունենայ բաւական յաւելեալ եկամուտ, որ կարելի է օգտագործել պետական ծրագիրներու իրականացման համար եւ, այդ ճամբով, բարելաւել միջինէն ցած եկամուտ ունեցող դասակարգին ծանր պայմանները:

Այս ծիրէն ներս, օրինակ, պէտք է թիկունք կանգնիլ նախագահ Զոչարեանի խորհրդական Վահրամ Ներսիսեանցի առաջարկին: Պետութիւնը պէտք է որդեգրէ միջոցներ՝ բարձր հարկեր գանձելու համար սող ինքնաշարժներու կամ տուններու տէրերէն: Ասիկա կարելի է իրականացնել ճիշդ գնահատելով ինքնաշարժներուն եւ տուններուն գինը՝ ըստ այնմ բարձրացնելով հարկերուն չափը: Այս ձեւով հարուստները աւելի հարկ վճարած կ'ըլլան:

Պէտք է ըսել, թէ ժողովուրդը աւելի տրամադիր կ'ըլլայ հարկ վճա-

րելու, եթե հարկերը ըլլան արդար, երբ հարուստները իրապես վճարեն իրենց բաժին հարկերը եւ երբ հարկատուները տեսնեն, թէ իրենց տըրւած հարկերը արդիւնաւոր կերպով կը գործածուին պետութեան կողմէ:

Նոյնպէս՝ ժողովուրդը իր հարկերը կը վճարէ եւ օգտակար կը դառնայ կառավարութեան, եթէ ինքզինք մասնակից զգայ քաղաքական եւ տնտեսական որոշումներու կայացումին: Այս իմաստով՝ Դաշնակցութիւնը պէտք է աշխատի, որ ժողովուրդը կազմակերպութիւններու, խըմբաւորումներու, կուսակցութիւններու եւ այլազան միջոցներով մասնակից դառնայ առնուած տնտեսական եւ քաղաքական որոշումներուն: Պէտք է աշխատիլ, որ տեղական ինքնակառավարման համայնքներու իրաւասութիւններն ու եկամուտները աւելնան եւ պէտք է քաջալերել ժողովուրդը, որպէսզի գործունեայ կերպով մասնակցի ու հսկէ տեղական ինքնակառավարման մարմիններու աշխատանքներուն:

Այս աշխատանքները պէտք է տանիլ հաշուետուութեան սկզբունքին վրայ հիմնուելով: Պետական հաստատութիւնները (ինչպէս դատական համակարգը, դրամատնային համակարգը, կառավարութիւնը, տեղական ինքնակառավարման մարմինները, քաղաքապետները, քաղապետները, գիտապետները եւ այլն) պէտք է հաշուետու ըլլան իրարու եւ ժողովուրդին՝ օրէնքով, սահմանադրութեամբ եւ հասկացողութեամբ սահմանուած սկզբունքներու հիման վրայ: Պէտք է նշել, որ արդի ընկերվարական մտածողութիւնը շեշտ կը դնէ մասնակցողական սկզբունքը յարգելու հրամայականին վրայ:

Գ.- Աշխատաւոր ընդհանրութեան շահերու պաշտպանում

Ընկերվարական կուսակցութիւնները աշխատաւոր ընդհանրութեան շահագործումին դէմ կը պայքարին եւ անոր շահերը կը պաշտպանեն գլխաւոր երկու միջոցներով.

1) Կազմակերպելով աշխատաւորութիւնը արհեստակցական միութիւններու, համագործակցականներու եւ միութիւններու ճամբով:

2) Աշխատանք տանելով խորհրդարանէն ներս, որպէսզի ի նպաստ աշխատաւոր ընդհանրութեան օրէնքներ որդեգրուին:

Դաշնակցութիւնը եւս, Հայաստանի մէջ, պէտք է պայքարի այս զոյգ ճակատներուն վրայ: Սակայն կարեւոր է գտնել պէտք եղած հաւասարակշռութիւնը: Մէկ կողմէ Հ.Յ.Դ. պէտք է պաշտպանէ աշխատաւորներուն շահերը, իսկ միւս կողմէ կուսակցութեան առաջադրանքները պէտք չէ ժխտական ազդեցութիւն ունենան տնտեսական արտադրութեան վրայ: Հայաստանի այսօրուան տնտեսական պայմաններուն մէջ պէտք է քաջալերել, որ գործարար անհատները երկրի տնտեսական արտադրութիւնը բարձրացնեն՝ միեւնոյն ժամանակ պաշտպանելով աշխատաւոր ընդհանրութեան շահերը:

Գործնական ի՞նչ միջոցներով կարելի է իրագործել այս հասարակչոթիւնը: Նշենք երկու կարելիութիւններ.-

ա) Աշխատանքային վատ պայմաններու տակ գտնուող աշխատատրներու վիճակը պէտք է բարելաւել: Ասիկա նաեւ կը նպաստէ արտադրութեան, քանի որ աշխատատրը, երբ լաւ կը զգայ ու գոհ է իր վիճակէն, բնականաբար աւելի լաւ կ'աշխատի:

բ) Աշխատատրները պէտք է մասնակցին արտադրութեան ընթացքին առնուող որոշումներուն: Երբ կայ այդ մասնակցութիւնը, աշխատատրները բնականաբար խանդավառութեամբ կ'աշխատին՝ բարձրացնելով ձեռնարկութեան արդիւնաւետութիւնը: Հարկ է ժողովրդավարութիւն՝ արտադրութեան մէջ:

գ) Աշխատատրներու աշխատանքի պայմանները բարելաւելու եւ ձեռնարկութիւններու արդիւնաւետութիւնը բարձրացնելու համար, աշխատատրները պէտք է ունենան պէտք եղած գիտելիքները: Գիտելիք ունեցող աշխատատրը կ'ըլլայ աւելի արդիւնատր եւ կրնայ ունենալ աշխատանքի ու կեանքի աւելի լաւ պայմաններ: Ասիկա իրագործելու համար պետութիւնը կամ պետական դպրոցներու միջոցաւ գիտելիքներ պէտք է փոխանցէ աշխատատրներուն եւ կամ ալ դիւրութիւն պէտք է ստեղծէ, որպէսզի գործատրերը իրենք տան այդ դաստիարակութիւնը իրենց աշխատատրներուն: Պետութիւնը կրնայ հարկերը պակսեցնել այն ձեռնարկութիւններուն, որոնք կը դաստիարակեն իրենց աշխատատրները: Գործնական գետնի վրայ առաջին ձեւը նախընտրելի է երկրորդէն: (Steu' Arthur MacEvan, Neo-Liberalism or Democracy? Economic Strategy, Markets and Alternatives for 21st Century, Zed Books, New York, 1999):

Նշուած գործնական միջոցները, թէ՛ աշխատատրութեան շահերը պաշտպանելու եւ թէ՛ անոնց արդիւնաւետութիւնը բարձրացնելու համար, կարելի է գործադրել թէ՛ պետական օրէնքներու եւ թէ՛ արհեստակցական միութիւններու միջոցաւ:

Իբրեւ վերջաբան, մեր ժողովուրդին մօտ զգալի է վստահութեան պակաս՝ տնտեսութեան եւ ղեկավարութեան նկատմամբ: Հետեւաբար, համայնքներու, խորհրդարանի եւ կառավարութեան մակարդակով գործնական այս առաջադրանքներու իրագործումով է, որ կարելի կը դառնայ աղքատութիւնը նուազեցնել եւ ժողովուրդին տնտեսական պայմանները բարելաւել:

ԸՆԿԵՐԱՅԻՆ ՇԱՐՑԵՐԸ ԴՐԱՄԱՏԻՐՈՒԹԵԱՆ ՇԱՄԱՇԽԱՐՇԱՅՆԱՑՄԱՆ ՓՈՒԼԻՆ

Խաչիկ Տեր-Ղուկասեան*

«Ընկերային հարցեր» հասկացութիւնը այս աշխատասիրութեան մէջ կը բնորոշէ հասարակական կեանքի բոլոր այն ոլորտները, ուր հասարակութիւնը կը մղուի դիմելու հաւաքական նախաձեռնութիւններու, որոնք, դրամատիրական իրաւակարգի զարգացման պայմաններուն մէջ, կոչուած են ստեղծելու պաշտպանութեան աշխատակարգեր (mechanisms) ընդդէմ ազատ շուկայի տարածման անխուսափելիօրէն ընկերացող մարդու եւ բնութեան ոչնչացման սպառնալիքին: Այս սահմանումի հիման վրայ, աշխատանքի շահագործումը այնպէս, ինչպէս բնութագրուած է ընկերվարական մտածողութեան մէջ 18րդ եւ 19րդ դարերուն, հասարակութեան առաջին եւ էական ընկերային խընդիրն է: Դրամատիրութիւնը, սակայն, ինչպէս պատմական փորձառութիւնը ցոյց տուաւ, իր էութեամբ յարափոփոխ ու նոր պայմաններու յարմարող իրաւակարգ մըն է: Եւ այնպէս, ինչպէս դրամատիրութիւնը իր զարգացումը ապրեցաւ 20րդ դարուն, ընկերային հարցերու օրակարգն ալ զարգացաւ ու արտայայտութեան նոր ու աւելի բարդ ձեւեր ստացաւ: 21րդ դարու նախաշեմին, մինչ դրամատիրութիւնը կը գտնուի համաշխարհայնացման նորագոյն հանգրուանին եւ արդէն, ի ժխտումն 20րդ դարու վերջին երկու տասնամեակին գերիշխող «յարաճուն զարգացման» տեսակետին, երեսն կ'ելլեն իր ներքին հակասութիւնները, ընկերային հարցերը արտայայտութեան ու կազմակերպւած պայքարի նոր ձեւեր կը գտնեն՝ համաշխարհային ու տեղական զոյգ մակարդակներու վրայ կազմակերպուող ցանցի մը ընդմէջէն:

Ներկայ աշխատասիրութիւնը փորձ մըն է պատմական տեսանկիւնէ բնութագրելու ընկերային հարցերն ու անոնց արծարծումը՝ դրամատիրութեան համաշխարհայնացման ներկայ փուլին: Վարկածային մեկնակէտը Քարլ Փոլանյիի պատմութեան «զոյգ շարժում»-ի տեսութիւնն է, որ զարգացուցած է 1994ի իր հանրածանօթ «Մեծ Փոխակեր-

*) Հեղինակը Քաղաքական Գիտութիւններու քեկնածու է (Ճլորիպա, Ա.Մ.Ն.):

պումը» (The Great Transformation) գործին մեջ (Polanyi, 2001): Համաձայն այդ տեսութան, ազատ շուկայի տարածումը եւ հաստատութեանական կազմակերպումը (institutionalization) 19րդ դարուն առաջացուց հասարակական հակազդեցութիւն, որուն վատառողջ հետեւանքներէն մէկը եղաւ 1930ական թուականներուն ֆաշիզմի յառաջացումը:

20րդ դարու վերջին քսանամեակին համաշխարհային մասշտապով հեճճեմունքի¹ վերածուած նոր-ազատականութիւնն ու անոր համաշխարհային գործնականացման ներքին հակասութիւններու սրումը ծնունդ տուին հասարակական հակազդեցութեան նոր պահու մը: Սկզբնական շրջանային տարերային ու առաւելաբար սահմանափակ բողոքի ելոյթները արդէն կազմակերպուելու սկսած են՝ անդրազգային ընկերային շարժումներու համաշխարհային ցանցի մը ստեղծումով: Առարկայական բազմաթիւ տուեալներ կան, որ կը յուշեն երկրորդ Մեծ Փոխակերպման մը խմորումը:

Փորձագրութիւնը բաժնուած է չորս գլխաւոր բաժիններու եւ եզրակացութեան մը: Առաջին բաժինը ամփոփ ներկայացում մըն է 19րդ դարուն ծնունդ առած ու զարգացած պատմական Մեծ Փոխակերպման, համաձայն Փոլանյի վերլուծումին: Երկրորդ բաժնով կը բնութագրուի Երկրորդ Համաշխարհային Պատերազմին յաջորդած տրնտեսական աշխարհակարգը եւ ընկերային հարցերու օրակարգի բազմազանումն ու բարդացումը: Երրորդ բաժինը կ'անդրադառնայ դրամատիրութեան համաշխարհայնացման հիմնական յատկանիշին (ֆինանսներ ու արհեստագիտական յեղափոխութիւն), ինչպէս նաեւ անոր ծնունդ տուած ներքին հակասութիւններու դրսեւորման: Չորրորդ բաժինը կը վերլուծէ անդրազգային ընկերային շարժումներու բնոյթը, ինչպէս նաեւ՝ հասարակական համաշխարհային ցանցին մէջ պայքարի տարբեր ռազմավարութիւններն ու զանոնք հիմնաւորող տեսութիւնները: Եզրակացութեան բաժնով կը բնորոշուին դրամատիրութեան համաշխարհայնացման փուլին ընկերային հարցերու արծարծման զոյգ մակարդակները՝ տեղական ու համաշխարհային:

1. «Հեճճեմունք» յղացքը հոս կը գործածուի Կրամշիական իմաստով: Իտալացի ծանօթ մարքսիստ ու հրապարակագիր Անթոնիո Կրամշի, տարբերելով քաղքեցի դասակարգի տիրապետութեան լենինեան վերլուծումէն, կը շեշտէ կարեւորութիւնը ոչ միայն նիւթական ազդակներու, այլեւ գաղափարախօսութեան, որ էական դեր կը խաղայ տիրող իրավիճակի (status quo) պահպանման եւ, հետեւաբար, աշխատատեղական դասակարգի պայքարի ջլատման մէջ: Կրամշիի գաղափարները եւ մասնաւորաբար «պատմական պլոք»-ի անոր տեսութիւնը, այժմէականացած ու վերաթեւորուած են միջազգային յարաբերութիւններու նեօ-մարքսեան տեսաբաններու կողմէ (տեսնել մասնաւորաբար՝ Stephen Gill (ed.). Gramsci, Historical Materialism and International Relations. Cambridge, 1993. Եւ Robert W. Cox. Approaches to World Order. New York: Cambridge University Press, 1996:

Ա.- Ինքնակարգավորող Ազատ Շուկան և 19րդ դարու Քաղաքակրթության Աւարտը

Պատմականօրէն առաջին անգամ 19րդ դարուն էր, որ ազատ շուկան համաշխարհային մակարդակով վերածուեցաւ գերիշխող հասարակական հաստատութեան (institution) և անոր ենթադրեալ ինքնակարգավորումի (self-regulation) սկզբունքը բնորոշեց տնտեսական ու քաղաքական բոլոր գործընթացները: Ի տարբերութիւն տնտեսական մախընթաց հասարակարգերուն, ազատ շուկայի սկզբունքը աշխատանքն ու հողը հաւասարեցուց տնտեսական փոխանակման որեւէ այլ ապրանքի, որ կը կարգավորուի պահանջարկի (demand) ու հայթայթման (supply) օրէնքներուն համաձայն: Ազատ շուկայի հաւատացեալներուն համար, այդ օրէնքը ինքնըստիմքեան կը ստեղծէ արտադրութեան ու սպառումի ներդաշնակութիւն և կ'ապահովէ յարատեւ բարգաւաճում: Իսկ տնտեսական համակարգը վերահսկող, կարգավորող և անոր ուղղութիւնը ճշդող միակ աշխատակարգը ապրանքի փոխանակման շուկայական գինն է:

Սակայն, ինքնակարգավորող ազատ շուկան պարզապէս ցնորք է և չի կրնար գոյատեւել ժամանակի ընթացքին առանց մարդու ու անոր շրջապատի ֆիզիքական ոչնչացման: Հետեւաբար, հասարակութիւնը բնագոյաբար պիտի հակադարձէ՝ ինքնապաշտպանութեան աշխատակարգեր ստեղծելով (Polanyi, 2001, էջ 3): Այսպէս, 19րդ դարուն, արտադրական դրամատիրութիւնը յատկանշած ճարտարարւեստական Չրդ յեղափոխութեան ոլորտին մէջ, ազատ շուկայի միջազգային հաստատութեանական կազմակերպումը յանգեցաւ հասարակութեան առաջին կազմակերպուած ու հետետողական հակազդեցութեան, որ բնորոշուեցաւ աշխատաւոր դասակարգի պայքարով:

Իրականութեան մէջ, առանց երեք այլ հաստատութիւններու՝ ոսկիի արժեչափին (Gold Standard), ուժերու հաւասարակշռութեան և ազատական (liberal) պետութեան, ազատ շուկան չէր կրնար գոյատեւել: Այսպէս, Առաջին Աշխարհամարտի աւարտին, երբ յաղթական պետութիւնները 1920ականներուն ուզեցին վերականգնել ազատ շուկայի հաստատութիւնը, առանց անդրադառնալու միջազգային ու հասարակական պայմաններու կտրուկ փոփոխութեան, համակարգը՝ «19րդ դարու քաղաքակրթութիւնը», Polanyiի հետեւումով, ամբողջութեամբ փոյ եկաւ 1929ին: Ֆաշիզմի վերելքը և յաջորդ տասնամեակին Խ. Միութեան մէջ տնտեսութեան համայնացումը ազատ շուկայի դէմ ամենածայրայեղ ու հիւանդագին հակազդեցութիւնները եղան: Երկրորդ Աշխարհամարտը եկաւ փակելու պատմական գրեթէ 100ամեայ շրջան մը, որուն ընթացքին պետութեան յաճախ քիտ միջամտութեամբ ազատ շուկան փորձած էր իր օրէնքները պարտադրել ընկերութեան:

Բ.- Պետության Կերադարձը, կամ՝ Դրամատիրութիւնը Քէյնզեան Ոսկեդարուն

Երկրորդ Համաշխարհային Պատերազմի ասարտին ձեւաորուիլ սկսած աշխարհակարգին մէջ ազատ շուկայի հանդէպ կոյր վստահութիւնը, որ 19րդ դարու մեծ դաւանանքը (տոկման) եղած էր, տեղի տուաւ պետութեան ուղղակի միջամտութեամբ, պետութեան հովանաւորութեամբ կամ ալ պետական վերահսկողութեամբ ձեւաորուելիք ընկերային-տնտեսական հոլովոյթի հասկացութեան առջեւ: Ծրագրւած տնտեսութեան համայնավարական փորձը յատկանշեց առաջին տարբերակը: Բարգաւաճման ընթացքի մէջ գտնուող Երրորդ Աշխարհի երկիրներուն «դէպի ներս» (inward development) զարգացման տարբերակը, ծանօթ՝ իբրեւ ներածումներու փոխարինման ճարտարարւեստականացում (import substitution-industrialization), յատկանշեց երկրորդը: Իսկ Քէյնզեան (Keynesian) տնտեսագիտութեան ուղղակի ազդեցութեամբ առաջացած Բարեխնամ Պետութիւնը (Welfare State) բարգաւաճ երկիրներու մէջ յատկանշեց երրորդ տարբերակը: Երեք տարբերակներն ալ կարեւորեցին նախ եւ առաջ պետութեան, այլ ոչ թէ ազատ շուկայի դերակատարութիւնը ընկերային-տնտեսական հասարակարգի կազմաւորման ու ղեկավարման մէջ:

Պետութեան դերակատարութեան վերադարձի որպէս հետեւանք, միջազգային յարաբերութիւններու ոլորտին մէջ տնտեսավարական իրաւակարգը (Economic Order) յատկանշուեցաւ ընդհանուր սկզբունքներու, չափանիշերու, կանոններու եւ գործընթացներու ամբողջով մը, որ ճոճ Ռակկի կը բնորոշէ իբրեւ «Embedded Liberalism» (Ruggie, 1982): Հետեւելով Փոլանյիի եզրակացութեան, որուն համաձայն 1945-ին յաջորդած միջազգային տնտեսավարական իրաւակարգը պիտի տարբերի 19րդ դարու իւրայատուկ «laissez-faire»-ի գաղափարախօսութենէն, Ռակկի դիտել կու տայ, որ ազատականութեան նոր տարբերակը եղաւ բազմակողմանի, որով եւ տարբերեցաւ 1930ական թուականներու ազգայնական տնտեսութենէն, այդուհանդերձ եւ ի տարբերութիւն ազատ շուկայի ու ոսկիի արժեչափի ազատականութեան՝ «Embedded Liberalism»-ը չբացառեց տնտեսութիւնը կարգաւորելու համար պետական միջամտութիւնը (Ruggie, 1982, էջ 393): «Embedded Liberalism»-ը, այսպէս, յատկանշեց յետ-Բ. Համաշխարհային Պատերազմի աշխարհակարգի միջազգային հաստատութիւնները: Միացեալ Նահանգներու դերակատարութիւնը, այս բազմակողմանիութիւնը ընդունելի դարձնելու քաղաքական ու դիւանագիտական ճիգին մէջ, եղաւ առանցքային: Եւ ոչ պատահաբար: Յնցուած 1929ի սակարանային փլուզումին յաջորդած ընկերկումէն (depression), Ռուզվելթի նախագահութեան տարիներուն Մ. Նահանգները որդեգրեցին տնտեսա-

կան քաղաքականութիւն մը, որ հետագային ծանօթ դարձաւ իբրեւ Նոր Համաձայնութիւն (New Deal), որ Քէյնզեզեան տնտեսագիտութեան թերես ամենայաջող գործադրութիւնն էր:

Դրամատիրական զարգացման այս ժամանակաշրջանին էր, նաեւ, որ, շնորհիւ աշխատաւոր դասակարգի պահանջներուն, ընկերային հարցերու լուծման անհրաժեշտութիւնը ամրագրուեցաւ օրէնքի ուժով: Համայնավար վարչակարգերով ղեկավարուած երկիրներու պարագային, ընկերային հարցերուն լուծումը տեղադրուեցաւ համայնացման քաղաքականութեան ոլորտին մէջ: Երրորդ Աշխարհի երկիրներու մէջ ազգային-ժողովրդական շարժումներու ղեկավար քաղաքական ուժերն էին, որոնք իշխանութեան գլուխ հասնելով «դէպի ներս» տնտեսական զարգացման ոլորտին մէջ հովանաւորեցին աշխատաւորական շարժումներու կազմակերպումը եւ ընկերային բարօրութեան օրէնքներու որդեգրումը: Պրագիլի մէջ Ճեթուիլօ Վարկաս, Արժանքինի մէջ Խուան Տոմինկօ Փերոն եւ Եգիպտոսի մէջ Կամալ Ապտըլ Նասրը ազգային-ժողովրդականութեան ամենէն տիրական ներկայացուցիչները կը հանդիսանան մինչեւ օրս: Ինչ կը վերաբերի զարգացած երկիրներուն, ընկերային հարցերը, մասնաւորաբար աշխատաւոր ընդհանրութեան իրաւունքները, լուծում գտան Բարեխնամ Պետութեան ընկերային ուղղութեամբ քաղաքականութեան ընդմէջէն: Երեք բնորոշներէն այս վերջինն էր, անշուշտ, որ ամենէն աւելի կը համապատասխանէր դրամատիրական զարգացման տարբերակին: Այդուհանդերձ, ինչպէս շատ դէտեր կ'ընդգծեն, ազատ շուկայական գաղափարախօսութենէն հեռացումը ինքնըստինքեան չնշանակեց, եւ ընդհանրապէս չի ալ կրնար նշանակել, շուկայի պարզ եւ մեկին վերացումը: Շուկան, իբրեւ տնտեսական փոխանակումները կարգաւորող հաստատութիւն, ընկերային իրականութիւն մըն է: Շուկայի ընկալումը, անոր դերի ու տեղի ճշդումն են, որ իրենց էութեամբ քաղաքական ու ընկերային են եւ ոչ թէ, ինչպէս ազատական տնտեսագիտութիւնը կ'ուզէ վստահեցնել, բնատուր:

Տնտեսական այս համակարգի ոլորտին մէջ, ընկերային հարցերը դադրեցան զուտ աշխատաւորական-դասակարգային բնոյթ ունենալէ: Միջազգային նոր պայմաններու, թէ իրաքանչիւր երկրի ու հասարակութեան ներքին զարգացման հետեւանքով, ի յայտ եկաւ աւելի բարդ ու բազմազան օրակարգ մը: Խորհրդային ու համայնավար աշխարհի տարածքին յետ-ստալինեան որոշ չափի ազատականացումը յանգեցաւ այլախոհական ու ազգային շարժումներու ծնունդին: Երրորդ Աշխարհի մէջ ծաւալած հակազաղութատիրական պայքարը իր անդրադարձը ունեցաւ նաեւ բարգաւաճ երկիրներու հասարակութեանց վրայ: Միացեալ Նահանգներու մէջ, օրինակի համար, սեւամորթներու քաղաքացիական իրաւունքներու պաշտպանութեան, եւ

աւելի ընդարձակ՝ ամէն ձեւի խտրականութեան դէմ պայքարող, իսկ աւելի ուշ Վիեթնամի պատերազմին ընդդիմացող շարժումներուն մէջ, աւելի քան զգալի էր արձագանգը Երրորդ Աշխարհի ազատագրական մղումին: 1960ականներու կեսերէն սկսեալ, կարելի է ըսել, ընկերային հարցերու այս նոր, բազմազան ու բարդ օրակարգը իր պատմական զարգացման պահը կ'ապրի: 1970ականներու Կամաչներու եւ 1980ականներուն խաղաղասիրական շարժումները ծնունդն ու զարգացումն են 1960ականներու այդ երկունքին:

Կարելոր է ընդգծել, որ ընկերային հարցերու օրակարգի բազմազանումն ու բարդացումը ինքնին չնշանակեց տնտեսական շահագործման ու անհաւասարութեան հարցի մոռացումը, որքան ալ որ ընկերային շարժումները ինքնըստինքեան այդ հիմնախնդրին վրայ չէր, որ իրենց աշխատանքային ու պայքարի ծրագիրները դրած էին: Աւելի ճիշդ է ըսել, որ աշխատատեղի դասակարգի նուաճումներու ամրագրման հետեւանքով, աշխատանքի շահագործման ու տնտեսական անհաւասարութեան հիմնախնդիրները երեսան հանեցին ընդհանրապէս շահագործումի շատ աւելի ընդարձակ տեսադաշտ մը, ուր համահաւասար տեղ ունէին ազգային ազատագրական պայքարներէն մինչեւ աշխատատեղի միութիւններու կազմակերպումը, կնոջական ու ընդհանրապէս ցեղային (gender) հարցերը, խաղաղասիրութիւնը, բնապահպանումը, սեռային ազատագրումը, եւայլն: Ամէն պարագայի, պետութեան դերակատարութեան կարելորութիւնը այնքան դիպուկ էր այդ տարիներուն, որ Վիեթնամի պատերազմի շրջանին, երբ ենթադրաբար ընկերային ծախսերը պէտք է կրճատուէին ի խնդիր զինուորական առաջնահերթութեանց, Միացեալ Նահանգներու նախագահ Լինտըն Ճանսըն, ի տես հասարակական փոխտող իրականութեան, հրապարակեց իր Մեծ Հասարակութիւն (Great Society) ընկերային ծրագիրը: Իսկ քանի մը տարի յետոյ, Հանրապետական Ռիչըրտ Նիքսըն, ի լուր աշխարհի յայտարարեց՝ «Բոլորս Զէյնէզական ենք»:

Գ.- Դրամատիրութիւնը Համաշխարհայնացման Փուլին

Դրամատիրական զարգացման այս տարբերակը իր լրումին հասաւ 1970ականներու կեսերուն իբրեւ արդիւնք դրամատիրութեան զարգացման նոր պայմաններու ծնունդ տուած իրարայայջորդ տազնապներուն: Մասնատրաբար 1973ի քարիւղի ցնցումին ծնունդ տուած երկարատեւ տազնապին, որ յատկանշուեցաւ եւ բարձր սղանով (inflation), եւ տնտեսական գործընթացի տեղատուութեամբ, ազատ շուկայի գաղափարախօսութիւնը վերահաստատուեցաւ պետական մտածողութեան մէջ ու դարձաւ քաղաքական օրակարգ, այս անգամ Մի-

թըն Ֆրիտմանի եւ անոր համախոհներու ձեւատրած դրամակարգաւորման (monetarist) տեսութեան տարբերակով: Նման անցում, բնականաբար, տեղի չունեցաւ մէկ օրէն միւսը: 1920ականներու վերջաւորութենէն ի վեր եւ Քէյնզեան տնտեսագիտութեան զարգացման տարիներուն, ազատ շուկայական գաղափարախօսութիւնը միշտ ալ ունեցած էր իր հետետորդները, որոնք համալսարաններու ու գիտական տարբեր հիմնարկներու մէջ շարունակած էին զարգացնել նոր տեսութիւններ: Լուտվիլ Վոն Միսըս, բայց յատկապէս անոր ուսանողն ու գործակիցը, տնտեսութեան Նոպէլեան մրցանակի ֆրիտրիխ Հայէք, ազատ շուկայի գաղափարախօսութեան պահպանման ու զարգացման զլխաւոր մտատրականները, վերակենդանացուցին՝ Ատամ Սմիթի ու յատկապէս Տէյվիտ Ռիքարտոյի աւանդութեան հետետութեամբ՝ ազատութեան յղացքի վրայ հիմնուած տնտեսական, ընկերային ու քաղաքական տեսութիւնները: Հայէքի մտածողութիւնը, մասնաւորաբար, զուտ տնտեսագիտութենէն անդին անցնելով՝ ձեւատրեց նոր-ազատականութեան քաղաքական-գաղափարական ամբողջ համակարգ մը (Hayek, 1944), մինչ Չիքսկոյի Համալսարանը վերածուեցաւ Հայէքեան ըմբռնումով ազատութեան գաղափարի տնտեսական ու քաղաքական ծրագիրներու պատրաստութեան իսկական տարրալուծարանի մը: Չիքսկոյի Համալսարանին մէջ է, որ զարգացաւ տնտեսագիտութեան monetarist մօտեցումը, որ անգամ մը եւս եկաւ յայտարարելու ինքնակարգաւորուող շուկայի գերակայութիւնը տնտեսական գործառութեան մէջ եւ պետութեան դերին չէզոքացումը:

Նոր-ազատականութեան քաղաքական ու ընկերային ծրագիրը գործնականացուեցաւ 1980ականներուն, Ռեկընեան եւ Թաչըրեան այսպէս կոչուած «պահպանողական յեղափոխութեան» միջոցաւ: «Պահպանողական յեղափոխութիւնը» ձգտեցաւ քանդել բարեխնամ պետութիւնը եւ վերցնել ազատ շուկայի տարածման դէմ ցցուող ամէն խոչընդոտ եւ տնտեսական զարգացման թափ տալ բացառաբար ֆինանսներու ազատ շրջագայումով, որ նոր ընթացք ու որակ ստացաւ շնորհիւ արհեստագիտական յեղափոխութեան ու յատկապէս համակարգիչներու զարգացումով: Այսպէս, արհեստագիտական յեղափոխութիւնն ու ֆինանսական շուկաներու համարկումը յատկանշեցին դրամատիրութեան զարգացման ներկայ-նորագոյն փուլը, որ 1990ականներուն սկսաւ ճանչցուիլ իբրեւ համաշխարհայնացում (globalization): Պաղ պատերազմի աւարտն ու համայնավար փորձին ձախողումը աշխարհաքաղաքական ամէն արգելք վերցուցին ազատ շուկայի գաղափարախօսութեան արագ տարածման ու կառուցային (structural) բնոյթ ստանալուն դէմ: Իսկ Երրորդ Աշխարհի եւ բարգաւաճման ընթացքի մէջ գտնուող երկիրներու «դէպի ներս զարգացման» փորձը, որ արդէն ծանր հոգեվարքի մէջ էր 1980ականներուն, բոլորովին լքուե-

ցալ յետ-Պաղ Պատերազմեան տասնամեակին: Լատին Ամերիկեան ու Արեւելեան Ասիոյ երկիրները, քիչ բացառութեամբ, որդեգրեցին 1989ին ծնունդ առած Ուաշինկթընի Համաձայնութեան (Washington Consensus) տասնաբանեայ պատուիրանները իրենց տնտեսական քաղաքականութեանց ճշդումին մէջ, եւ նախաձեռնեցին տնտեսութիւններու ազատականացումին ու պետական ձեռնարկութիւններու զանգրածային սեփականաշնորհումին: Նոյն հոլովոյթը, բայց այս անգամ դրամագլուխի (capital) կուտակման ամբողջ նախնական վայրագութեամբ, տեղի ունեցաւ նաեւ նախկին խորհրդային ու համայնավար երկիրներուն մէջ: Մինչեւ 1990ականներու կեսերը եւ քերես մինչեւ 1997ի ասիական տագնապը, կը թուէր, թէ ոչինչ կրնար հարցականի տակ առնել ազատ շուկայի գաղափարախօսութիւնը, որուն բացարձակ տիրապետութիւնը Ֆրանսիս Ֆուբոյամա բնորոշեց իր 1989ի հանրածանօթ «Պատմութեան արարող» փորձագրութեամբ, որ յետոյ վերածեց գիրքի (Fukuyama, 1992):

Շուտով, սակայն, երեւան ելաւ, որ դրամատիրութեան համաշխարհայնացման այս փուլն ալ զերծ չէ ներքին հակասութիւններէ: Ազատ շուկայի գաղափարախօսներուն համար, տնտեսութեան ազատականացումը ինքնաբերաբար պիտի յանգէր զարգացման, որմէ միայն օգուտ պիտի կարենային քաղել հասարակութեան բոլոր հատուածները: Տնտեսութեան ազատականացումը, ըստ իրենց, պիտի վերցնէր ամէն խոչընդոտ դրամագլուխի հոսքին առջեւէն եւ ներդրումներու շնորհիւ կարելի պիտի ըլլար վերաշխուժացնել զարգացման ծրագիրները, որոնք, իրենց կարգին, պիտի ապահովէին գործ, կենսամակարդակի բարելաւում եւ աղքատութեան չափերու նուազում: Մեքսիքոյի (1995), Արեւելեան Ասիոյ (1997), Ռուսիոյ (1998), Պրագիլի (1999), Թուրքիոյ (2001) եւ Արժանօրինի (2002) իրարայաջորդ տագնապները ցոյց տուին այլ իրականութիւն մը. դրամական միջազգային հոսքի էապէս անկայուն բնոյթ, ազատականացման ու սեփականաշնորհման հետեւանքով հարստութեան խիստ կեղրոնացում, համատարած անգործութիւն ու կառուցային աղքատութիւն:² Եւ քանի որ պետական ու ընկերային համակարգի ամէն աշխատակարգ քանդուած էր արդէն, ընկերային-տնտեսական այս նորագոյն տագնապներուն դէմ հասարակութիւնը

2. Համաձայն Մ.Ա.Կ.ի Առեւտրի ու Բարգաւաճման Համաժողովի (United Nations Conference on Trade and Development - UNCTD), աղքատութեան ամենածայրայեղ դրսեւորումները երեւան կ'ելլեն նուազ զարգացած երկիրներու մէջ (49 երկիրներ), ուր 1995-1999 թուականներուն բնակչութեան 81 տոկոսը օրական երկու ամերիկեան տոլարէն պակաս եկամուտով կը վերապրի (Gustavo Capdevilla. *Development: Extreme Poverty Rises in Least Developed Countries*. In *Terra Viva*, Vol. 4, No. 116, June 18, 2002.

մնացած էր անպաշտպան: Առաել՝ երեւան ելաւ, որ բարգաւաճ երկիրներու մէջ ազատ շուկայի գաղափարախօսութիւնը խորքին մէջ չէր քանդած բարեխնամ պետութիւնը: Հակառակ բարեխնամ պետութեան դէմ պահպանողական զօրախումբի ծաւալած հետետողական յարձակումներուն, ընկերային պաշտպանութեան գրեթէ բոլոր ձեռքբերումները, ամրագրուած օրէնքով, մնացած էին ի զօրու, առնուազն Եւրոպայի մէջ, նոյնիսկ եթէ յառաջխաղացք չէին արձանագրած (Clayton and Pontusson, 1998): Աւելին, 2002 տարուան ընթացքին Մ. Նահանգներու մէջ բացայայտուող գայթակղութիւնները - Enron, WorldCom - պետութեան եւ մեծ գործարարութեան միջեւ կատարուող վտանգաւոր միաձուլման փաստերը ցոյց կու տան: Այսինքն՝ այն, ինչ որ կարգ մը վերլուծողներ բնութագրած են որպէս համաշխարհայնացման ամենէն աչքառու երեւոյթը՝ «պետութեան նահանջ»ը - Retreat of the State - (Strange, 1999) տեղի ունեցած է մասնատրաբար նախկին խորհրդային տարածաշրջանի ու բարգաւաճման ընթացքի մէջ գտնուող երկիրներու պարագային: Պետական համակարգն ու պետութեան դերակատարութիւնը, ընկերային-տնտեսական հոլովոյթի ձեւաւորման մէջ, կը մնան կանգուն՝ բարգաւաճ երկիրներու պարագային (Weiss, 1998): Տակաւի՛ն, մասնատրաբար սքանտիմաւեան երկիրներուն մէջ, ձախակողմեան քաղաքական ուժերու եւ աշխատատրական միութիւններու զօրաւոր կապերուն շնորհիւ, կարելի եղած է յաջողութեամբ չէզոքացնել դրամատիրութեան համաշխարհայնացման հոլովոյթին ծնունդ տուած անհաւասարութիւնները (Garrett, 1998):

Ի դէպ, համաշխարհայնացման հոլովոյթին շուրջ զարգացած աւելի քան տասնամեայ քանավէճը այսօր առնուազն յանգած է այն եզրակացութեան, որ առետրական փոխանակման քանակի տեսակետէ համաշխարհայնացումը պարզապէս վերահաստատած է 19րդ դարու աւարտին ու 20րդի սկզբնաւորութեան առկայ առետրական փոխանակումի քանակը: Ինչ որ փոխուած է, սակայն, ֆինանսական գործառնութեանց բնոյթը, քանակն ու աննախընթաց արագութիւնն են: Ֆինանսական գործառնութեան այս համաշխարհային ու վերահսկողութենէ դուրս բնոյթն է, նաեւ, որ յետ-Պաղ Պատերազմեան տասնամեակին տնտեսութեան ազատականացման ու սեփականաշնորհման հոլովոյթէն շահող հատուածներուն առիթ տուաւ վերածուելու բառին ամբողջական իմաստով դրամատիրական համաշխարհային դասակարգի մը: Արդարեւ, ի տարբերութիւն 19րդ դարու դրամատիրութեան ճարտարարուեստականացման փուլին, համաշխարհայնացման համակարգի պայմաններուն մէջ արագ հարստացում կարելի է իրականացնել յատկապէս - եթէ ոչ միայն - ֆինանսական գործառնութեանց միջոցաւ եւ ոչ թէ արտադրական համակարգ ստեղծելու հետամուտ դրամագլուխային ներդրումներով: Հետեւաբար, տնտեսութեանց յաճախ

վերահսկողութենէ դուրս ազատականացման ու սեփականաշնորհման հոլովոյթներէն օգտուելով դրամագլուխի տէր դարձած հատուածը շատ անգամ կոռուպցիայի միջոցաւ իր ձեռք բերածը ներդրած է «Casino Capitalism»-ին մէջ (Strange, 1998): Այս ընթացքը արագացաւ մասնաւորաբար 1987էն յետոյ, երբ դրամատիրութիւնը, Փիեռ Թրիսթամի բնութագրութեամբ, հիմնուեցաւ հաւատքի վրայ: Այսպէս, 1987 Հոկտեմբերի Ուալ Սթրիթի սակարանային անկումէն յետոյ, հարստութեան կերտումը իրականացաւ սակարանային արժեթուղթերը փոխանակման ապրանքի վերածելով՝ աւելի վերացական քան իրական տաքքամ (dotcom) ընկերութիւններու «պղպջակ»ի ստեղծումով (Tristram, 2002): Ֆինանսական դրամատիրութեան այս ձեւաւորման մէջ Մարտին Բելլի դասակարգային նոր բաժանում մը կը տեսնէ. Ֆինանսական ձեռնարկութեանց ղեկավարները - հանրածանօթ Սի.Ի.Օ.ները (CEO) - եւ արժեթուղթերու տէրերը միասնաբար յաջողեցան նուազոյնի իջեցնել դրամագլուխի ազատ շրջագայման կարգաւորումները, որուն հետեւանքով ալ սակարանային գիները բարձրացան (Mokhiber and Weissman, 2002): Դրամի այդ հոսքը, միւս կողմէ, կենսական էր մասնաւորաբար Միացեալ Նահանգներու տնտեսութեան զարգացման համար 1990ականներուն, ինչ որ, ըստ տնտեսագէտ Alain Freemanի, շուկաներու ազատականացման հիմնական պաշտօնն էր (Freeman, 2002): Չարմանալի չէ, հետեւաբար, որ երբ յետ-Պաղ Պատերազմեան տասնամեակի արարտին ֆինանսական շուկաներու տագնապը սկսաւ դրսեւորուիլ եւ մտահոգել տնտեսագէտները,³ Ա.Մ.Ն.ի կառավարութեան ճնշումները բազմացան՝ ֆինանսական միջազգային հաստատութիւնները իրենց քաղաքականութեան կարգին լծելու համար:

Ինչ որ փաստօրէն 1970ականներէն ի վեր տեղի կ'ունենայ համաշխարհային մակարդակով՝ 19րդ դարու ազատ շուկայի գաղափարախօսութեան տարածման նորագոյն հոլովոյթն է: Եւ ինչպէս որ 19րդ դարուն տեղի ունեցած այդ մեծ փոփոխութիւնը, առաջինը՝ դրամատիրութեան զարգացման հանգրուանին, քանդեց մարդկային դարաւոր հասարակարգը եւ անխուսափելիօրէն ծնունդ տուաւ ընկերային հակազդեցութեան, անցնող քսանամեակին սկսած ու թափ առած համաշխարհայնացումը քանդեց պետական դերակատարութեամբ գործող տնտեսական իրաւակարգը, որ ծնունդ առած ու զարգացած էր Երկրորդ Համաշխարհային Պատերազմէն յետոյ: Սպասելի է, ուրեմն, ընկերային ինչ որ հակազդեցութիւն՝ իբրեւ ինքնապաշտպանութեան արտայայտութիւն:

3. *Capitalism and its troubles: A survey of international finances. The Economist*, May 18th, 2002.

Դ.- Հասարակութեան Ինքնապաշտպանութիւնը՝ Տարերային Հակազդեցութենէն դէպի Երկրորդ Մեծ Փոխակերպման Շարժում

Ազատ շուկայի համաշխարհայնացման դէմ ընկերային հակազդեցութիւնը իր սկզբնական փուլին ունեցաւ տարերային բնոյթ: Անոր ամենէն առաջին արտայայտութիւնը, խիստ առընչակից նոյնիմքն համաշխարհայնացման հոլովոյթին, համաշխարհային ապօրինի տնտեսութեան աշխուժացումն էր՝ սկսելով թմրեցուցիչներէն եւ հասնելով մինչեւ սեւ շուկայի ու անդրազգային կազմակերպուած յանցագործութեան ամէն տեսակի արտայայտութիւններու (Friman and Andreas, 1999): Տարերային բնոյթի այլ հակազդեցութիւն մըն էր նաեւ Մեքսիքոյի մէջ Չափաթիսթա (Zapatista) շարժումը, որ, սակայն, սահմանափակուած մնաց Չիափաս նահանգի յատուկ պայմաններուն մէջ: 1990ականներու աւարտին, նոյնիսկ շատ տեղական կամ մասնակի բնոյթ ունեցող ընկերային շարժումները, ինչպէս օրինակի համար Հողագուրկներու շարժումը (Sem Terra) Պրագիլի մէջ կամ նոյնիմքն Չափաթիսթա շարժումը, շնորհիւ հաղորդակցական միջոցներու արհեստագիտութեան ընձեռած միջոցներուն, սկսան կազմակերպուիլ համաշխարհային ցանցի մը ընդմէջէն: Այդ ցանցին շուտով սկսան մաս կազմել հանրաժանօթ մտաւորականներ (որոնք արդէն անդրադարձած էին համաշխարհայնացման ժխտական անդրադարձներուն դէմ հասարակական հակազդեցութեանց), ինչպէս նաեւ՝ դասական քաղաքական կուսակցութիւններէ բխող կամ անոնց զօրակցութիւնը վայելող տնտեսական որոշակի բարեկարգումներու առաջարկներ դրած շրջանակներ: Այս վերջիններու կարգին պէտք է նշել մասնաւորաբար ֆրանսական «Լը Մոնո Տիփլոմաթիք» պարբերաթերթի նախաձեռնութեամբ ծնունդ առած «Ֆինանսական միջոցառումներու հարկի ու քաղաքացիներու օժանդակութեան համար ընկերակցութիւն» (ATTAC) միջազգային շարժումը, որ կը փորձէ վերակենդանացնել 1972ի Նոպլէեան մրցանակակիր, տնտեսագէտ Ճեյմս Թոպինի (James Tobin) մէկ առաջարկը՝ ֆինանսական փոխանակումներուն վրայ 0,5%ի տուրք դնելու վերաբերեալ:

Առանձին պէտք է վեր առնել նաեւ 1994էն սկսեալ ամերիկեան ամբողջ ցամաքամասի տարածքին ծաւալած անդրազգային ընկերային շարժումներու նախընթացը՝ այս համաշխարհային ցանցի կազմաւորման հեռանկարով: 1994ին, Միացեալ Նահանգներու Միամի քաղաքին մէջ տեղի ունեցաւ ամերիկեան ցամաքամասի բոլոր պետութիւններուն (ի բացառեալ Քուպայի) մասնակցութեամբ համագումար մը, ծանօթ՝ Ամերիկաներու Գագաթաժողով (Summit of Americas) անունով, որուն ընթացքին պաշտօնապէս որդեգրուեցաւ 2005 թուականին

Ալասքայեն մինչև Թիեռա տէլ Ֆուելո ազատ առևտուրի տարածաշրջան մը (AFTA) ստեղծելու ծրագիրը: Իր բնոյթով էապէս նոր-ազատական եւ ազատ շուկայի գաղափարախօսութիւնը վերահաստատող այս ծրագիրը անմիջապէս առաջացուց ընկերային հակազդեցութիւն: Աշխատաւորական սենտիքաներէն մինչև մարդկային իրաւանց պաշտպան կազմակերպութիւններ, բնապահպանման հետամուտ շարժումներ, բնիկներու մշակոյթի պաշտպանութեան խումբեր եւայլն, սկսան քննադատական տեսանկիւնէ վերլուծել նման ծրագրի մը հեռանկարային հետեւանքները: 1994ի Ամերիկաներու Գազաթաժողովին յաջորդող բոլոր համագումարներուն, անդրազգային ընկերային շարժումներու այս ցանցը կրցաւ օրակարգի վրայ դնել ազատ շուկայական համակարգի նախաձեռնողներու կողմէ բոլորովին անտեսուած հարցեր: Աշխարհայեացքի, շահերու ու գործելաձեւի մեծ տարբերութիւններ կային այդ ցանցին մասնակից կազմակերպութիւններուն միջեւ: Անոնցմէ ոմանք կը գերադասէին գազաթաժողովի մասնակից պետութեանց հետ աշխատիլ եւ բարեփոխել բացառաբար տնտեսական օրակարգը: Ուրիշներ կը նախընտրէին դուրս մնալ եւ բողոքի ելոյթներու միջոցաւ ճնշում բանեցնել: Իր ամբողջութեան մէջ, սակայն, անդրազգային ընկերային այս շարժումը, կազմակերպուած, այսինքն ոչ-տարերային, հակազդեցութիւնն էր ամերիկեան ցամաքամասին վրայ ազատ շուկայի տարածման ու ամրագրման նորագոյն նախաձեռնութեան (Korzeniewicz and Smith, 2001):

Նոյն տրամաբանութեամբ է, որ աւելի համաշխարհային մասըշտարով կազմակերպուեցաւ ընկերային շարժումներու այն ցանցը, որ այսօր կը բնորոշէ դրամատիրութեան համաշխարհայնացման նորագոյն փուլին մէջ հասարակութեան հակազդեցութիւնը ընդդէմ ազատ շուկայի քանդիչ տարածումին: Կարգ մը վերլուծողներու համաձայն, արդէն ականատես կ'ըլլանք պատմական երկրորդ մեծ փոխակերպման մը՝ «գոյգ շարժում»ի տեսութեան հետեւողութեամբ: Արդարեւ, 1999էն ի վեր Սիաթլի մէջ միջազգային ֆինանսական կազմակերպութիւններու տարբեր համագումարներուն ու գազաթաժողովներուն առիթով տեղի ունեցած բողոքի ելոյթները, որոնց իրենց մասնակցութիւնը բերին զանազան երկիրներէ հաւաքուած մարտունակ գործիչներ (activist), այլեւ տարերային բնոյթ չունէին: Եւ եթէ կայ իրադարձութիւն մը, որ սկզբնակէտը կրնայ ըլլալ պատմական նոր պահուան մը համամարդկային տարողութեամբ, այն ալ 2002ի սկզբնաւորութեան, պրագիլական Փորթօ Ալեկրէ (Porto Alegre) քաղաքի մէջ տեղի ունեցած Համաշխարհային Հասարակական Ֆորումի (World Social Forum) առաջին մեծ հաւաքն է, համագոր, ըստ կարգ մը տեսաբաններու, նոր Պանտունկի մը - հետեւողութեամբ 1955ին տեղի ունեցած Երրորդ Աշխարհի երկիրներու համաժողովին (Hardt, 2002):

Իրականացած ճիշդ այն օրերուն, երբ Նիւ Եորքի մէջ, ապահովութեան ամենախիստ միջոցառումներով, տեղի կ'ունենար մինչ այդ Տաւոսի մէջ գումարուած Համաշխարհային Տնտեսական Ֆորումը (World Economic Forum) - ամենացայտուն եւ դասական հաւաքը ազատ շուկայական գաղափարախօսութեան -, Համաշխարհային Հասարակական Ֆորումը իր բնոյթով, օրակարգով, կազմակերպութեամբ եւ արտայայտութեան ոճով բոլորովին հակապատկերն է Համաշխարհային Տնտեսական Ֆորումին: Առաջին հերթին՝ անոր մասնակիցներն ու դերակատարները չունին կազմակերպական միատարրութիւն, ինչ որ կը բնորոշէ Էապէս գերիշխան պետութիւնները: Այս չկայ հասարակական ինքնութիւն մը, որու ընդմիջէն իրաքանչիւր կազմակերպութիւն ինքզինք տեսնէ: Ընդհակառակն՝ ինքնութեանց բազմազանութիւնը բացարձակ կերպով կը յարգուի, իրողութիւն մը՝ որ նաեւ ցուցանիչ է ամենալայն ժողովրդավարութեան առկայութեան: Չկայ նաեւ իշխանակարգային առաջնահերթութեան խնդիր, որ պետութեանց պարագային ինքնաբերաբար կը դրուի՝ ուժի ու տնտեսական զարգացման մակարդակի տարբերութիւններու հետեւանքով: Չկայ, վերջապէս, մէկ ու միացեալ օրակարգ, որուն առընչակից խնդիրներու լուծման հետամուտ ըլլան բոլորը: Աւելին. դրամատիրութեան համաշխարհայնացման դէմ բողոքի այս շարժման մասնակիցներուն կը բաժնէ քաղաքական հիմնական խնդիր մը՝ ի դէմս ազգային գերիշխանութեան հարցին: Հիմնականօրէն կան անոնք, որոնց համար համաշխարհային ցանցին մաս կազմելը ազգ-պետութեան վերալիցքաւորման կը ծառայէ: Ըստ անոնց միայն ազգ-պետութեան կառոյցն է, որ ազատ շուկայի ներխուժման դէմ հասարակութեան կրնայ տրամադրել պաշտպանւածութեան անհրաժեշտ աշխատակարգը: Կան նաեւ անոնք, որոնց համար դրամատիրական համաշխարհայնացման պետք է հակադրել այլ բնոյթի համաշխարհայնացում մը, որ գերազանցէ ազգ պետութեան պատմական կառոյցը:

Փորթօ Ալեկրէյի մէջ ամենէն աւելի ազգային գերիշխանութիւններու ամրապնդման ի խնդիր պայքարող ընկերային շարժումներու ձայնը լսուեցաւ՝ թերեւս այն պատճառով, որ անոնց պայքարի աշխատանքային ծրագիրը շատ աւելի որոշակի օրակարգ ունի: Պրագիլիոյ Աշխատատրական Կուսակցութիւնը եւ ֆրանսացի ընկերավարական դեկավար Ժան Փիեռ Շելվենըմանի մօտիկ ATTACի պատասխանատուները ամենահանրաժանօք շրջանակներն են, որոնք կողմնակից են ազգային գերիշխանութեանց հզօրացման՝ ի խնդիր միջազգային համագործակցութեան ստեղծումին: Ոչ-ազգային լուծումներու հետամուտ փոքրամասնութիւնը կը բաղկանայ յատկապէս Seattleէն մինչեւ Genoa բողոքներուն մասնակից մարտունակ տարրերէ, արժանքինեան տնտեսական տագնապին ընթացքին թաղային ինքնակառավարման

ձգտող կազմակերպությունները եւ բոլոր անոնցմէ, որոնց համար ցանցի մը հորիզոնական յարաբերություններու ու համագործակցութեան բնոյթը կը հակադրուի ազգային պետութեան ենթադրած աւելի ուղղահայեաց կազմակերպումին: Համաշխարհային մասշտաբով արմատական ժողովրդավարութիւն մը հաստատելու հեռանկարն է անոնց պայքարին նպատակակէտը: Հակառակ իր ներքին բազմազանութեան եւ տեսակէտներու հակադրութեան՝ Համաշխարհային Հասարակական Ֆորումը պառակտումի կամ ներքին առճակատման վտանգին ենթակայ չէ: Անկարելի է նման միասնականութիւն մը ընկալել ցանցի ընկերային հասկացողութիւններէն դուրս: Փաստօրէն, գործ ունինք Վեպերեան իմաստով բանականօրէն կազմակերպուած դիւանակալական մասնագիտացուած կառոյցէ մը տարբեր իրականութեան հետ, որ կ'իմաստաւորուի յատկապէս որպէս դրամատիրութեան համաշխարհայնացման հակազդեցութիւն եւ ազատ շուկայի տարածման սպառնալիքին դէմ ընկերային պաշտպանութիւն, եւ որուն հաւաքական գործի - collective action - տրամաբանութիւնը տարբեր է պետական համակարգի բնորոշ հաւաքական գործի տրամաբանութենէն:

Եզրակացութիւն. Ընկերային Պայքարի Զոյգ Մակարդակները

Համաշխարհայնացման կառոյցն է, որ միջազգային յարաբերություններու յետ-Պաղ Պատերազմեան համակարգին մէջ գործելու նոր առիթներ ստեղծած է ոչ-պետական դերակատարներու համար: Արդարեւ, համաշխարհայնացման արդիւնքով պետական համակարգն ու արտադրական-ֆինանսական համակարգը, որոնք 19րդ դարու ճարտարարուեստական յեղափոխութեան պայմաններուն մէջ միաձուլուած էին, այսօր իրարմէ կը հեռանան՝ ստեղծելով ներքին հակասութեամբ բնորոշող իրավիճակ մը. մէկ կողմէ շուկան հետզհետէ աւելի կը համարկուի, իսկ միւս կողմէ պետական միաւորները չեն յաջողի հասարակութեան պահանջներուն գոհացում տուող պատասխաններ գտնել: Զաղաքական հաւաքական գործին բնոյթը միջազգային համակարգին մէջ, հետեւաբար, աւելի բազմատեսակ է ու բազմամակարդակ՝ քան զուտ պետական տրամաբանութեամբ առնուած որոշումներն ու անոնց գործնականացումը: Զանի որ 19րդ դարուն պետական ու արտադրական-ֆինանսական համակարգերը միաձուլուած էին միջազգային համակարգի պայմաններուն մէջ, առաջին Մեծ Փոխակերպման հետեւանքը, ինչպէս Փոլանյի կը բացատրէ, եղաւ ֆաշիզմը, որ, իր կարգին, յանգեցաւ համաշխարհային զոյգ պատերազմներու աղետին: Համաշխարհայնացման պայմաններուն մէջ ընկերային

շարժումներու հակազդեցութիւնը, այսօր, քիչ հաւանականութիւն ունի ֆաշական համակարգի ելքը որպէս լուծում տեսնելու: Այս նկատողութիւնը չի ժխտեր հաւանականութիւնը ամբողջատիրական կամ կիսամբողջատիրական պոռթկումներու, որոնք եթէ այսօր մասնատրաբար կը դիտուին իսլամական ծայրայեղականութեան ընդմէջէն, կրնան եւ, ոչ այնքան զարմանալիօրէն, տեղի ունենալ մասնատրաբար բարգաւաճ հասարակութեանց մէջ, ինչպիսիս են, օրինակի համար, Եւրոպայի մէջ ծայրայեղ աջի ընտրական պարբերական յաջողութիւնները հակազդեցատիրական ընտրաբշարի խորքին վրայ: Համաշխարհային Հասարակական Ֆորումի համաշխարհային ցանցը իր գաղափարախօսական բնոյթով, լայն ու զրեթէ արմատական ժողովրդավարութեան կիրառմամբ, ինչպէս նաեւ համաշխարհային համագործակցութեան անհրաժեշտութեան բերումով, կը բացառէ ազատ շուկայի հակադրուած ֆաշական տարբերակը որպէս լուծում: Իրականութեան մէջ, ինչպէս պատմական-ընկերային ամէն հոլովոյթ, այսօրուայ համաշխարհային ընկերային շարժումներու գործընթացին եզրայանգումը շատ դժուար է - չըսելու համար անկարելի - նախատեսել: Այդուհանդերձ, ընկերային շարժումներու համաշխարհային ցանցին քաղաքական գործը իւրաքանչիւր կազմակերպութեան համար կ'ուրուագծէ պայքարի զոյգ մակարդակ՝ տեղական ու համաշխարհային, որուն հարազատ արտայայտութիւնն է՝ «մտածէ՛ համաշխարհային մակարդակով, գործէ՛ տեղական մակարդակով» նշանաբանը (think global, act local):

Երկար ժամանակի վրայ երկարաձգուող այս պայքարը, իր կարգին, օրակարգի վերածած է քաղաքական մոր ծրագիր մը՝ զուգահեռ երկու ուղղութեամբ. ազգային-պետական համակարգէն ներս, ժողովրդավարութեան խորացմամբ իշխանութեան տարբեր օրգաններու բարեկարգում՝ ի խնդիր ընկերային պաշտպանութեան աշխատակարգերու վերականգնման, եւ համաշխարհային մակարդակով բարեխնամական համաշխարհային համակարգի մը առաջացում՝ տնտեսական իրաւակարգի համապատասխան փոփոխութիւններով: Կարելոք է ընդգծել, որ քաղաքական գործի այս զոյգ մակարդակներն ու ծրագրային նպատակները իրարմէ անջատ հետապնդելու կամ մէկուն առաջնահերթութիւն տալու տրամաբանութիւնը խորթ է ընկերային շարժումներու ցանցային աշխատելաճին: Համաշխարհայնացման պայմաններուն մէջ, ոչ մէկ համաշխարհային իրաւակարգ կրնայ փոխուիլ, եթէ ընկերային պայքարը զուտ տեղական կամ ազգային բնոյթ ունենայ: Ընդհակառակն՝ ամէն տեղական յաջողութիւն, եթէ անջատուի աւելի երկարաշունչ պայքարէն, շուտով կը չէզոքացուի համաշխարհայնացման ուժերուն կողմէ: Նմանապէս, քանի որ համաշխարհայնացումը ինքնին նաեւ արդիւնք է պետական որոշ քաղաքակա-

նութեան, պետական համակարգի բարեփոխումն ու հզօրացումը անշրջանցելի են՝ նոր կայսերական ձգտումներու դիմակալման համար:

Հետեւաբար, որեւէ ընկերային շարժումի քաղաքական գործի յաջողութիւնը պայմանաւորուած է պայքարի զոյգ մակարդակներու համադրման ռազմավարութեան կիրարկումով:

Օգտագործուած Աղբիւրներ

1. Karl Polanyi. *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time*. Boston: Beacon Press, 2001.
2. John Gerard Ruggie. *International Regimes, Transactions, and Change: Embedded Liberalism in the Postwar Economic Order*. In *International Organization*, Volume 36, Issue 2, *International Regimes* (Spring, 1982).
3. Friedrich Hayek. *The Road to Serfdom*. Chicago: University of Chicago Press, 1944.
4. Francis Fukuyama. *The End of History and the Last Man*. New York: Free Press, 1992.
5. Richard Clayton and Jonas Pontusson. *Welfare-State Retrenchment Revisited: Entitlement Cuts, Public Sector Restructuring, and Inegalitarian Trends in Advanced Capitalist Societies*. In *World Politics* 51.1 (1998).
6. Susan Strange. *Mad Money*. The University of Michigan Press, 1998.
7. Susan Strange. *The Retreat of the State*. New York: Cambridge University Press, 1999.
8. Linda Weiss. *The Myth of the Powerless State*. Ithaca, New York: Cornell University Press, 1998.
9. Geoffrey Garrett. *Partisan Politics in the Global Economy*. New York: Cambridge University Press, 1998.
10. Pierre Tristam. *Faith-based Capitalism's Plunge into the Market Abyss*. In *Counterpunch*, July 16, 2002.
11. Alan Freeman. «En los años 90, todo el mundo le presto dinero a EE.UU.» («90ական թուականներուն, ամէն մարդ դրամ փոխ տուաւ Միացեալ Նահանգներուն») Հարցազրոյց լոյս տեսած արժանթիմեան Գլարին (Clarín) օրաթերթի 5 Մայիս 2002ի համարին մէջ:
12. Russell Mokhiber and Robert Weissman. *Corporate Crime*. In *Counterpunch*, August 9, 2002.
13. H. Richard Friman and Peter Andreas (eds.). *The Illicit Global Economy and State Power*. Lanham, Maryland> Rowman and Littlefield Publishers, Inc., 1999.
14. Roberto Patricio Korzeniewicz and William C. Smith. *Transnational Civil Society Networks and the Politics of Summitry and Free Trade in Latin America*. North-South Center Agenda Paper, September 2001.
15. Michael Hardt. *Today's Bandung?* In *New Left Review*, 14, March-April 2002.

ԱՂՔԱՏՈՒԹԵԱՆ ՅԱՂԹԱՀԱՐՄԱՆ ՌԱԶՄԱՎԱՐԱԿԱՆ ԾՐԱԳՐԻ (Ա.Յ.Ռ.Ծ.) ՇԻՄԱԿԱՆ ԹԻՐԱԽՆԵՐԸ¹

Աստղիկ Միրզախանեան*

20րդ դարի 80ական թուականների կեսերից սկսուեց Խորհրդային Միության փլուզումը: Այն իր տրամաբանական ասարտին հասաւ 1991 թուականին՝ նախկին միութենական հանրապետութիւնների անկախացմամբ: Անկախացած Հայաստանն սկզբից եւեթ ընկաւ շափազանց ծանր վիճակի մեջ: Խ.Ս.Հ.Մ.ի փլուզմամբ ու համակարգային փոփոխութիւններով պայմանաւորուած հիմնախնդիրներից գատ, որոնք առկայ էին նաեւ միւս նորանկախ պետութիւններում, Հայաստանի կառավարութիւնը հարկադրուած էր լուծումներ գտնել այնպիսի գեր-ծանր հարցերի համար, ինչպիսիք էին 1988թ. Սպիտակի ատերիչ երկրաշարժի հետեւանքների յաղթահարումը, Արցախեան զինուած հակամարտութեան կարգաւորումը, հարիւր հազարաւոր փախստականների պատսպարումը եւ այլն: Վիճակն էլ ատելի էր բարդանում հանրապետութեան շրջափակման, նախկին տնտեսական կապերի հիմնայատակ խզման, բազմաթիւ արդիւնաբերական ձեռնարկութիւնների գործունէութեան դադարեցման, կազմալուծման եւ այլ կործանարար գործոնների ազդեցութեամբ:

Նշուած եւ այլ անցանկալի զարգացումների իրական հետեւանքը եղաւ այն, որ 90ական թուականների սկզբներից Հայաստանի Հանրապետութիւնը թեւակոխեց տնտեսական ու ընկերային խորը ճգնաժամի ժամանակաշրջան, որի ամենատհաճ դրսեւորումը՝ **բնակչութեան զանգրւածային աղքատացումն էր:**

Բնակչութեան իրական եկամուտների եւ, հետեւաբար, կենսամակարդակի շեշտակի անկումն անմիջականօրէն կապուած էր արտադրութեան ծաւալների կտրուկ նուազման, կենսականօրէն անհրաժեշտ

1) Թեզը պատրաստուել է «Աղքատութեան զնահատման եւ վերլուծութեան» Ա.Յ.Ռ.Ծ. փորձագիտական խմբի միւթերի եւ մշակումների հիման վրայ:

*) Հեղինակը *յնպիսիք է, Տնտեսական Գիտութիւններու քեկնածու:*

ապրանքների համար տրուող հովանաորչության (սուբսիդիաների) վերացման ու գների ազատականացման, ընկերային նպատակներով իրականացուող ծախսերի աննախադեպ կրճատման եւ սղաճի խիստ բարձր կշռոյթների հետ:

Այսպիսի պայմաններում ձեռնարկուած տնտեսական վերափոխումների գործընթացները եւ յատկապէս բաժնեթղթային (վաուչերային) սեփականաշնորհումը ոչ միայն չունեցան անհրաժեշտ հասարակական արդիւնաւետութիւն, այլեւ միջնաժամկէտ հեռանկարում աւելի ուժեղացրին բնակչութեան մեծ մասի կենսամակարդակի անկումը: Առաջին տարիներին անկումն այնքան խորն էր, որ մինչեւ 1990ական թուականների կէսերը բնակչութեան մի զգալի հատուածի ֆիզիկական գոյատեւման խնդիրը շարունակում էր մնալ օրախնդրային:

Ըստ էութեան ցնցումային բուժման (շոկային թերապիայի) տարբերակով իրականացուած շոկայամէտ վերափոխումները բացասական ազդեցութիւն ունեցան նաեւ հասարակութեան նոր ընկերային կառուցուածքի ձեւաւորման ու հասարակական համագործակցութեան գործընթացների վրայ: Աղքատութեան աւելացումը միաժամանակ ուղեկցուեց անհաւասարութեան մեծացմամբ՝ **ուժեղացնելով հասարակական շերտաւորումը ընդհուպ մինչեւ գեր-բեւեռացման մակարդակը:** Բնակչոյթյան շերտաւորման ուժեղացման գործընթացը յատկապէս ցաւալի հետեւանքներ է ունենում հէնց կենսամակարդակի ընդհանուր անկման ու զանգուածային աղքատացման զուգորդութեան պայմաններում. այն գուժում է հասարակութեան մէջ բարոյական ճգնաժամի առաջացման ընկերային-տնտեսական նախադրեալների ի յայտ գալու մասին: Հայաստանում այդօրինակ ճգնաժամի իւրայատուկ դրսեւորումներից է **լայն չափեր ընդունած արտագաղթի երեւոյթը:** Միւս դրսեւորումը **հասարակութեան ուժերը ջլատող կոռուպցիան է:**

1990ականների կէսերից սկսած ընկերային-տնտեսական իրավիճակը Հայաստանում որոշակիօրէն կայունանում է: Սակայն, հասարակութեան բարոյական ճգնաժամը թէեւ աւելի չի խորացել, բայց չի էլ թուլացել: Թերեւս փոխուել են դրա դրսեւորման ձեւերը: **Անցած 6-7 տարիների ընթացքում ձեռք բերուած տնտեսական աճը դեռ չի բերել աղքատութեան մակարդակի էական նուազեցման:** Նման պայմաններում, աւելի քան երբեւէ, ակնյայտ է դարձել, որ ստեղծուած անմխիթար իրավիճակից դուրս գալու զլխաւոր ուղին կայուն ընկերային-տնտեսական զարգացումն է՝ վերաբաշխման խիստ նպատակաւորղուած աշխատակարգերի կիրառմամբ:

Այսինքն, **Ա.Յ.Ռ.Ծ.ի գեր-խնդիրն է բարձր տնտեսական աճն ուղեկցել բնակչութեան եկամուտների անհամամասնական բաշխմամբ՝ յօգուտ հասարակութեան աղքատ խաւերի:** Մա է հասարակական շերտաւորման թուլացման, զանգուածային աղքատութեան յաղթահար-

ման եւ հանրային բարեկեցութեան բարձրացման գրաւականը անցման ներկայիս փուլում, որի ձեռքբերման համար անհրաժեշտ է կենտրոնացնել երկրի ողջ ներուժը: Հայաստանի աղքատութեան առանձնայատկութիւնների վերլուծութիւնը թոյլ է տալիս առաջիկայ տարիների համար որոշել Ա.Յ.Ռ.Ծ. հիմնական թիրախներն ու նշանակելները, որոնք առանձնացուել են ըստ հետեւեալ տրամաբանութեան.

1. Աղքատութեան աշխարհագրական եւ տարածաշրջանային առանձնայատկութիւնների վերլուծութեան եզրայանգումներից բխող թիրախներ (targets):

□ **Աղէտի գոտի** - Ա.Յ.Ռ.Ծ.ի ենթատեքստում մշակուող քաղաքականութիւնների եւ ծրագրերի հիմնական ուղղութիւնը պէտք է լինի **աղէտի գոտու յատկապէս քաղաքները**՝ ինչպէս Գիւմրին եւ Վանաձորը (որպէս հանրապետութեան երկրորդ եւ երրորդ քաղաքները), այնպէս էլ միջին ու փոքր այլ քաղաքները՝ Սպիտակ, Արթիկ, Մարալիկ, Ստեփանաւան եւ այլն: Բնակարանային շինարարութիւնը, ժամանակաւոր կացարանների - **«դոմիկների»** - իսպառ վերացումը, բնակչութեան ըզբաղուածութեան խնդիրների համալիր լուծումը, ընկերային եւ տնտեսական ենթակառուցուածքների վերականգնումը նշուած քաղաքներում պէտք է դառնան Ա.Յ.Ռ.Ծ.ի հիմնական թիրախները: **Առաջիկայ երեք տարիների ընթացքում ԱՂԷՏԻ ԳՕՏԲ հասկացութիւնը պէտք է այլեւս վերանայ ժողովրդի բառապաշարից**, թողնելով անցեալում երկրի աղքատութեան այս իւրայատկութիւնը:

□ **Սահմանամերձ գոտի** - Երկրի սահմանների ամրապնդման եւ ազգային անվտանգութեան տեսանկիւնից չափազանց կարեւորում է սահմանամերձ գոտու եւ **յատկապէս սահմանամերձ գիւղերի** ընտրութիւնը որպէս Ա.Յ.Ռ.Ծ.ի եւս մէկ տարածաշրջանային թիրախ: Այս գիւղերի հողերի ականազերծումն ու գիւղատնտեսական նպատակների համար օգտագործումը, համայնքային զարգացման ծրագրերի իրականացումը, յետ-բախումային վերականգնողական աշխատանքների, այդ թում նաեւ հոգեբանական իրականացումը, պետական աջակցութեան եւ հովանավորութեան յատուկ ծրագրերի մշակումը պէտք է դրուեն Ա.Յ.Ռ.Ծ.ի ուշադրութեան կենտրոնում:

□ **Միջին եւ փոքր քաղաքներ** - Այս քաղաքների՝ որպէս Ա.Յ.Ռ.Ծ.ի աշխարհագրական գերակայութիւն, ընտրութիւնը բխում է ոչ միայն այստեղի բնակիչների աղքատութեան առաել բարձր մակարդակից: Շատ կարեւոր է նաեւ մարզերում զարգացնել փոքր «քաղաք-մոլորակները», որպէսզի նրանց շուրջ՝ ինչպէս «արբանեակներ», հաւաքուեն մօտակայ գիւղերն ու ւսանները: Քաղաքների ընկերային-տնտեսական զարգացման ծրագրերի ինտենսիվ իրականացումը կը խթանի նաեւ գիւղական բնակչութեան այլընտրանքային կամ եղանակային (սե-

զոնային) զբաղուածութիւնը, որը յոյժ հրատապ խնդիր է հանրապետութեան համար: Այս բնակավայրերում յատկապէս կարեւորում է միջին եւ փոքր գործարարութեան (քիզմեսի) զարգացման պետական հովանավորչութիւնը, որի միջոցով հնարատրութիւն կ'ընձեռուի լուծել քաղաքաբնականների հիմնական զբաղուածութեան, իսկ գիտաբնականների այլընտրանքային եւ եղանակային զբաղուածութեան խնդիրները:

2. Աղքատութեան ընկերային-տնտեսական առանձնայատկութիւնների վերլուծութեան եզրայանգումներից բխող թիրախներ:

☐ **Եկամուտների անհաւասարութեան մեղմում** - Եկամուտների անհաւասարութեան 'Ջինի գործակցով' Հայաստանը գրաւում է 1ին տեղը Ա.Պ.Հ. երկրների շարքում եւ առաջին տեղերից մէկը ամբողջ աշխարհում: **Եկամուտների գործուն քաղաքականութիւնը** պէտք է դառնայ Ա.Յ.Ռ.Ծ.ի մակրո-տնտեսական քաղաքականութեան հիմնաքարը: Այն պէտք է նպատակաուղղուի դէպի աղքատների եկամուտների աւելացմանը, նուազագոյն աշխատավարձի եւ կենսաթոշակների աւելացմանը, նուազագոյն սպառողական զանբիւղի պաշտօնական ընդունմանը, հարկային եւ վարկային քաղաքականութեան վերակողմնորոշմանը դէպի առաւելապէս փոքր եւ միջին գործարարական դաշտի ընդլայնումը: Այստեղ կարեւորում է նաեւ ստուերային տնտեսութեան եւ կոռուպցիայի կրճատմանն ուղղուած համալիր միջոցառումների մշակումը:

☐ **Արտագաղթի կարգաւորում** - Երկրի ժողովրդագրական իրավիճակի բարելաման համար նպաստաւոր պայմանների ստեղծումը նոյնպէս պէտք է ճանաչուի որպէս Ա.Յ.Ռ.Ծ.ի գերակայութիւն: Աշխատանքային գաղթի (միգրացիայի) կարգաւորման աշխատակարգերի մշակումն ու ներդրումը, միջ-պետական համապատասխան պայմանագրերի նախապատրաստումն ու ստորագրումը մեծապէս կը կանխեն հայաստանցիների անվերադարձ արտագաղթը: Միջազգային օրենսդրութեան չափորոշիչների (նորմերի) համաձայն աշխատանքային գաղթի կարգաւորումը կ'ապահովի նաեւ Հայաստանի քաղաքացիների եւ նրանց ընտանիքների պաշտպանութիւնը երկրի սահմաններից դուրս:

☐ **Մարդկային աղքատութեան նուազեցում** - Երկրի սակաւաթիւ եւ փոքրածաւալ բնական պաշարների (ռեսուրսների) պայմաններում **մարդկային կապիտալը** եղել է եւ մնում է Հայաստանի Հանրապետութեան ամենամեծ պաշարն ու ամենաարժեքատր ներուժը: Ուստի, նրա պահպանման եւ զարգացման հիմնահարցը պէտք է, անշուշտ, ներառուի Ա.Յ.Ռ.Ծ. գերակայութիւնների շարքում: Կրթութեան, առողջապահութեան, անվտանգ ըմպելի ջրի հասանելիութեան (խողովակային ցանցի բարուք վիճակի) եւ դրա մշտական մատակարարման, սանմա-

քրրման, անտնութեան, մուրացիկութեան հիմնահարցերի լուծմանն ուղղուած միջոցառումները պէտք է գտնեն իրենց արժանի տեղը Ա.Յ. Ա.Ծ.ում:

3. Աղքատութեան տեսակէտից առաւել վտանգուած բնակչութեան եւ խոցելի խմբերի վիճակի վերլուծութեան եզրայնագումներից բխող թիրախներ:

☐ **Երեխաների առաջնահերթ ընկերային ապահովութիւն** - Երեխաների նկատմամբ դարերից եկած հայ ընտանիքի պաշտամունքը բացասական վերափոխումների է ենթարկուում: Նախկին Խորհրդային Միութեան քրիստոնեայ հանրապետութիւններից ամսնամեծ ծնելիութեան մակարդակն ունեցող Հայաստանի Հանրապետութիւնը ներկայումս յայտնուել է բնակչութեան խորը թերարտադրութեան իրավիճակում: Անգամ այն քիչ թուով ծնուած երեխաները խիստ վտանգուած են այսօր աղքատութեան առումով: Երեխաների ընկերային պաշտպանութեան, ինչպէս նաեւ ծննդաբերութեան խթանմանն ուղղուած միջոցառումները պէտք է դիտարկուեն, առաջին հերթին, ընտանեկան նպաստների ողջ համակարգի վերանայման տեսակէտից: «Աղքատութեան» ընտանեկան նպաստների ներկայումս գործող պետական համակարգը հետզհետէ՝ երեք տարուայ ընթացքում, պէտք է վերածուի «**Ընտանիքի զարգացման» նպաստների համակարգի**՝ հիմքում ունենալով ընտանիքում առկայ, ինչպէս նաեւ արդէն ծրագրատրուած երեխաների թիւը եւ նրանց տարիքը:

☐ **Փախստականներ եւ ներքին տեղահանուածներ** - Դեռեւս «Աղէտի գօտի» հասկացութիւնից առաջ հայաստանցիների բառապաշարում յայտնուած «Փախստական» հասկացութիւնը նոյնպէս պէտք է մօտակայ երեք տարում վերանայ մեր լեզուահոգեբանական մտածելակերպից: Ծարունակելով փախստականների նատուրալիզացիայի գործընթացը՝ պէտք է զուգահեռաբար եւ արագընթաց կշռոյթներով լուծել նրանց բնակարանային (առաջին հերթին) եւ ընկերային-տնտեսական հրատապ խնդիրները: Առաւելապէս փախստականներով բնակեցուած գիւղական համայնքները պէտք է համարուեն համայնքային զարգացման ցանկացած ծրագրի կիզակէտ: Յատկապէս կարեւորում են գիւղատնտեսական գործունէութեան արդիւնաւէտութեան ապահովմանն ու փոքր եւ միջին գործարարութեան զարգացմանն ուղղուած ուսուցման ծրագրերի իրականացումը:

«ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹԵԱՆ ԸՆԿԵՐՎԱՐԱԿԱՆ ԳՈՐԾԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ»

Սենիցարի հիմնական մտքերուն ամփոփումը

Հայաստանի ներկայ իրականության ակադրոշումը

Մեր երկրով, ժողովուրդով եւ պետականութեամբ կը կրենք ծանրագոյն հետեւանքները աստիճանաբար ամրապնդուող համակարգի մը: Ազատ-շուկայական հասարակարգ կառուցելու կարգախօսքով՝ ստեղծուած է մասնատր սեփականատիրութեան վրայ հաստատուած չարաշահութեանց շուկայ, ուր օրէնքով խոստացուած ազատ նախաձեռնութիւնն ու մրցակցութիւնը խեղդուած են գործնապէս տիրապետող մենաշնորհներով, յատկապէս ստուերային միջոցներով կուտակուած մեծ դրամազուլիսներու ճնշումին տակ:

Պարագայական կամ ժամանակաւոր տազնապ չէ, այլ խորհրդային ժամանակներու պետական դրամատիրութենէն ժառանգուած ու նորահաստատ համակարգի կազմաւորման եղանակէն կը բխի երկրի արդիւնաբերութեան անդամալոյծ վիճակը, որ իր վտանգաւոր անդրադարձները կ'ունենայ թէ՛ քաղաքական եւ թէ ընկերային-տնտեսական առումներով: Մահմանափակուած են նորանկախ մեր պետութեան ամաւարկը ֆինանսաւորելու եւ ընկերային խնամատարութիւն կատարելու հնարաւորութիւնները. ջլատուած է մեր ժողովուրդի մեծամասնութեան հանապազօրեայ հաց վաստակելու եւ զարգացման տարրական երաշխիքներ ձեռք բերելու կարողականութիւնը. անգործութիւնն ու աղքատութիւնը համատարած բնոյթ ստացած են. արտագնայ աշխատանքն ու ընդհանրապէս արտագաղթը՝ անկասելի դարձած են. առողջապահութիւնն ու կրթութիւնը վերածուած են թանկ հաճոյքի. անհաւասարութիւնն ու անարդարութիւնը պայթումալի տարողութեան յանգած են:

Համակարգի ձեւաւորման սկզբնական փուլերուն, պետական ինչքի ու արտադրամիջոցներու սեփականաշնորհման քաղաքականու-

քինը ծառայեց քաղաքական իշխանութեան դիրքերէ եւ անոնց հետ սերտաճած ստուերային ուժի միջոցաւ նոր ունեւորներու խաւի ձեւաւորման: Նոյն այդ խաւի տնտեսական եւ քաղաքական ուժի կուտակման լծակ դարձան նաեւ արտաքին վարկերը, ներդրումները եւ օժանդակութիւնները, որոնք չիունաւորուեցան դէպի արդիւնաբերական արտադրողունակութեան վերականգնումը, հողագործութեան արդիականացումն ու պաշտպանութիւնը, փոքր ու միջին տնտեսութեանց խթանումը: Ընդհակառակն՝ անոնք դարձան «գործարք»ի եւ «հարստացման» նոր աղբիւր առանձնաշնորհեալ խաւի օգտին՝ վաղուան սերունդներու վզին ծանր պարտքեր կուտակելով:

Առաւելաբար քաղաքական եւ տնտեսական ուժի լծակներով իր տիրապետութիւնը հաստատած մենաշնորհներու շուկան այսօր արդէն յանգած է նորահարուստ խաւի յղիացումին եւ ժողովուրդի մեծամասնութեան ծայրայեղ աղքատացումին. միջին դասակարգը տրոհուած է եւ ընկերային բեւեռացումը լարուածութեան աստիճան սրած է:

Պետական-քաղաքական կառավարման համակարգին եւ ժողովուրդի մեծամասնութեան միջեւ խորթացումը մտահոգիչ չափով խորացած է: Ժողովրդավարական պետութեան կայացման գլխատր նախապայմանը՝ հիմնական որոշումներու եւ ուղղութիւններու որդեգրման գործընթացին ժողովուրդի լիարժէք մասնակցութեան հրամայականը ոտնակոխուած է, ինչ որ կը սպառնայ Հայաստանի Հանրապետութեան ազգային անվտանգութեան հիմնական զոյգ կռուաններուն.- Ա.) Սեփական ժողովուրդին վստահութիւնը վայելող պետական-կառավարական իշխանութիւններու օրինականութեան եւ կայունութեան: Բ.) Ազգային միասնութեան անփոխարինելի հիմքը հանդիսացող ընկերային համերաշխութեան, ինչպէս նաեւ՝ փոխանցման հանգրուանի դժուարութիւնները դիմագրաւելու համար անհրաժեշտ մեր ժողովուրդի բոլոր խաւերուն միջեւ մասնակցական եւ համագործակցական գործառոյթներու կայացումին:

Ազգի եւ Հայրենիքի հիմնական շահերուն հետ կապ չունեցող նման համակարգի ձեւաւորումն ու ամրապնդումը փաստօրէն կը հովանաւորուին մեր դարաշրջանը յատկորոշող համաշխարհայնացման ընդհանուր հոսանքին կողմէ: Ամբողջ աշխարհը իր հակակշռին ենթակայ մեծ շուկայի մը վերածելու հունով ընթացող նոր աշխարհակալութիւնը լծորդի տեղ ու դեր սահմանած է թերաճ կամ տկար ժողովուրդներուն՝ անոնց պարտադրելով տնտեսական թէ քաղաքական-գինուորական իր ծրագիրները գործադրելու պատրաստ կամակատար կառավարութիւններ: Հայաստանն ու հայութիւնը եւս առնուած են միեւնոյն ճնշումին տակ եւ պատահական չէ, որ այսօր յայտնուած ենք տնտեսական աճի դրական ցուցանիշ ունեցող երկրի մը մէջ, որուն ժողովուրդը 80 տոկոս համեմատութեամբ աղքատութեան մատնուած

է, իսկ կոռուպցիան վարակած է թէ՛ պետական-կառավարական համակարգը եւ թէ՛ անպաշտպան հասարակութիւնը:

Հայ ժողովուրդը արժանի է կերտելու եւ ունենալու այնպիսի Հայաստան ու ազգային անկախ պետականութիւն, ուր գերագոյն նպատակ պիտի ըլլայ հայ մարդուն ու հայ հասարակութեան բազմակողմանի զարգացումը երաշխատորոգ հաւասար առիթներու եւ հնարաւորութեանց ապահովումը: Ինչպէս ընդհանրապէս մարդ անհատը, այնպէս ալ հայ մարդը, քաղաքակրթական իր զարգացումը արգելակող արտաքին կաշկանդումի տեսական փորձերու դէմ իր մղած պայքարներու կենսափորձով, միայն ազատութեան եւ արդարութեան պայմաններու մէջ ի վիճակի է առաւելագոյնս արդիւնատրելու ստեղծագործական իր ունակութիւնները:

Մեր ժողովուրդը ոչ միայն արժանի է, այլեւ՝ 1988ին իր ծաւալած համաժողովրդային շարժման փորձով հաստատած է, որ նաեւ ի վիճակի է միասնական ճիգերով հաւաքական պայքար մղելու ի խնդիր ազգային իր հոգեկերտուածքին հարազատ արժէքներու համակարգին վրայ հիմնուած՝ ազատ եւ արդար կեանքի նուաճումին:

Իսկ այսօր խորապէս խոցուած է մեր ժողովուրդին ինքնավստահութիւնն ու հաւատքը՝ սեփական ուժերու լարումով, միասնական շարքերով եւ համագործակցութեան ոգիով իրեն արժանի պետական տունը կառուցելու հնարաւորութեան նկատմամբ: Ինքնավստահութեան ու հաւատքի կորուստի այդ պայմաններուն մէջ, բնականաբար, մեր ժողովուրդին մեծամասնութիւնը թերահաւատութեամբ, ճարահատութեամբ ու անտարբերութեամբ կը մայի պետական-քաղաքական կառավարման համակարգի վերանորոգման կոչուած մօտալուտ ընտրութիւններուն՝ տեղական ինքնակառավարման մարմիններո՞ւ, թէ՞ Հ.Հ. նախագահի կամ Ազգային Ժողովի վերաբերին անոնք: Անգօրութեան եւ անտարբերութեան մատնուած նման հասարակութիւն ձեռնտու է միայն անոնց, որոնք Հայաստանն ու հայութիւնը կ'ուզեն վերածել շահագործման սոսկական շուկայի:

Հ.3.Գ. քնկերվարական գործին գլխատր ուղղութիւնը

Մեր պետութեան ու հայութեան պարտադրուած նման համակարգի պայմաններուն մէջ, Դաշնակցութեան գլխատր գործը պիտի ըլլայ վերահաստատել ու զարգացնել ազգային մեր հոգեկերտուածքէն բխող ու քաղաքակրթական զարգացման մեր ուրոյն կենսափորձով մշակուած այն արժէքները, որոնց փարելով՝ մեր ժողովուրդը փորձած է պաշտպանուիլ ընդդէմ օտարներու լուծին եւ կեղեքումներուն, ինչպէս եւ սեփական շարքերէն եկող չարաշահութեանց ու անարդարութեանց:

Այդպիսի՝ արժեքներ են իրարօգնութիւնն ու համագործակցութիւնը՝ միասնաբար դիմագրաւելու համար տնտեսական-ընկերային դժուարութիւններն ու զրկանքները. հայ մարդուն մօտ որքան շեշտակի եղած է ազատ նախաձեռնութեան ոգին, նոյնքան խոր արմատ ունեցած է հաւաքական աշխատանքն ու միասնական ճիգերով դիմագրաւումը տարբեր տեսակի տագնապներու: Հայուն եսակեդրոնութիւնը կամ արտագաղթը անոր լաւ օրուան հետեւանքը չեն եղած, այլ՝ հիմնական պատճառ ունեցած են հաւաքական եւ միասնական գոյապայքարի կոուաններուն՝ սեփական իրաւունքներու եւ շահերու պաշտպանութեան տէր կանգնող պետականութեան ու ղեկավարութեան կորուստը:

Այսօրուան մեր առաջնահերթ խնդիրն է, հետեւաբար, մեր ժողովուրդին քաղաքացիական եւ քաղաքական ինքնակազմակերպումը՝ գաղափարական նկարագրով կուսակցութիւններու եւ հասարակական կազմակերպութեանց ճամբով, որպէսզի սեփական երկրի ու պետականութեան կառուցման բոլոր մարգերուն մէջ մեր ժողովուրդը կարողանայ բերել իր լիարժէք մասնակցութիւնը: Մասնակցողական ժողովրդավարութեան հաստատումը այն երաշխիքն է, որուն շնորհիւ բովանդակ մեր ժողովուրդը պիտի կարենայ հակակշիռ ունենալ կառավարման համակարգի եւ անոր որդեգրած ոչ միայն ազգային-ռազմավարական, այլեւ ներքին՝ ընկերային-տնտեսական ու կրթական-մշակութային քաղաքականութեանց վրայ: Միայն այդ պայմանաւ մենք երաշխաւորուած կը նկատենք հայ մարդուն՝ իբրեւ քաղաքացի եւ հասարակութիւն՝ բազմակողմանի ու անկաշկանդ զարգացման համար հաւասար առիթներու եւ հնարաւորութեանց ապահովումը:

Համակարգի արմատական բարեփոխման ուղղուած

Հ.Յ.Գ. քայլերը

Իշխող համակարգին արմատական բարեփոխումը կը պահանջէ երեք ճակատներու վրայ հետեւողական, համադրուած ու ծաւալուն գործունէութիւն՝ հետեւեալ թիրախներով եւ առաջադրանքներով.

1) Պետական-քաղաքական կառավարման ճակատին վրայ՝

- Չանգուածային լրատուութեան միջոցներով եւ ժողովուրդին հետ պարբերական հաւաք-հանդիպումներով՝ պարզել համակարգի հաստատած ժողովրդավարութեան ձեւական բնոյթը: Ժողովուրդին տեսանելի եւ հասկնալի դարձնել, որ իշխանութիւնները յատուկ ճիգ կը թափեն ժողովրդավարութիւնը իր էութենէն՝ ժողովուրդի հակակշիռ հաստատելու իմաստէն պարպելու եւ ընդհանրապէս, իբրեւ զօրաւոր իշ-

խանութեան կայացումը խոչընդոտող օտարամուտ եւ անհարազատ կառավարման համակարգ, վարկաբեկելու համար: Այդ նպատակին կը ծառայեն իշխանութեանց կողմէ կուսակցութեանց արժեզրկումին, օրէնսդիր եւ դատական իշխանութիւնները գործադիրին կամակատարը դարձնելուն, նախագահական համակարգը բացարձակ լիազօրութիւններով օժտելուն միտող քայլերը: Ժողովուրդին քաղաքականացումն ու ժողովուրդ-կուսակցութիւններ կապի ուժեղացումը առաջահերթ թիրախ են Դաշնակցութեան համար՝ իրաւական եւ ժողովրդավարական պետութիւնը կայացնելու եւ, այդ ճամբով, հասարակական արդարութեան ծառայող կառավարման համակարգ հաստատելու ուղիութեամբ: Ժողովուրդին մօտ պէտք է ամրապնդել ինքնավստահութիւնը եւ հաւատքը՝ վարէն վեր ճնշում առաջացնելու եւ իշխանութիւնները հակակշռելու սեփական ուժին նկատմամբ:

- Կառավարման համակարգը վերէն վար վարակած կոռուպցիայի դէմ պայքարը ազգային առաջնահերթ հրամայական է: Այդ պայքարին մէջ պէտք է միատրուին բոլոր անոնք, որոնք կ'ապրին Հայրենիքի եւ Ազգի զարգացումն ու անվտանգութիւնը ապահովելու հոգը: Այդ պայքարի խթանումին եւ միասնական ուժերով ծաւալումին մէջ առանցքային դերակատարութեան կոչուած է Դաշնակցութիւնը: Ի վերջոյ, ընկերվարական մեր հիմնական առաջադրանքին՝ քաղաքացիական հասարակութեան ստեղծումին, ժողովուրդի քաղաքական ինքնակազմակերպումին եւ ընկերային արդար կարգերու հաստատման համար նախապայմանի նշանակութիւն ունի կաշառակերութեան եւ կաշառատրութեան արմատական ջնջումը՝ օրէնքը յարգելու եւ օրէնքին ենթարկելու մտակերտուածք ու քաղաքական մշակոյթ հաստատելով:

- Սահմանադրութեան բարեփոխման ընթացքին հետամուտ ըլլալ, որ նախագահական իշխանութիւնը օրէնքով իսկ ենթակայ ըլլայ ժողովրդավարական հակակշռի՝ Ազգային Ժողովի մէջ ներկայացուած քաղաքական կուսակցութեանց տեսակէտը հաշուի առնելով, յատկապէս կառավարութեան կազմութեան եւ քառային քաղաքականութեան մշակման ժամանակ: Դաշնակցութեան համար գոյութիւն ունի քաղաքական իշխանութեան հասնելու խնդիր՝ նոյնինքն իշխանութեան ներկայ համակարգը արմատական բարեկարգման ենթարկելու եւ ժողովրդականացնելու նպատակով:

2) Տնտեսական քաղաքականութեան ճակատին վրայ՝

- Ունեւոր շերտի աւելիով հարստացման ծառայող տնտեսական աճի այժմու քաղաքականութեան փոխարէն՝ մենք հետամուտ ենք ընդհանրապէս արդիւնաբերութիւնը շարժման մէջ դնող եւ փոքր ու միջին ձեռնարկատիրութիւնները քաջալերող կառավարական քաղաքականութեան: Արդար չէ ունենալ տնտեսական աճ արձանագրող երկիր

մը, ուր անգործութիւնը եւ աղքատութիւնը մեծ չափերու հասած են: Կառավարութիւնը պարտի՝ մաքսային, հարկային եւ վարկային նպաստաւոր դաշտ ստեղծելով՝ հովանաւորել եւ մրցունակ դարձնել ազգային-տեղական արտադրութիւնները, յատկապէս երկրագործական մարզին մէջ, այդ ճամբով մեղմացնելու համար անգործութիւնը, աղքատութիւնը եւ արտագաղթը:

- Դաշնակցութիւնը անհրաժեշտ կը գտնէ, որ պետութիւնը կիրարկէ եկամտոտներու արդար բաշխման միտող տնտեսական քաղաքականութիւն (distributive policy): Շուկայական յարաբերութիւնները կարիք ունին ընկերային կարգաւորման եւ պետութեան ուսերուն կը ծանրանայ այդ պատասխանատուութիւնը: Պետական մուտքերու եւ ընդհանրապէս եկամտոտներու արդար բաշխումը եւ հունաւորումը դէպի հասարակական զարգացման ու ընկերային ապահովութեան մարզեր՝ կը հանդիսանան կարեւորագոյն երաշխիքը ընկերային համերաշխութեան ապահովումին ու ամրապնդումին:

- Համագործակցական սեփականատիրութեան վերակենդանացումը եւ աշխուժացումը առաջնահերթ նշանակութիւն ունին Դաշնակցութեան ընկերվարական գործին համար: Մենաշնորհեալ դրամագլուխի շահերուն ծառայող այսօրուան ազատ-շուկայական յարաբերութեանց մէջ, ձեռներեց հայ մարդը առանձնաբար ի վիճակի չէ տոկալու փողատիրոջ ճնշումներուն, որոնց դիմագրաւումը հնարաւոր կը դառնայ առաւելաբար համագործակցականներու միջոցաւ՝ յատկապէս հողագործական մարզէն ներս փոքր հողակտորի տէրերը իրարու քով բերելու եւ հաւաքաբար պաշտպանուելու, ինչպէս եւ ընդհանրապէս փոքր դրամագլուխները իրարու քով բերելու եւ արդիւնաբերութեան մէջ շօշափելի ներդրում կատարելու առումներով:

- Տնտեսապէս տկար խաւերու պաշտպանութեան հետամուտ խորհրդարանական-օրէնսդրական հետետողական գործունէութեան կողքին՝ Դաշնակցութիւնը հետամուտ պիտի ըլլայ տնտեսական ոլորտին մէջ հասարակական ճնշումի կազմակերպումին, որպէսզի ժողովուրդը ի վիճակի ըլլայ իշխանութեանց պարտադրելու ապրուստի սղութեան համապատասխանաբար նուազագոյն եկամտուտի աստիճանաչափին բարձրացումը:

- Աղքատութեան դէմ պայքարը Հայաստանի տնտեսութեան այսօրուան առաջնահերթ խնդիրն է, որովհետեւ արդիւնաբերութիւնն ու արտադրողականութիւնը չեն կրնար իսկական աճ արձանագրել, երբ մեր երկրի գլխաւոր հարստութիւնը՝ աշխատուժը մատնուած է ծայրայեղ թշուառութեան:

3) Ընդհանրապէս հասարակական բարեփոխումներու ճակատին վրայ՝

Վերականգնել հայ քաղաքացիի բարոյական կերպարը՝ արդար վաստակով ապրելու, իրար օգնելու եւ հանրային շահը ամէն բանէ վեր պահելու արժէքները քաջալերելով: Այս առումով Դաշնակցութիւնը սեփական օրինակը վարակիչ պետք է դարձնէ՝ թէ՛ իբրեւ կուսակցութիւն եւ թէ՛ իբրեւ անհատ ընկեր:

- Բազմակողմանի զարգացման հնարաւորութիւնները ժողովուրդի լայն խաւերուն մատչելի դարձնելու առաջադրանքով՝ առաջնահերթաբար պայքարիլ կրթութիւնը բոլորին հասանելի դարձնելու եւ կրթական համակարգը առողջացնելու համար: Հայ ուսուցիչին ընկերային ապահովութիւնը անփոխարինելի երաշխիք է նորահաս սերունդներուն ջանքերով կրթութիւնն ու դաստիարակութիւնը ազգային յուսալի մակարդակի բարձրացնելու համար:

- Առողջապահութեան համակարգը բարեկարգելն ու ժողովուրդի լայն խաւերուն մատչելի դարձնելը ընկերվարական գործի գլխաւոր թիրախներէն են: Յատկապէս այս մարզի՛ն մէջ թոյլ չտալ, որ յանուն ազատ շուկայի՝ կառավարութիւնը փորձէ խուսափիլ իր պարտաւորութիւններէն:

- Մեր ժողովուրդին աւելի քան կէս համրանքը ներկայացնող հայ կանանց հասարակական տեղն ու դերը, մանաւանդ երկրի կառավարման մէջ անոնց մասնակցութիւնը կարելորելն ու արժեւորելը հրամայական դարձած են:

- Համաշխարհայնացման հոսանքին հետ պարտադրուող շուկայական յարաբերութեանց հետեւանքով կ'ոտնակոխուին ազգային եւ հասարակական հիմնական մեր արժէքները, որոնց փոխարէն լայն տարածում կը գտնեն յատկապէս ամերիկեան վարքն ու բարքը: Ազգային մեր հոգեկերտուածքին պահպանումը եւ մաքրազտումը կը հանդիսանան Դաշնակցութեան այսօրուան ընկերվարական գործին կարեւոր թիրախներէն:

Հրատարակութիւն Հայ Յեղափոխական Դաշնակցութեան
Երևան 375002, Մոսկովեան 31, բն. 37: Հեռ. 53-56-23:
Ֆաքս 53 13 65: Կայքէջ <http://www.arf.am/>

ARF Dashnaksoutiun publication.
31 Moskovian Street, Bldg. 37, Yerevan, 375002. Tel:53 56 23
Fax: 53 13 62 website: <http://www.arf.am/>